De grondsteenen van een vaste regieringe

Johan de Brune (de Oude)

bron
Johan de Brune (de Oude), *De grondsteenen van een vaste regieringe*. Hans vander Hellen, Middelburg 1621

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/brun001gron01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

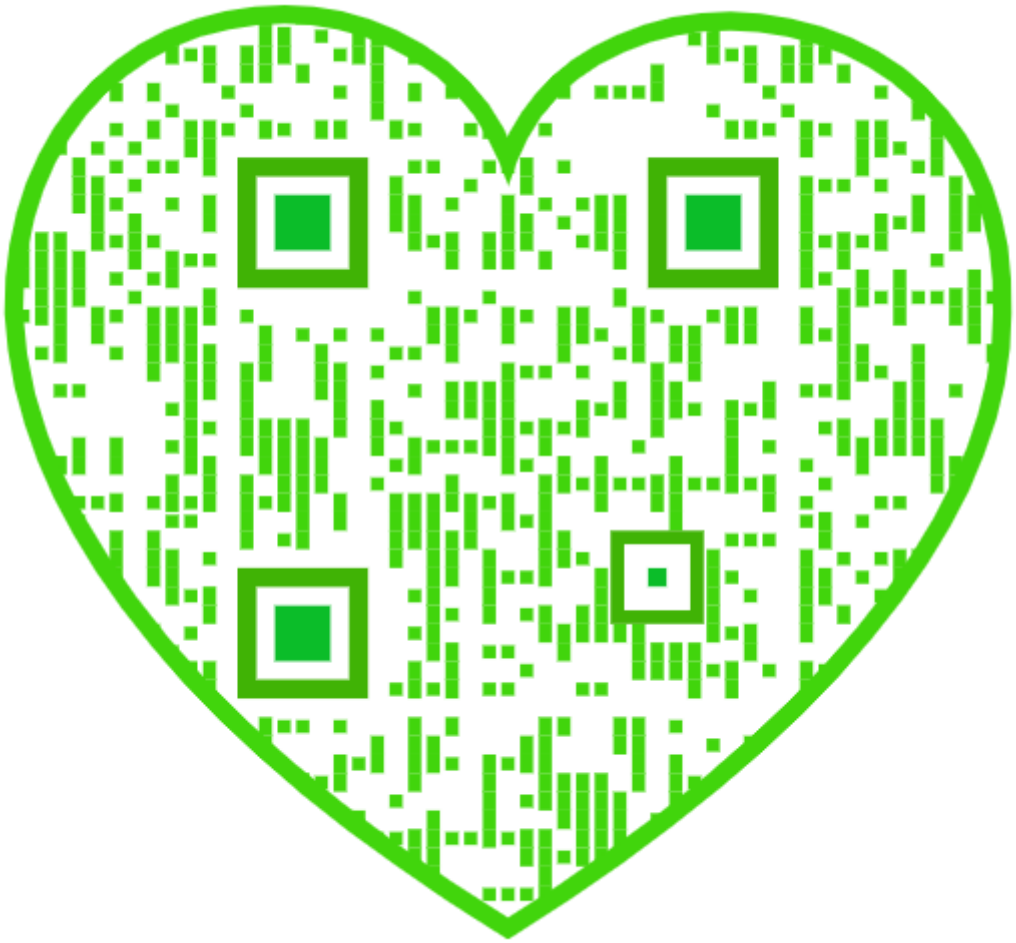

Ons macht, ons landt, ons ste'en ghedreyght, ghevleyt, gesmeten,
Door vyandt, konst, on-weer, van alle cant verbeten,
Laet duyvel ende hel, laet aerd', zee, lucht end vier,
Vermengen al te saem, en vreesen niet een zier.
Ons pijltjens blijven vast, Gods hant heeft die ghebonden,
Gheen dreyghen ons vertsaecht, gheen list, noch helsche vonden:
Den rechten dienst van God, de vryheyt van ons lant,
Waerborghen ons gemoet, en stijven ons de hant.

Toe-eygeninge aende Ver-eenighde Nederlanden.

Heyligh Vader-lant, Herberghe van Gods Kercke, kleyn begrijp des weerelds, roem des aerdbodems, Ceres paradijs, pryeel der Veld-goddinnen, Pomonas genughte, Neptuni verlustinghe, queeckerije der rechter Zee-kinderen, hooghe schole van Mars, Voester, der beleeftheyt, Baer-moeder van groote verstanden, Wt-vinster van alle konsten, duysent vryersche Maecht, teghen-gewicht der Koninckrijcken, jae van alle staten des weerelds; end' watter meer gheseyt, end' niet gheseyt can werden: dit mis-draeghsel leght hem selven neder voor uwe voeten, sijns vaders schaemte ont-deckende, die hem selven ernstelick ghebiet, end' alle sijne swackheyt u op-offert; hebbende geen ander eer-gierigheyt, dan om u te dienen, end' in alles tot den autaer te behagen: als zijnde van geboorte end' van wille,

V.E. Dienst-veerdige schuldenaer *I. de Brune.*

Vriendelicke Leser, gunstighe Heeren, Mede-burghers ende Landghenooten:

Men seght, dat alle edele ghesteenten, in heunigh gesoden, haer luyster verrijcken end weerdigheyt vermeerderen. Wat daer van sy, ghedraegh ick my tot het ghelooue der ghener, die sulcks geschreven, end so sy seggen, onder-vonden hebben. Dit gaet seker: alle raden, end menschelicke in-ghevingen, met wat schijn, wat reden of voor-barighe nuttigheyt, de selve voor-ghestelt werden, soo sy anders niet gheweyckt ende gekoockt en zijn, in het ziel-vat van eenigh groot verstandt, dat alreede aensien end vooroordeel gewonnen heeft, te vergeefs, jae dickwils met schadelick na-deel, in't mid

den gestelt, end verhandelt werden. Soo veel isser aen-ghelegen, niet wat van yemant, maer van wien wat gheseyt wordt! Daerom die van *Lacdemonien,* ee*n* staedsgheleert volck onder de Griecken, yet goeds end oorboorlicks, door aen-geven van eenigh boos of duyster mensche, vernomen hebbende, veranderden den hooft-vinder, end verdichten het selve van eenigh treffelick man ghesproten te zijn, diens groot-achtbaerheyt de versinde fake prijs end ghewichte konde aenbrenghen.

'T Is een gemeen gebruyck, maer oock ghebreck van alle Adams kinderen: wy sien meer op het ghene buyten yets is, als dat van zijn wesen; meer op de omstanden, als op het onderwerp selve. Een groot dwaesheyt, en onder Salomons ydelheyden de eerste plaetse weerdigh! Ghelijck of yemant goede wijn begheerende, niet de smaeck end de toetse, maer de sustagie end de banden en beradinge nemen soude: of een peert willende coo-

pen, op den toom end de sale, end niet op het peert selve soude letten. Soo saeghen d'Egyptenaers meer op haren kostelicken Tempel, als op de Beest-goden, die daer binnen gheviert wierden.

Niet dat ick hier mijn handen wil kussen, mijn herssen aen bidden, of ghelijck de Latijnen seggen, een laurierken in een most-koecke soecken: dat laet ick voor die koortsige letter-meesterkens, die, om het veranderen van een stipken, end ick en weet niet wat nietighe weghworpselen, met volle kelen, *triumphe* uytroepen. Maer ick wil alleenlick een billighe in-latinghe voor dit Boecksken versoecken: op dat, ghelijck het gheen lof en verdient, om dat het van my is, oock de verachtinge mach ont-gaen, om dat het oock eens anders is. Want ick spreke hier wel mijn eyghen woorden, maer de wijsheyt der ghener, die in uytnementheyt van alle deughden uyt-lichten, end door gheleerde oeffeninghen, gheduerighe nacht-braecken, een eeuwi-

ghe plaetse in den tempel der memorie vercreghen hebben. Dit sal even-wel noch blijven: de zeughe wilt Minervam leeren: een on-gepluymt nestelingh, een nieuw mensche salmen segghen, maer gisteren uyt de aerde geboren, die meest alle sijn redelicke uren, in duyster stilheyt, onder vuntstighe boecken ghesleten heeft, end daer niet meer van te verwachten staet, als van die oude boecksuffers,

> Die met een schuddend' hooft, met gheen, of grijse haeren,
> Met uyt-gheleefde le'en, een letter-schat vergaren,
> End' muffen in het stof, nu stijf end kout van bloet,
> Gherust of niet belaen, wat al de weerelt doet.

Het is seker, gheliefde vrienden, daer en syn gheen eyghen-wijser, maer oock gheen belacchelicker staeds-luyden, als die t'huys in haer schelpen koekeloeren, haer naghelen op de lessenaer ver-eten, end' alleenelick in de schaduwe van haer cantoor, de burgerlicke wetten van Platoos off Aristotelis republijcke, deur-

neuselt hebben. Rechte doot-liggers, die in het mottich stof, de claerheydt van de menschelicke gheest laten verschimmelen, end' haer selven een weerelt smeden, die met de werck-meester vergaet, hoe wel sy eyghentlick noyt en was, noch syn en sal. Dit syn nochtans de luyden, die *t'Magnificat* verbeteren willen, end de cat de bel aen-hanghen, die sy dickwils niet verre van de oore en hebben: die so laetdunckigh, end scherp-oorigh syn, dat sy het gras hooren wassen, end de klocke in d'ander weerelt slaen.

Maer hier uyt en volght niet, dat alle die meer roet end olye, als wijn end stercken dranck ghebruycken, op de selve lijste moeten ghestelt werden, of op de selve kam gheschoren. Ick hebbe onder sulcke menschen eertijdts verkeert (ten berout my oock niet) maer altijts gemijt sulck een onghelligh humeur te behaelen, 'twelck onder, of boven de menschelickheyt gestelt moet werden. Verre sy hier van my alle fleemighe vermetel-

heyt, end eygen lof-tuytinghe, die alleenelick op eenige blockige neersticheyt, end niet op gheest end verstant ghebout soude werden. Niemant van ghemeene sinnen en sal yet minders bestaen, vele veel beters, die maer in de selve ploegh ghetreden hebben. De spijse mis haeght, die naer den roock smaeckt, maer noch veel meer dese winderighe bet-weters,

> Die uyt den roock gheen licht, maer uyt het licht roock gheven
> Ia midden in den rooc, end uyt den rooc selfs leve*n*.

End wat soud' ick hier anders doen, als dien esel nae-volghen; welcke dragende het beelt van Isis, dat in AEgypten seer Gods-dienstelick aengebeden wiert, liet hem voorstaen, dat dese eere aen hem geschiede? Ick hebb' hier alleenelick eens anders arbeyt gelaeden, hoewel hier end daer wat van myn eyghen inghekropen is. Mocht ick yet segghen (end noch en mach ick niet) ick soude Horaty zedicheyt, doch sonder wy-water, my selven toe-passen:

Non agimur tumidis ventis, aquilone secundo,
Non tamen adversis aetatem ducimus austris:
Viribus, ingenio, specie, virtute, loco, re,
Extremi primorum, extremis usque priores.

Dat is :

W'en worden met geen wint, naer wenschen, voort ghedreven,
Oock met geen tegen-wint en leyden wy ons leven:
In cracht, vernuft, ghedaent, plaets', goet, niet d'alderquaetst,
De laetste van de eerst, de eerste van de laetst.

Maer het is, niet sonder reden, by alle menschen hatelick, een ander met hem selven op te houden, end ghelijck een koppelaer van syn eygene halve deughdekens te wesen. Ick ben hier ooc, mijns ondancks, teghen myne ghenegentheyt toe-ghetrocken, om niet na latigh te syn van het ghene my schijnelick bejegenen sal. Om kort en ront uyt de mont te spreken: dit was myn eenigh op-set, dat ick myne ledigeuren eerlijck besteden, end de verdrietighe doen-nieterie, daer ick tot noch toe in-steke, met eenighe nuttigheyt, ten minsten van my selven, bedrieghen soude.

Spreke ick somtijts wat ghebiedelick end ghelijck te peerde sittende, 't is een onnoosele schijn-moedicheyt, die niet verder en siet, als het papier groot is, end met de palen van het studoor besloten wert. 'T Is oock een gemeyne wijse van doen, die de wel-sprekers veel gebruycken, datmen hem selven, ghelijck voor de ooghen, sekere persoonen af-beeldet, die men ernstelick aen-spreeckt, om met krachtigher drift, end dieper in-scherpinghe, de saken meer levens te gheven, end den sluymerighen Leser wacker te houden. De bloodste sprekers zijn veeltijts de stoutste schrijvers. De letters verrooden niet: soo en doet oock het afwesen van de treffelickste luyden, jae eenigher mate (naer het uytterlick gesicht) van God selve niet, die wy daghelijcks soo vryelick end ghemeensamelick aenspreken.

Daer sal oock onghetwijffelt, op de styl end maniere van schrijven wat ghespelt en ghespilt worden: datter vele

harde, on-ghebruyckelicke woorden end spreucken zijn, die den aert van onse tale niet verdraghen of lijden mach. End waerom doch, lieve mannen? Om dat uwe ooren noch kindsch end teer zijn, wilt ghy oock de selve swackheyt op die alder-cloeste tale legghen?

> Een tael vol van haer selfs, vol sinds, vol soetigheden,
> Vol van vernuft, van gheest, van kracht, van stercke leden:
> Die met d'hebreeusche tael end haer geslacht, verwint,
> In aert, tijt, kortigheyt, al d'ander, diemen vint.

Soo de Francoisen end andere natien, met sulcke beusel-menschen, in haer loffelick voor-nemen, hadden overdweerscht gheweest, sy laghen noch in de wiege, of liepen noch met de baguyne aen't hooft, daer sy nu tot een statelicke mannelickheyt verheven zijn. 'T is seker, wy connen van de Griecken, van de Romeyne, jae van alle volckeren des wereelds, onse eyghen tale ver-rijcken, end duytsch leeren spreken van die ghene, die noyt gheen duytsch gheweten

hebben. Het ware te wenschen, dat eenighe van de beste verstanden, die scherpe en wel-deur boorde ooren hebben, hier toe haren arbeyt te samen brachten, dat sy alle de over-treffelicste talen ginghen uyt-schudden, end tot de cleynste beentjens ont-leden, proevende in alle manieren, hoe wy die in de onse gevoeghelickst conden in-setten, end met een duytsch cleet over-trecken. Ick houde voor seker dat wy gheene volckeren des weerelds en souden schuldigh blijven, of erghens in yet wes toe-gheven. End dit ijs een-mael ter goeder trouwen, gebroken zijnde, de clachten van hardigheyt end knobbelachtigheyt sullen seer haest op-houden; maer sullen, sonder langhe, uyt-stellinghe, een schoon end' claer water hebben, dat alle vremde rivieren end fonteynen, in smaeck end suyverheydt, beroepen sal. End siet, daer beghint ons een goede hope toe te lichten. *Heynsius, Catsius, Scriverius,* end alle die Amsterdamsche dicht-gheesten, syn alreede met

groote schreden voor-ghegaen. Ick sal van achter haer voet-stappe warm-houden, end onderwijlen acht nemen, of haer niets hastelick voor by en vlieghe: verwachtende middelertijt, *met hope end met vreese,* op wat aver-recht dit proefwebbeken sal ghenomen werden.

Eyndelick, om door langheyt gheen verdrietigheyt te baren, sal my bejeghenen, dat ick het schurft end juckigh zeer van dese tijden aen-raecke. Maer ick en raect het ooc maer aen, en dat met sulck een in-ghehouden vreese, dat ic niemant en meyne verbittert, sommige misschien verbetert sal hebben. End wie sal my tot faute rekenen, dat ic van verre, met een cleyn mondeken aen-roere, daer straten, bursen, marcten ghedueriqh van klincken, end niemant, selfs tot de minste vroukens, daer van en swijght, als die alleen, of stom is. Heer *Omnis-populus* durft wel soo diepe daer in tasten, als of sy dagelijcks op 't kussen saten, end' met haer knicken, alle de raeyers van dat groote

lichaem deden omme-gaen. Ick en verschoone ooc dit vuyl niet, maer acht het voor een peste, ende verghiftighe lucht, dat onse menschen haer selven soo veel toe-laten, end soo meesterlick de al-weters spelen. Dese feyle end cond' ick niet ghevoelick ghenoegh bestraffen, als met aen-wysinghe van eenige bysondere propoosten, daer sy haer on-langhs schadelick en tastelick in mis-grepen hebben. Maer wat vraegh' ick naer sommighe ghewijnghbrauwde orcken, die als onreyne vlieghen, met dracht end etter haer voeden, end stanck end vuyligheyt maken, daer sy geen en vinden? *Wie onrecht doet, dat hy noch onrecht doe, ende wie bevleckt is, dat hy noch bevleckt worde.* Ick hope, end vertrouwe, dat ick de goede end de redelicke ghenoech sal ghedaen hebben. Hebb' ick de vrede end eenigheyt voorgestelt, ten rouwt my niet. Onsen grooten Meester heeft die voor al bevolen: om wiens wille, ick een yeghelick mishaghen wil, op dat ick hem behaghe.

Nochtans en wert hier niemant in sijn gebreken toe-gegeven, maer ernstelick bestraft: gheen waerheyt bestreden, maer hestelick verdedicht.

Doch niemant is onder so geluckigh gesternte geboren, dat hy een yegelick naer zijn smaeck koken can. Wie can't so passen, als die het koren doet wassen? Ia selfs hy niet, door wien alle dingen zijn, dat sy zijn. Het is my genoeg, al en quamer niet meer toe, tot vergheldinghe van mijne moeyte, dat ic die niet on-vergenouge, die dit, voor het uyt-gheven, ghelesen hebben: lieden van treffelick oordeel, end groote onder-windinge, die so wel in kerckelicke als staets-saken, gheoeffent end vergrijst zijn, end met gheen kleyne nuttigheyt gebruyct werden. Dese sulle*n* my tonneels genoegh, end gelijck Plato van Aristoteles seyde, in plaetse van allen wesen.

Zijt gunstich end vaert wel.

De grond-steenen van een vaste regiering.
Het eerste boeck.

In-leydinghe.

Alles, wat onder den hemel, een wesen ontfange*n* heeft, vergaet allengskens, of verandert. Daer en is niet, dat sijn ghelijckheydt onbeweghelick hout, als dat groot, onveranderlick begin, de bewegher ende oorsaecker van de Alheydt: die over al is nerghens in-ghestoten; buyten al nergens uytghesloten. Alle dinghen, behalven hy alleen, en zijn maer een op end' afrijsen, een ghedurighe ebbe ende vloet. Besiet maer het meester-schepsel des weerelts, de mensche, die naer Gods beeldt gemaeckt is: alle de oogen-blicken sijns levens, zijn soo veel veranderingen; hy was gestadich, end' ontwast, hy en is noyt eyghentlick, dat hy was, of dat hy zijn sal; elcken treet maect hem soo anders, als of hy een ander wa-

re, jae verandert end' veraert hem met der daet in een gantsch verschillighe natuere. Daerom seyde *Heraclitus* met een goede grondt, hoe-wel met een ongherijmt end' belacchelick ghevolck, dat een mensche, die heden ghelt gheleent heeft, niet gehouden en is het selve, een dach, of twee daer naer, wederom te geven, als zijnde een ander mensche, dan die hem van te vooren verbonden hadde. Desghelijcx, dat, die tegen 's ander-daechs te gaste ghenoodet was, daer niet gaen en moeste: de wijle hy de selve niet en was, die 's daechs te vooren ghebeden was. Maer om begrijpelicker end' tastelicker te spreken: men siet, dat de teere kindsheyt van de jongherschap verslonden wort, dese wederom, van de dertele jonghelickheydt, die oock onghevoelick van den mannelicken ouderdom onthaelt wort, gelijck desen oock allengskens tot de grijse hayren geraeckende, dit sterffelicke leven eyndelick van de doot besloten wort.

De mensche is hier in een model van de heele natuere, gelijckerwijs, dat oock alle Steden ende Republijcken een af-drucksel van de mensche zijn. Dese hebben desghelijcx haer groeyende, haer staende, haer af-gaende jaren: gheene soo wel ghegront, soo konstelick geregiert, soo wijsselijck beschermt, die dese wet gheloochent, end' den tijt over-heert hebben.

Lvcan

Al wat verheven is, en groot van aerdsche dinghen
Vervalt, end' breeckt hem selfs: de Goden niet gehinghen
Dat yet onsterflick zy: maer hebben elck een maet
Van groeye*n* voor-gestelt, die niemant en ontgaet.

Laet ons besijden stellen de voor beelden van onse end' onser voor-vaderen belevinghe. Waer is nu *Troyen,* dat eertijts de ooghe ende luyster was van dat groote *Asien*? waer is de hooverdie van *Babylon*, de groot-machticheyt van *Ierusalem*, die schoone Republijcke van dat af-gesonderde volck, onder wien den hemels-heer, den stoel van sijn aerdsche wooninge bevesticht hadde? Wat is geworden van dat schat-rijcke *Alexandrien,* van dat hooch moedighe *Carthago,* van dat hondert-poortighe *Theben?* End' om tot onse weerelt te comen: waer is gebleven den staet van dat gheleerde *Athenen,* van dat besedichde *Lacedemonien?* Iae, tot besluyt van alles: waer is nu te vinden dat weerelts-begrijp, dat wonder-bouwsel der aerde, waer door de Romeynen de natuere schenen te vercrachten, end' de sterffelickheyt te beroepen? eylaes, sy zijnder alle gheweest! end' hebben ons een leerbeelt naer-ghelaten, dat wy ons niet en moeten verlaten op onse wel-bemuerde steden, op de sterckten van onse hooft-plaetsen, op onse spitsinnighe Krijghs-listen wel-geoeffende Soldaten, onverbrekelicke verbintenissen, of eenich ghewelt, dat ons de zee, he tlandt, end' watter meer is, seer rijckelick aen-biedet. Want wy en hebben niet ter weerelt, dat andere, voor sulcke geleghentheyt, ontbroken heeft, ia niet in meerder ovevloet ghehadt en hebben: die nochtans de wet der verganckelickheydt soo seer erkent end' uyt-ghedruckt hebben, dat als sy geen vyanden en hadden, die ghenoechsaem waren tot haer uytterlicke om-keeringhe, haer eyghen in-

ghewant ont-daen, ende vernielt hebben.

Vele staets-gheleerde mannen, die met gheen duyster ghesicht, den gront van alle weereltsche toe-vallen, naer gheoogt hebben, en hebben hier anders geen reden connen uyt-vinden, als een geketent nood-schicksel, van der aerden tot den hemel, toe vastelijck aen een geschaeckelt: dat is, sy hebben ghesien, dat sy niet met allen ghesien en hebben.

Lvcret.

Een heymelicke cracht, van boven neer-ghesonden,
Verslijt end' splijt van een, wat t'samen is gebonde*n*.
So dat sy tot ee*n* spot, end' speeltuygh heeft de bijl:
De busselke*n*s verfoeyt, end' acht niet meer als quijl.

Andere, van *Pythagoras* ghesinde, die de ghetalen groote hemenissen toe-gedicht hebben, meynen, met een verwaende hart-neckigheyt, dat sy sekere jaren versint hebben, op welcke, so niet geheele ondergangen, ten minsten, groote schuddinghen, end' verstellinghen on-misselick ghespeurt worden: ghelijcker-wijs de genees-meesters durven versekeren, dat de menschelicke natuere, alle seven jaren, seer merckelicke veranderinghen onderworpen is, voornemelick, so het ghetal van neghen, inde vermeerderinghe, daer mede vermenget wort. Maer ick late dese droomen in de versufte outheyt sweven, daer nochtans de geleerde herssenen verquistelick zijn mede besigh gheweest. Van sulcken ghemae[l] houd' ick oock de hemel-kijckers, die de naerderringhen, teghen-stellinghen, end' andere weer sichten der sweef-sterren, de crachten van alle veranderinghen toe-gheschreven hebben. Ick

come tot den wijs-gheleerden gheest van *Plato,* die van ghevoelen is gheweest, 't welck oock, in sulcken tijdt, niet weynighe naer-volghers gevonden heeft, dat de Goddelicke Majesteyt onveranderlick, eenighe eeuwen langh geduerende, den helm-stock van dit groot Gheheel inde hant hebbende, het selve on-middelick, naer sijn welghevallen, stiert end' verrichtet: maer dat sy wederomme, desen gouden tijdt zijnen circkel om-geloopen hebbende, dese heerschappie naerlatende, de selve haer eygen macht over-levert: waer uyt dan de weereldt, van haer noodelick beleyt ont-blootet zijnde, alle dinghen een beweginghe nemen, die recht-streeks den wille Gods tegen loopen, alles in een vermenghsel end' verwerringhe gerakende: soo dat Oosten end' Westen haer plaetsen verwisselende; het Noorden met het Zuyden veranderende, het heel geschepsel sijnen oorspronck schijnt te verloochenen. Alsoo seght hy, dat ten tijde van *Saturnus,* de Heere des hemels de weerelt seer gheheughelick regierde, end' dat de menschen als doen de rechtveerdigheyt ende degelijckheyt voor haer opperste vreught stelden: maer in teghen-deel, doen nu *Iupiter* sijn Vader of verdreven, of, als sommighe segghen, ghevonden hadde, was alles zijn eyghen natuere over-ghelaten: waer uyt de sonden ontstaende, end' door de sonde allerley verdriet end' ellende in-brekende, de menschen een speeltuygh der duyvelen, end' een kaets-bal der Goden wierden. Dese meyninge, naer dat sy hier naecktelijck, in alle hare deelen voor-gestelt wort, is gantsch Heydensche end' af-schric-

kelick voor de Christelijcke Religie; maer die nochtans gheen cleenen swijnck en heeft, naer de Goddelicke waerheyt. 'T Is ongherijmt, end' Gods-lasterlick, te geloove*n*, dat den opper-Bouw-meester des weerelts, sijn werck, door moedloosheyt versuymen, off, door onwille verstooten soude: even wel soo schijnet, aenghesien het wesen des Scheppers, dat alle ongeregeltheyt verhaet, end' sijne over-ghenegene goedtheyt tegen sijn Schepsel, dat hy daer niet en is, daer niet dan quaet end' ongheluck gesticht end' vernomen wort: maer dat hy dan, ghelijck als slapende, off sluymerende, nerghens mede bemoeyt en is. End' desen ghelijck-formigh, luyden die Schriftuerlicke clachten, die bysonderlick by den Prophetischen coninck gesucht, end' uyt-gheroepen werden: *Hoe langhe sult ghy my vergheten, ô Heere? hoe langhe sult ghy dijn aensicht van my verberghen? Staet op, waerom slaept ghy Heere?* end' dierghelijcke uyt-tochten meer, die de menschelicke beroeringe*n* versint end' uytgheschoten hebben.

Dit is de wortel end' het mergh van dese voorstellinghe: dat Gods light onghedraeghelick met de duysternisse is; dat Christus gheen ghemeynschap met Belial can hebben; dat de gherechtigheyt met de ongherechticheyt gheen deel en heeft. Laet ons dan segghen int gemeen, dat de sonden end' on-diensten der menschen de gunste Gods op sluyten, ende een scheyd-muer tusschen hem end' ons stellen; dat het derven van zijn onmetelicke ghenaede, de eenighe ende overopperste oorsake van allerley ongemac end' ver-

driet is; dat hier door de landen verwoest, de steden verwerret, de sterckten verswacket, de middelen uyt-gheput, end' alle menschen met vreese end' benautheyt, ghedreyght of aen ghetast worden.

Dese bedenckinghe is seer nuttich, nu in onse tijden, end' weerdich met het diep-loot van een nadenckich verstant ghepeylt te werden. Maer noch en is die betrachtinghe niet ghenoech: wy moeten verder uyt-treden, end' de baet-middelen door-soecken, end' vierichlick de wercke stellen, die ons, end' een yeghelijck die het aen gaet, in een heylsame stant her-stellen, end' bevestigen moghen. Ick sal hier, onder de geringste, mijn swackheyt op de pese setten, end' in desen ghemeenen brandt des weerelts, een eemercken waters toe-brenghen, off he tmisschien yet wes tot verminderinghe, end' uyt-blusschinghe van de brant-stocken, end' smoock-kolen, dienen mochte. Om dit dan sonder storten met goede orden, over te gheven, end' met eenen de stoffe van dese verhandelinghe, voor alle ooghen open te legghen: soo stell' ick voor een opper-gront-regel,

Dat de Gods-dienstigheyt en*de* Rechtveerdigheyt, de eenighe oorsaken ende middelen van een vaste, heylsame regieringhe zijn. Cap. I.

Een ander, die het hooft naer het hoff end' d'Italiaensche lucht staet, den tijtel maer al gapende, door-loopen hebbende, sal hem selven

dapperlijck uyt-strijcken, end' een heel andere staet materie voor-ghebeeldet hebben: ghelijck der weerelt-wijse menschens oordeel geneghen, end' reuckeloos is, eens anders voor te comen den sulcken, wensch ick, van hier te zijn, end' elders haer eyghen on-sinnigheyt alleen te ghenieten: op dat sy oock de leer-gierighe herten, door haer smettelicke kolen, end' kortsigen, aessem niet en vergiftighen, end' doordelijckheyt aen-blasen.

Maer comt even-wel, end' weet hier, dat ghy anderssins wetende, niet weten en wilt. De oordeelen Gods zijn wonderlijck. Ten ghebeurt een yegelijck niet naer Corinthen op te trecken: 't en is oock gheen mensches doen, sijn eyghen ooren te door-booren end' sijn ziele te versachten, om den stempel der Godsaligheyt t'ontfangen. De natuer-soeckers houden voor een leer-beghinsel, dat een yeghelijck dinck op zijns ghelijcke werckt, end' zijn vereeninghe driftelick begheert. Alle die daer hooren het liefelick ghesangh van Phrijgien, seyde een van de oude, en worden niet beseten met goddelicke dulheyt, maer die alleenelick, die aen de moeder der Goden haer selven toe-gheheylight hebben. Dese alleen, die een overnatuerlick maeghschap connen rekenen, met de wijsheyt, die van boven is, dat is, met de dwaesheyt end' eenvoudigheyt deses werelts, de cleyne en*de* geringe wech worpselen, sullen hier uyt misschien een weynigh vermaeck scheppen: daer andere, end' verre de meeste*n* deel, een walghelicke onlust, tot een spottelicke versmaedinge sal uytstooten. Maer wat

hoeve*n* ick my selven te verbleecken, of te verrooden? God en can selfs niet allen behaghen. Mijn onnoosel voornemen, end' nut-gierig, doch crachteloos ghemoet, sal my in plaetse van een stale muer wesen.

Dit is het bescheet van de Goddelicke uytsprake. Het rijcke der hemelen bestaet, end' magh alleen vercreghen worden, door heyligheyt, rechtveerdigheyt, end' matigheyt des levens. Gheest dit noch een ander ruymte, end' seght vryelick aldus: Alle rijcken des weerelts, ghemeen-bestens, (wilt ghy noch meer?) alle menschelicke gheselschappen, jae yeder mensch int bysonder, moghen alleen, door dese drie, te samen ghehecht end' staende blijven. De reden is treffelick end' claer. Een yeghelijck, die sijn herte in de rechte syde draeght, sal dit met uytghestreckte armen aen nemen. De heyligheyt, ofte Religie, vereenight ons met God, in wien wy leven, sweven ende zijn: de rechtveerdigheyt verbint ons, met onsen even-mensche, sonder wiens ghemeenschap, ons leven gheen leven en is: de matigheyt des levens vermaeghschapt, ende trout ons met ons eyghen selven, wiens wesen in accoort, end' over-een stemmighe onderhouden wort. Heylighe, onverbrekelicke Dry-vuldigheyt, die ons versellet, met al dat goet is in de weerelt, iae met den oorsaker des goets, die grondeloose Dry-eenigheyt: in wiens besittinghe, de volheyt van alle vreught, de smaeck van alle suyvere leckerheyt, onse eenighe, ende eeuwige gelucksaligheyt, by een vergadert ende gheleghen is.

Maer laet ons, voor dit mael, om niemants ghehoor met langheydt te verdooven, end' tot peylinghe van het oordeel van onse lieden, de twee eerste alleen by de handt nemen; als zijnde oock genoechsaem tot de volle wel-stant van een rijcke, of staet-gemeente, end' uyt welckers vruchtbaer houwelijck het derde, als een nootsakelicke vrucht, gheteelt end' op-ghetrocken wort, ja van alle tijden, als een ghedeelte in de lenden van het tweede besloten is gheweest. Daerom is het oock Christo ghenoech geweest te segghen, *Soeckt eerst het Coninck-rijcke Gods end' syne gherechticheyt, end' alle andere dinghen sullen u toe-gheleydt werden.* Dat is, soeckt de God-vruchticheyt, dne wech tot het rijcke der hemelen, ende vol-bringt alle gherechticheydt, die ons God in sijn woort bevolen heeft, end' gheen dinghen en sullen u ontbreken. Desen gelijckformich, was oock ghenoechsaem ende volcomen het heerlick devijs van *Karel* den ix. Koninck van *Vranckrijck, Pietate & Iustitia, Met Godsalicheyt, end' Rechtveerdicheyt.* Doch evenwel sullen wy (soo wy in ons voor-nemen bestaen, end' God de Heere daer toe sijnen wille bringe) een ander tijt, gheheelick daer in besteden, end' alsdan het seer van onse verdorventheyt, ter goeder trouwen, aen-tasten: op dat wy onse kostelicke ledicheyt, niet gantsch onnuttelijck verquistende, tot gerustheyt van onse Gewisse, God, end' de menschen mochten betuyge*n*, hoe seer wy gheneghen zijn, onse duystere niet-doenicheyt, nuttelick end' dienstelick aen te legghen. Om dan gheen langer voor-spel te maec-

ken, end' met woord-stortinghe ons papier te besoedelen, soo laet ons voor-eerst spreken,

Van de Religie int ghemeen, ende bysonderlick, welcke de ware zy.

Cap. II.

Ick bevinde, dat den Haerlemschen werregheest, nerghens in soo seer, tegen *Iustrum Lipsium,* uyt en breeckt, end' hoogher triumpheert, dan als hy hem sijn ghebreck verwijt, van nerghens de ware Religie, nochtans in de selve sweetende end' besich zijnde, beschreven te hebben. De ghister is de leer-meester van heden: eens anders voor-daden, exempelen van onse onderwijsinghe. Om daerom niet in de selve modder te vallen, ende den steen wech te nemen, daer aen een ander hem stooten mochte, sal ick cortelick af-teeckenen, end' met een rouw pinceel, de Religie dood-verwen, die my achten, ja niet achten, maer sekerlick weten, tot ware voorspoet, end' heylsame wel-stant van alle regieringhen vereyscht te zijn.

't Is seker, end' wel besocht, datter gee*n* volck, gheen natie, gheen gheslachte ter weerelt is, hoe woest, hoe wreet, hoe onmenschelick die oock moghen zijn, wiens herte niet door-droncken is, met het innerlijck gevoelen van eenige Goddelickheyt. Dit roepen end' ghetuygen allesins de Heydenen selve, diens wijsheyt den tijt verspaert heeft, end' ons in hare schriften over-gestelt. Door-loopt maer eens (op dat ick in oneyndelickheydt niet en verdwijne) de boecken

van Plato, van *Aristoteles,* van Cicero, van *Seneca*, ja selfs van alle de heydensche Poéten, ghy sultse over al, door-weven, end' bezaeyt vinden met hemelsche, God-voelicke spreucken. Ick soud' u te vergheefs moede end' onlustigh maken, soo ick maer d eover-treffelickste by een versamelde, end' dit cleyn schrift verswaerde met het ghene, een eyghen werck, end' rijper saysoen vereyschen soude. Ick sal even-wel, staels-wijse, ende tot vol-doeninghe van eenige jeuckende ende leer-gierige ooren, yetwes daer van int midden stellen, daer uyt alle de reste, gelijck formelick sal connen af-ghenomen werden.

God is, seght *Plato* in sijn *Timaeo, den eenighen oorsaker des weerelts, ende van alles datter in besloten is.* End' op dese gheleghentheyt, drye redenen voort-brengende, waerom God de Heere dit groot ghebouw gheschapen heeft, schijnt even de twee, uyt de heylighe Schriftuere, gheput te hebben. Dit zijn de woorden, die hy naecktelick in sijn tale uyt-druckt: *Het Goddelick verstant is de werckende oorsake van de Alheyt, ende syn goetheyt teghen de menschen, het eynde van de scheppinghe.* Wat Christen, wat Godsgeleerde, soude beter end' konstelicker de waerheyt uyt-drucken. Maer om onse Goddeloose slappicheydt noch meer te verdoemen, end' sijn tijt-genooten, voor Gods oordeel, onverschoonelicker voort te setten, voecht hy noch by, in het selve boeck, *Dat de ooghen der menschen hun ghegeven zijn, om God aen te schouwen.* Niet, dat de Heydenen, naer de wijse van de Anthropomorphiten, Gode een sienelicke ghedaente, off

menschelick wesen, toe-gedicht hebben, die met onse uytterlicke sinnen, eeniger mate, soude connen ghevat werden: maer sy hebben, door vermerckinghe van de uytterlicke dingen, de mensche, uyt de versmachte sluymeringhe der onwetentheyt willen opwecken, op dat sy het gene, dat kenbaer is van God, allenghskens souden leeren, ende haer selven in-lijven. *Want dat in hem onsienelick is, namentlick, sijne eeuwighe moghentheyt ende Godheyt, wort uyt de scheppinghe der weerelt doorsien, dewijle het door de gheschapen creaturen verstaen wort.* Soo schrijft dien grooten Apostel aen de Romeynen. *Aristoteles,* hoe wel hy andersinds, hem selven niet seer Godsdienstigh bewesen heeft, is nochtans, door de cracht van de waerheyt soo verre ghedronghen geweest, dat hy in het seste boeck van de natuerwijsheyt, wel duydelick uyt roept, *dat hy ghewisselick de straffen der wetten verdient, die ten alder-minsten, in twijffel trecken soude, offer oock een opper-god in de weerelt ware.* En*de* hy bewijst, dat seer bondigh soo hier als elders, in sijn Philosoophsche boecke. Soo dat hy God noemt, *een volmaeckte gheest, on-sterffelick, af-ghesondert van alle quaet, vol-maecktelick end' eeuwelick ghelucksaligh.* Maer siet, end verwondert u, hoe naecktelick de Prince van de Roomsche tale, dese eerste waerheyt open-leght: daer hy, met goede redene*n*, de ongoddisten verdoemende, segt *dat het een over-groote boosheyt is, teghen het Goddelicke wesen te redenen: het sy, dat het ter goeder trouwen, of by maniere van tijdt-verdrijf gheschiede.* Daerom hy oock elders, door een

heylighe hefticheyt verslonden zijnde, wel ernstich vraecht, *Wie dat de mensche soo buyten hem selven zy, de welcke siende de dinghen, door een soo groote voorsienicheyt gemaeckt, soude durven uytroepen, dat dit ghevallichlick soude gheschiedt zyn. Soo isser dan een God,* seght hy, *die de wereldt bestiert, die daer regeert den loop der sterren, de veranderinghe der tijden end' saysoenen, de veranderlicke onder-wylinghe van saecken, end' de onfeylbare orden der selver.* Dese on-bedrieghelicke wetenschap heeft desen Heyden so verre geleyt, dat hy in sijn tweede boeck van de wetten, heeft durven seggen, dat de Religie met den mensche gheboren wert, end' met de selve opwast: dewijle sy de mis-daedighe bedwijnght, daer van bewijs end' belijdenisse te doen. *Titus Lucretius,* hoe wel hy anders soo reynen vat niet en was, heeft ons hier van seer claer bescheyt, in sijn natuer ghedichtselen, naer gelaten. Ick wensche, maer te vergheefts, dat hy van een yeghelijck in sijn eyghen tale mochte ghehoort werden: daerom ben ick hier genootsaeckt, al hackelende, sijn meeninghe naer te singhen:

De mensche uyt syn lant veld-vluchtich en verdreven,
Wt alle menschs gesicht, uyt alle vrees verheven,
Bewist van eenigh feyt, end' vuyl van eenich quaet,
Ellendich end' benaut in alle plaetsen gaet.
Waer dat hy went, of keert, syn misdaet ligt voor ooghen,
Den geest en wilt hem niet gantsch onversoent gedoogen.
Hy slacht het swarte vee, syn feylen hy versucht,
End' thoont, dat hy alsdan de Goden meest geducht.

Soo blijckt dan de waerheyt van het gene *Tertullianus* seer wel seght: *De Conscientie can overschaduwet werden, want sy en is God niet: maer sy en can niet uyt-ghebluscht werden, want sy van God is.* Dit is de reden, dat de oude Poeten, eenighe helsche Goddinnen versiert hebben, die de gheessel ende wraecke der sonden waren: die als dienaeressen Gods, de menschen in-bliesen, door een schrickelick dreyghen, datter een Goddelick wesen was, dat over al ghe-eert ende ghevreest moest wesen. Daerom *Lucanus* vergramt end verbolghen over de godloosheyt der menschen, in een Poëtischen, dat is, hemelschen, gheest, opghetrocken zijnde, verst uyt met gheswollen zijden, in sulcke of dierghelijcke woorden:

Het sterffelick geslacht, berooft van sin end' reden,
Onwetend, onbesuyst, gaet stoutlick henen treden:
*Daer het allee*n*, door cracht en blixems wondernis,*
Can weten, dat de God van al in hemel is.

Daer is voorwaer (seght *Plautus*) *een God, die alles hoort end' siet, wat wy doen. Desen,* ghelijck *Seneca spreeckt, moeten wy voor al, end' meest betrachten wel te kennen end' te vieren: Naer desen alleen,* ghelijck *Hermes* vermaent, *moeten wy in dit leven, reycken: Buyten welcken,* naer de leere van *Plontinus, gheen heyl, noch voorspoet is: End' die,* volghens de ghetuyghenisse van *Iamblichus,* alle te samen Hedenen, *het tsop, den opper, end' het eynde van alle salicheyt is.*

Maer wat behoeven wy elders bewijs te gaen soecken, daer ons de ondervindinge, end'

de daghelicksche Zee-reysen, dese waerheydt naecktelick voor ooghen legghen. Isser nu wel eenich deel, eenighen hoeck des weerelts, die onse Maetroosen (rechte Zee-kinderen) niet seylt end' aen-ghedaen hebben? Dese vertellen ons eendrachtelick de Gods-diensten, Ceremonien, end' Kerck-oeffeninghen, oock van de alderwilste menschen, die oyt sonne beschenen, of hemel bedeckt heeft. 't Is onghetwijffelt: dien hemelschen zegel der kennisse Gods, is soo diep in de Ghewisse van dat weerelts opper-schepsel in-gheprent, dat eer sy haer af-comste belieghen, end' haren maecker verloochenen souden, niet weynighe veel liever hebben ghehadt, haer natuerlick vernuft overstreden hebbende, selfs verworpelicke end' afgrijselicke ghedierten, jae leef-loose beuselinghen, jae (dat verre alle verwonderinghe achter rugghe laet) haer eyghen sonden, end' gebreken aen te bidden. Want, wat is *Venus* anders, die soo seer by de oude klijnckt, end' uyt-gheblasoent wert, als die op-wallende hitte van onse eerste dertelheydt, die onse teere jeught, als een gewapent man comt bestooten, end' menichmael over-vallen? Wat is *Cupido* anders, als, gelijc *Antisthenes* seer wel seyde, een recht ghebreck van de Natuere: van de welcke het ellendich volck overwonnen zijnde, segghen, dat de sieckte een God is? Ick late de grouwel-namen van *Bacchus,* van *Priapus,* end' diergelijcke meer, aen d'een zijde staen: die oock alle ghelijck het Goddelicke gherucht, end' de hemelsche eer-dienst mede ghedeelt hebben. 't Is my ghenoech, dit vastelick te be-eyndigen: dat

de Religie, haer soo verre uyt-spreyt, als de reden; de Gods-dienst, als de mensche selve.

Maer hier zijn de tranen, hier is de swaricheyt ghelegen: dat de meesten deel des weerelts aen een verkeerde deure roepen, Gods maeckselen verscheppen, haer eygen gedichtselen, end' hersseloose vonden vergoden. Heel weynighe zijnder, ten aenschouw van dat woest, overgroot begrijp des aerdbodems, die den opper-[l]een-meester, de rechte Heere van de Alheyt, de hulde ende manschap doen, die haer de geboorte op-leght, de onderhoudinghe ghebiedt, de weldaden uyt-wringhen. De drye grootste deelen des weerelts, ligghen noch meest versoncken in den afgront van allerley af-grijselicke grouwelen, die de helle verswolghen heeft, ende in des mensches herte uyt-ghebraeckt. Europa het cleynste deel heeft wel het beste vercreghen: maer hoe veel menichvuldigher end' veyligher [s]taet het onkruyt, als het goede zaet-ghewas, dat desen acker in-ghewonnen heeft. Laet nu Asien, Afrijcken, end' de groote nieuwe weerelt [r]usten: Europa sal alleen genoech bewaerheyden, *Dat de poorte wijt is, end' den wech breedt, die tot de verdoemenisse af-leydt, end' vele tot de zelve in-gaen.* Aen d'ander zijde, *Dat de poorte [e]nghe, end' den wegh smal is, die tot den leven leydet, end' lattel de selve vinden.*

Evenwel, ghelijck tot allen tijden, soo heeft oock God in dese laetste verderf-eeuwe, eenich offelijck over-blijfsel af-ghesondert, daer over sy sijnen even-eeuwighen Sone, den beloofden Messiam ghestelt end' ghehult heeft: op dat hy

sijn ware ondersaten, met den geestelicke*n* rijckstaf sijns Goddelicken woorts regieren, end' hier naemaels, met de erve van die hemelsche vreucht bekroonen soude. Van dit af-ghescheyden keur-volck, roemen, end' verheughen wy ons, door Gods ghenade, te wesen: hoe-wel wy noch met vele swackheden begort, met ontallicke sonden behangen zijn. Maer welck zijn doch de wetten van dese gheestelicke heerschappie, daer wy ons na moeten aen-schicken, de voor-waerden, daer wy aen verbonden zijn? Niet vele, niet swaer, niet onbillick. Welcke dan? Een alleen, in een woort begrepen, *Ghelooft.* Hoe, ghelooft? Is het dan soo licht, dat ick het gheloove, ghelijck in de handt hebbende, t'allen tijde, het selve my can toe-passen, end' onder-werpen? Neen, neen, en verheft u niet, ô mensche! want het is God, die ons dese gunste aen-biedt, door sijne Ghesanten, de Raedsluyden, end' Bedienaers sijnes Goddelicken woords. Noch meer: die onse herten, in de sonden versmoort liggende, levendich maeckt end' vergheestet: door een wonderbaerlicke cracht, een nieuw leven in-blasende, gantsch verscheyden van ons eerste wesen: jae alles zijnde, behalven het selve. Is het dan niet billick, dat wy hem dit leven toe-heylighen, dat sijn oorspronck van hem ghenomen heeft, end' sijn ghestandicheyt noch toe-draecht? Maer noch en weet ick niet, wat ick ghelooven moet. Treedt herwaerts dan, end' comt ter mael-tijdt: hier sult ghy de send-boden van uwen Koninck vinden, die ons een heerlick ghelagh, een blijde

mael-tijt toe-bereyt hebben, bestaende uyt soo vele gheestelicke gherechten, als ons ghenoechsaem, maer oock noodich zijn, tot voedsel, end' onderhoudinge van dat eeuwighe, onverganckelicke leven: soo wy die slechts met een vast geloove eten, end' in ons sap end' bloet verkeeren.

I. De eerste recht-spijse dient ons tot een tegengift van de Philosoophsche peste, die eertijts de weerelt beginneloos maeckte. Tot wech-neminge van de manicheesche droomen, die voormaels de in-beeldinghe der menschen, met twee Boden van teghen-strijdighen aert betoovert hebben. Kortelick, tot suyveringhe van alle ongesonde fantasien, die de hooch-weerdige Majesteyt Gods belanghen end' aen-gaen: ons vastelick in-gevende, dat wy met een bysondere toe-eygheninghe, sonder twijffel, gelooven moeten, in die onbegrijpelicke, eenvoudighe Dryheyt: waer van de eerste, de *Vader* sijns Soons Iesu, end' onser in hem, als de fonteyne, ende [s]princk-ader van alle werckinghe, end' bysonderlick van het ghenadighe versoen-bont, de *scheppinghe* des weerelts, end' dien volghens oock de onderhoudinghe, wert toe-geschreven: [to]t een crachtich bewijs van sijn eeuwighe *Almoghentheyt,* die daer in, boven ons begrijp, te [sp]euren, end' te ghevoelen is. Maer laet ons [o]ns selven besnijden, end' kort zijn.
II. Het tweede, dat ons hier voor-ghestelt wert, is het broot des levens, *onse Heere Iesus,* van eeuwicheydt, uyt den schoot sijns Vaders, onder moeder, gheboren, sonder begin, sonder

eynde, een-wesich met den Vader, end' evenweerdich, jae niet anders, maer de selve die de Vader is, hoe-wel hy de Vader niet en is. Swijght hier verstandeloose reden: verwondert, end' bidt aen, dat ghy niet vatten, noch verdouwen en cont.

III. Te meer, dewijle desen moederloosen Sone van een sondighe Maghet-moeder, sonder Vader, in tijde, ontfanghen zijnde, door een hemelsche over-schaduwinghe des heyligen Geestes, ons in allen ghelijck gheworden is, behalven de sonde.

IV. Hoe dan? heeft hy hem selven verydelt, end' berooft van die glantz der hemelscher Majesteyt, van die over-groote heerlickheyt, end' blijdschap, daer van hy over-vult is geweest, op dat hy de verworpelicke gheringheyt onser natueren, end' alsoo alle onse ellendicheden soude aen-trecken? Dat niet alleen: maer sijn onnoosel leven heeft hier, ghelijck op een gheduerighe pijn-banck gheleghen, gespannen end' uyt ghereyckt, met de koorden van allerley verdriet end' benautheyt: jae soo verre is sijn ellendicheyt uyt-ghewassen, end' voort-gheloopen, dat de vervloeckte kruys galghe tot sijn strijt-velt end' sterf-bedde gheworden is: alwaer hy me[t] uyt-ghetrocken leden door-nagelt, ende met een spiesse door-steken zijnde, eyndelick sijnen laetsten treur-dach besluytende, God de Vader sijnen gheest, de aerde sijn lichaem heeft over-ghegheven. O weerelt! zijt ghy noch staende ghebleven? O hemel! hebt ghy dit schrick-spel connen aenschouwen?

V. Maer wat is dit lichaem voorder bejegent? Is het van de doot verslonden, de wormen tot een aes, de verrottinghe tot een spijse gheworden? Neen ghewisselijck: maer hier is het begin van sijn Goddelicke heerlickheyt ontsloten: hier zijn de banden van sijn verdruckte nederheyt los ghespronghen. Hy is wel, tot bewijs van sijn menschelick af-sterven, in de doods-camer gesloten end' bewaert geweest, maer heeft hem selven, den derden dach, de graf-poorten door-broken, de doot selve verswolgen hebbende, moghentlick verheven, end' openbaerlick int leven weder-ghestelt.

VI. Int welcke hy, veertich dagen lanck verkeert, end' veel Goddelicke propoosten gehouden hebbende (die ons de nijt der sonde, tot ons beclaegelick leet-wesen, achter-gehouden heeft) is eyndelick, ten aen-sien van sijne leerlinghen, met een wolcke, als een heerlick triumph-waghen, naer sijn hemels palays op-getogen end' wech ghevoert: Alwaer hy, met een on-metelicke vereeringhe, ter rechter-handt sijns Vaders ghestelt is; niet om daer ledich, end' achteloos, sijn eeuwich-duerende vreucht alleen te genieten, maer op dat hy, als een stadt-houder, of ghesant sijns Vaders, met hem aldaer sijn hemels koninck-rijcke bedienen, sijn Gemeynte beschermen, end' alle sijne vyanden, als potscherven, verbreken, end' vernielen soude.

VII. Hier ist, dat wy hem nu soecken moeten: derre-waerts ist, dat wy onse ghedachten, end' beden uyt-schieten moeten: soo wy anders onse burgherschap in den hemel hebben, end' door

den gheloove, de vruchten end' voordelen daer van verwachten. Hier is hy, end' hier sal hy blijven, tot dan dien grooten dach des Heeren, de verwoestinghe end' vernieuwinge des weerelts, sal beginnen. Dan sal hy van daer nederstijghen, met een gheschal en ghejuych van alle sijne hemelsche heyrscharen, sittende op de Rosbare van een door-luchtige wolcke, om-cingelt met ghenade, end' rechtveerdighe strengheyt: op dat hy een-mael de dagh-boecken van eens yders leven gheopent hebbende, daer naer een sluyt-vonnisse uyt-spreke, over levendighe ende doode.

VIII. Och hoe wonderlick klincken dese dinghen in de ooren van het menschelick vernuft! Maer wacht, ghy en hebt noch niet al gedaen. De heylighe Gheest, de derde self-standicheydt van het Goddelicke wesen, moet oock hier sijn even-deel hebben. Van desen moet ghy ghelooven, dat hy de selve is, die de Vader end' de Sone is, end' nochtans oock is dat sy beyde niet en zijn. De selve Godheyt is de drye Persoonen ghemeen, sonder eenighe bate, of voor-recht: dat is haer enckel wesen, daer sy uyt bestaen, end' waerom sy ooc maer een god en zijn: maer ghelijck de Vader dat eyghen heeft, dat hy van niemant en is; de Sone, dat hy van den Vader gheboren is; soo wort oock van den heylighen Gheest alleen gheseyt, dat hy van den Vader end' den Sone voort-ghecomen, end' ghelijck als gheassemt is. Desen Gheest zijn wy alleen schuldich ons gheloove ende heylicheyt: desen Gheest moeten wy alle onse ware vreucht, ende

verquiekinghe des ghemoets toe-draghen: desen Geest een-mael, ter goeder trouwen, in onse herten ontfanghen zijnde, en sal ons nimmermeer, door berouw, ontrocken werden.

IX. Door desen gheest, belieft het God een gemeente te versamelen, end' te heylighen tot sijn eyghendom: niet, die aen *Roomen,* of *Ierusalem*; niet, die aen Oosten off Westen ghehecht is; niet die door desen, off ghenen tijt bepaelt is; niet, die door eenige burgherlicke sedicheyt, off voor-bereydinghe, dese weerdicheydt verdient heeft; maer een volck, die van natueren, niet een hayr beter, als de slimste end' verkeerste van dese weerelt sij; een volck, die van het begin, tot het eynde der tijden, in alle eeuwen gheweest sijn, end' geduerich blijven sullen, een volck, die door den gantschen aerd-bodem, ja binnen end' buyten de geheele weerelt verspreyt, end' nochtans, ghelijck met God, alsoo oock met den anderen vereenicht sijn.

X. Dit volck, dit wonderlick volck, hoewel sy hier, als dreck-stetten, end' uyt-vaeghsels des weereldts, nauwelicks onder menschen gherekent worden, sijn nochtans de gene, door welcke de weerelt tot noch toe staende blijft: die alleen, alle wat inde weerelt is, toe-comt, om dat sy God toecomen, om welckers wille, de ware God des weerelts sijn bloet ghestort, end' allerley smaet, end' smerte gheleden heeft: op dat sy daer door, uyt louter ghenade, verghevinge der sonden ontfanghen, de gherechticheydt verkreghen hebbende,

XI. Hier naemaels, dien gheluckigen dach sien

moghen, die haer sielen ghelijck met uyt-ghereckten halse, in een half-volmaeckte blijdschap met een heylighe on-gheduldicheyt, soo ernstich verwacht hebben: wanneer desen aerdschen clomp schrick-wonderlick opgeweckt, end' door de vereeninghe der sielen, verlevent sijnde.

XII. Ghesamentlick in den hemel sal opghenomen werden, om aldaer, in een on-begrijpelicke, vol-vreughdighe on-sterffelickheyt in gheerft te werden, end' met den helderen glantsch der Goddelicke Majesteyt door-straelt sijnde, in alle eeuwicheydt, met alle de uyt-vercorene, sijne heerlickheyt groot maken, end' singen van eeuwicheyt tot eeuwicheyt, dat hemelsche liet, dien Goddelicken Lof-sang, Haleluya, Loovet den Heere.

Siet hier ô mensche, hoe hooghe de wijsheyt Gods onse herten wilt op-winden, hoe verre wy door de cracht des geloofs, bereycken moghen. Maer hier sijn oock uwe eynd-palen geset, die ghy niet en moocht poogen, sonder heylich-rooverye, voor by te gaen, off wech te nemen. Want soo ghy hooger, door uwe verstandeloose neus-wijsheyt, wilt op-stijgen, den gloet van die hemelsche Sonne, sal uwe ghewaschte flach-veren versmelten, end' u met eenen, in den vreesselicken af-gront des verderfs neder-storten. Soo ghy daer en teghen, door een sluymerighe on-sorghe, de ooghen sluytende, voor dese hemelsche grondt-lichten, u selven behaeghende met de slijck-verckens, in de vuylicheyt der aerden, te knorren end' te wroetelen: siet, den helschen slachter, dien ouden draeck, scherpt

alreede sijn houw-mes end krijssel-tanden, om u met siele end' lichaem in-stucken te houwen, end' uyterlick te verscheuren. O wel salich dien mensch! wiens herte, met een heylighe verslaeginghe neder-buckende, de hemelsche eenvoudicheyt vande suyvere waerheyt erkent, gelijck die ons hier in het corte besloten, end' in het Wet-boeck des heeren, ghemachticht staet. O wel dry-dubbel gheluckich landt! daer dese Goddelicke leere vercondicht end' ghehant-vest is; daer een yders tonghe van klinckt, een yegelijcks ooren tuyten end' af vervult sijn. Want hier wilt de Al-machtighe woonen, als een opper-scherm-heer; wie salse dan krencken? Hier wilt hy sijne hemelsche garnisoenen legghen: wie salse dan bespringen? Hier wilt hy sijn blixem end' donder-schut planten, sijn wapen-huys op-richten: wie salse dan overweldigen? 'T Is seker: God de Heere wilt die alleene eeren, die hem eeren: die haer selven ont-dienen, op dat sy hem dienen souden. Keert uw' ooghen omme, naer alle de verloopene eeuwen, ondersoekct de jaer-boecken, end' gheschiedenissen van oudts her: ghy sult bevinden, dat waer de Godsdiensticheyt meest gheviert is gheweest, daer oock ghemeenelick de Landen end' Steden meest gebloeyt, end' in allerley voorspoet end' segen toeghenomen hebben. Maer, dat aen-merckens end' verwonderinghs weerdich is, ghy sult dese welstant niet alleen ghewaer werden onder die ghene, die de onvervalschte hemelsch-melck gesogen, end' God, naer sijn uyt-gedruckte woort, met een reyn ghemoet, aen ghebeden hebben,

maer selfs oock onder die, de welcke maer het uytterlick beelt, end' de ghedaente der Godsalicheyt gehadt hebben. Iae soo verre heeft haer de goedertierentheyt Gods neder-gheworpen, dat hy oock de af-god-eerder, die hem on-wetende, met yver end' ernstighe ghestadicheyt aen-gesocht hebben, die uytterlicke wel-vaert groeysel end' bloeysel, wonderbaerlick, met volle handen, verleent heeft. Laet ons dan door-gaens vande Religie in't gemeen spreken, end' bewijsen soo veel onse swacke senuwen sullen connen uyt-draghen.

Dat de Religie de eerste grondt-steen is van alle heerschappien. Cap. III.

Daer sijn verscheyden, gemeene ken-zaden, end' weet-beginselen, soo diep inde menschelicke natuere in-geplant, dat eer ghy de selve sout ontwortelen, end' geheelick uyt-rucken, de menschen veel eer souden op houden te sijn, als niet te sijn met dese gheest-roeringen, waer door sy innerlick ghedreven, end' gelijck als geweldicht worden: als daer zijn, sijn leven te beschermen, sijn kinderen beminnen end' op te voeden, sijn ouders te eeren end' voor te staen, end' vele dierghelijcke meer, die ons de bevindinghe van buyten aen-bringt, end' een yeghelick van binnen in hem selven ghevoelen can. Maer van alle dese crachtighe in-druckselen en isser gheen soo geweldich, end' soo on-wederstaenlick, als dat wy ghenegen zijn, om eenen God te dienen,

end' alle onsen noot end' ghebreckelickheyt voor hem uyt te storten. Dit heeft de vader van de Latijnsche wel-sprekentheydt, hoe-wel op sijn Heydensche wijse, seer Godvruchtelick voorghestelt. *Alle menschen,* seydt hy, *worden door Gods-dienstichеyt beweeght, end' ghevoelen, dat de Vader-lantsche Goden, die sy van hare voor-ouders ontfanghen hebben, ghe-eert moeten wesen.*

Desen aen-gheboren wet-reghel, heeft God, den opper-Coninck des weerelts, sijne ondersaten, op het alderhoochste bevolen: voornemelick aen die ghene, die hy boven andere, in heerschappie ghestelt heeft: wel wetende, naer sijn onveranderlicke beschickinghe, dat dit ghelijck de sluyt-balck is van het burgerlicke verwelfsel, ghelijck het rundsel, end' tsamen-voeginghe van alle wettighe by-een-comsten: *dat sonder de selve,* volghens het seggen van *Lactantius, het leven der menschen met onsinnicheyt, schelmerye, end' grouwelicke on-menschelickheyt soude vervult werden.* Daerom de Wet-ghever Israels wel spellende, end' voor-siende de toe-comende geneghentheydt van de Ioodsche natie, die veel eer allerley, als gheen Religie vieren souden, dringt bysonderlick aen op de suyvere Gods-dienst, die sy wel scherpelick, end' onverbrekelick pleghen souden: ghebiedende, dat soo haest haren Koninck den Rijck-stoel betreden sal, hy van stonden aen een uyt-schrift van het Goddelic Wetboeck, uyt de handen der Priesteren sal nemen, op dat het by hem blijvende, end' hem selven alle de daghen sijns levens daer in oeffenende, hy God de Heere leere vreesen, sijn geboden waer

nemen, end' over hem, sijne ondersaten ende kinderen, een ghestadighen segghen becomen mochte. Deut. 17. Het welcke even het selve is, dat God de Heere aen *Iosua,* de naer-volgher *Mosis,* soo ernstich beveelt, ende met voorspoedighe beloften aen-prijst. Iof. 1. Even het selve, het welcke oock *David, Salomon,* end' alle andere beduchtige Princ*en*, als haer hooft-sorge betracht, end' met een vierighen yver te wercke ghestelt hebben: wel wetende, dat, naer het bevestigen van *Silius Italicus,*

> *De eerste gront-des quaets is, dat de mensch van God*
> *Onwetend' is, noch past, noch staet op sijn ghebodt.*

Daerom de Koninclicke Propheet, nu out, end' na by sijn eynde zijnde, den Rijck-staf aen sijn sone, als by uytterste wille, over-gevende, dede hier van een seer heerlick vertooch, als met de vingher aen-wijsende, war op de heerschappien meest ghevesticht staen. *Ick gaen* (seght hy) *den wech van de gantsche weerelt, versterckt u, end' draeght u cloeck als een man. Bewaert dat de Heere dijn God wilt dat ghy bewaeret, wandelende in syne weghen, syne in-stellinghen, gheboden, rechten, end' syne ghetuyghenissen waer-nemende, volgende het ghene, dat in de Wet Mosis gheschreven is: op dat ghy wel ghedyet in alle het ghene, dat ghy doen sult, end' in alle het ghene, daer ghy u naer wenden sult: op dat de Heere syn woort bevestighe, dat hy met my ghehouden heeft, segghende, soo dijne kinderen op haren wech acht nemen, om voor my te wandelen in waerheyt, van gantscher herten, end'*

van gantscher zielen, daer en sal u nimmermeer tot den throon Israels een man ontbreken. Een seer Goddelicke, nootsaeckelicke lesse, end' weerdich in goude letteren, voor de paleysen van alle Koninghen end' Vorsten, ghesneden te werden. Want het heeft altijts ghebleken, end' is oock by alle volckeren waer bevonden, dat daer de Prophetie op-hout, end' de Gods-dienst ontbreeckt, de menschen int wilde,end' roeckeloosheyt uyt-slaen.

End' waerom meynt ghy, dat God anders het huys van *Saul,* de eerste Coninck Israels, soo haest vernielt end' uyt-gheroeyt heeft, als om dat hy, de Gods-dienst achter rugge stellende, de Duyvels ende Tooveressen, verghetelick end' Gods-lasterlick na-liep? Daerom oock den heylighen *Bernard* seer wel seght, *dat hy niet en verdient, de minder te regieren, die de meerder niet en can ghehoorsamen.* End' schrijvende aen *S. Louijs,* Koninck van *Vranckrijck, De rijcken der aerde,* seyt hy,*end' haer rechten blijven geheel, end' ghedueri*ch *voor haren Heer, soo wanneer sy de ordonnantien ende Goddelicke in-stellinghen niet teghen en staen.*

Houdet vastelick voor sulcx: dat de oog-sterre in de ooghe is, de ziele in het lichaem, de sonne op der aerden, het licht in een lampe, de reden in de ziele, dat selve is de Gods-dienst in een ghemeene staet. Want de Religie is de menschen, die de staet maken, soo eygen, end' soo onscheydelick, dat dit de rechte vorme, de wesentlicke ghedaente is, waer door hy alleenlick van de beesten verschilt, end' over de selve, eenich

voor-recht mach aen-wijsen. Verghelijckt ons in reden end' behendicheyt met de onvernuftige dieren (soo wyse noemen) wy sullen in velen, sonder teghen-spreken, te cort comen. Maer dit en is hier mijns bbejaghs niet. Laet ons dan segghen met *Isocrates,* dat de behoudenisse van de Religie, het wel-varen van een staet is: ende dat sonder onwijlighe verbintenisse, noch d'een, noch d'ander bestaen en can. Even gelijck de soete over-een-stemminge van een konstelicke sangh, in een ooghenblick ontsinckt, ende in ongenuchte vergaet, soo haest een valsche toon de een-luydende mis-luydicheyt verbreeckt, end' de ooren door-schrapt, op de selve wijse, so haest de lieffelicke eenicheyt van den staet end' de Religie ont-ternt of verscheurt wort, terstont volghen allerhande mis-ordeninghen, end' verwerringhen van saecken: de welcke eyndelick de schoon-bloeyende rijcken tot het graf, end' den uytterlicken onder-ganck voor-waerts henen sleypen. Dit hebben niet alleen de ware Godsgheleerde mannen ghemerckt, end' daer teghen alle voor-hoede te wercke ghestelt: maer selfs ooc de meyn-eedige, af-vallige verloochenaers, die de Religie alleen tot een gordijne van haer guyterie, tot een stutsel end' schoore van haren staet, ghebruyckt hebben.

Ieroboam, den Opper-scheurmeester van de Hebreeusche natie, heeft dit, als een Politijcke schalckheydt wel neerstelick overwoghen. Hy sagh, end' wist voor-seker, dat gheene Gemeenten, veel min dit af-ghesondert volck, sonder Gods-dienst bestaen konde. Hy vreesde, met

goede lijck-teeckenen, dat dese Gods-ghewende menschen, dese oeffeninghe ontbrekende, seer licht na *Ierusalem* weder-keeren, den rock veranderen, end' alsoo wederom tot haren eersten Erf-heer vervallen souden. Wat doet hy hier teghen? Gheen ghewelt, gheen dwing-cracht, maer ghelijck als dwersende, end' aen de wint houdende, staet hun bekent, dat sy sonder Religie, niet staen en moghen. Derhalven de moeyte end' swaricheyt voor-wendende, die hun soude bejeghenen, in het ghedueric op-trecken na *Ierusalem,* doet *Bethel,* end' *Dan,* twee vermaerde Steden, den Af-gods-dienst toe-heyligen: daer recht hy goude Kalf-beelden op, de Israeliten wijs makende, dat dese de Goden waren, door welckers in-ghestorte cracht, den opper-God des werelts, hun soo wonderbaerlick, uyt de Egyptische slavernie verlost hadde. End' om dese guychel-bruyt haer volcomen schijn-leden te geven, doet hy eenige feest, ende heylich-dagen uyt-roepen, bestelt dienst-mannen, end' Offer-priesters, die dese Waen-goden behoorlicke eere end' ghetes doen souden. In somma, hy en laet niet met allen naer, van het ghene de schijnheylicheydt vereyscht, end' de waere Godvruchticheydt na-aept.

O schrickelicke valscheyt! die de zielen der menschen, als een poppe-tuyg om-draecht, end' den hemel, als in een blauwe Niet verandert. Wie en verwondert hier niet de goedheyt, jae de flauwicheyt end' slappicheyt des Heeren, die sijn rechtveerdicheyt, gelijck, gewelt aen-doet, om sijn sachtmoedicheyt te behagen? Maer ho-

la, ô mensch! Leght den vingher op de lippen: end' ghelooft in uwe domme onwetenheyt, dat dese grouwelen de baene maecken, om Gods ghestrengicheyt met meerder luyster end' pompe daer op te stellen. *David* was oock vol nijds end' twijffelinghen, doen hy de voorspoet, end' trotsige moet-wille vande goddeloose ae*n*-sach; maer doen hy inde heylichdomme*n* Gods quam end' haer eynde neerstelick overleyde, kreegh hy heel een ander ghevoelen. Alsoo heeft oock God den af-valligen *Iuliaen* sijn rolle laten uytspelen, tot dat sijn maete haer volcomen maete ontfanghen heeft. Dese gewitte want, so langh hy voordeel aen de sijde van de Christene*n* merckte, geliet hem selven oock, als of hy de Christelicke Gods-dienst van herte*n* betrachte: jae selfs, doen hy nu van haer af-gheweken was, teghen sijn rechts-weer *Constantium* te velde treckende, end' vreesende met loose nae-docht, dat hy sijn soldaten, die te meeren-deel Christenen waren, minder te handt, end' ten dienste hebben soude, heeft hem oock gheveynst dien man te eeren, die hy lasterlick end' spottelick Galileer placht te noemen, soo dat hy selfs op een groote Vierdach, seer schijn-heylichlick in de Christelicke vergaderinghe ghesien wert. Maer de saecken daer naer, door Gods verholen beleydinge, een ander keer genomen hebbende, heeft hy met een vergiftighe bitterheyt, end' doordelicke consten, alle middelen versint, om de Christenen te vervolgen, end' tot de wortel toe gantschelick uyt te roeyen: end' dit alles onder schijn van een hemelsche yveringhe. Tot dien eynde heeft hy de

Heydensche Religie aen-gheslaghen, de Tempelen van de Af-goden gheopent, end' alle offer end' slacht-diensten in-ghestelt. End' om niet te vergheten, dat sijn waen-heylicheydt, in naem end' groote achtinghe stellen conde, heeft hy een devijs beelt op een penningh doen slaen daer Iupiter hem de Kroone op het hooft set, *Pallas* het Rijcx-kleet hem aen-treckt, end' *Mercurius* den Scepter aen-biedt. Soo heeft hy oock ghewilt, dat *Iupiter* in openbare plaetsen, neffens hem soude af-ghemaelt worden, als uyt den hemel verschijnende, end' de Kroone end' het purpur-cleedt, heylige teeckenen van het rijck, hem toe-brenghende: dat oock *Mars* end' *Mercurius* daer souden gestelt werden, als op hem siende, end' met de ooghen betuyghende, dat hy uyt-nemende in wel-sprekentheyt, end' sonder ghelijck in de Krijgh-konste was. Maer dat noch alle schelm-stucken te boven gaet, hy heeft de Duyvelsche raedt-stemme van *Apollo,* die door de komste Christi, verstomt ende verdwenen was, wederom soecken op te richten: waer toe hy *Dribasium,* sijnen Medecijn ende Rent-meester, naer *Delphos* ghesonden heeft, daer eertijdts de [h]elsche Camer van die vuyle gheesten gheweest was. Maer aen-merckt hier, met een Goddelijcke verbaestheyt, wat desen Ghesant bejegent is. Doen hy daer ghecomen was, ende sijns Heeren bevel, nu te wercke stellen soude, is die duystere stomme plaetse, door een bysondere wijse, wederom sprekende gheworden. Ick sal [d]e veersen, tot meerder verwonderinghe van de [s]aecke, uyt het Gricxsche vertalenm end' onse lie-

den, hoe-wel ghelidt braeckt, mede-deelen. Dit was de antwoorde van den Duyvel, ghelijck ons die *Georgius Cedrenus* heeft naer-ghelaten:

De dry-stoel is vergaen, met moeyte, konst end' eer
Gemaect: gaet henen, gaet, end'segt dit aen u heer:
De holle wooning swijgt, en Phoebi kraeck-laurieren
En geven meer haer stem: 'tgeluyt end' heyligh tieren
Van't water, is geweest, den oorspronck is verdrooght:
'Tis (lacy!) stom end' doof, al wat ghy nu beoogt.

Wie en staet hier niet verstelt, als hy dat wonder-werck met open ooghen naervolcht? 'T Is recht den Goddelicken dwang van Bileam, die den seghen uyt-spreeckt, daer hy een huerlinck der vervloeckinghe was. Alsoo propheteerde Cayphas, dat het nuttich was, dat een mensche (end' dit was Iesus) voor den volcke sterven soude: hoe wel hy de gront niet en wist van het ghene dat hy seyde. Maer men siet heir uyt, hoe arch-listelick den Duyvel eertijdts de blintheydt van de weereltsche menschen misbruyckt heeft: end' hoe wonder-wijselick God de Heere het uyterlick mom-aensicht der Godsdiensticheyt, met tijdelick voorspoet gheseghent heeft: daer hy de breydeloose onghebondenheyt der ghene, die sonder Religie, als beesten, daer henen liepen, door merckelicke plagen gecastijdet heeft. Dit singt de goude Liere van de Vernusijssche Poeet.

De Goden on-gheacht
Die hebben toe-ghebracht

Hesperien beladen,
Veel druck en sware quaden.

End' in een ander plaetse heeft hy dese wijsheyt noch crachtigher bekent, end' in een Poëtische [d]ulheyt, met een vierighen toorn, uyt-ghebolt: hoewel hy nochtans onder de kudde van de Epicureesche verckens, gherekent wort. Ick sal [s]ijn over-soet ghedicht, op mijn wijse, met dese woorden naer-stamelen.

Ghy sult uw' vaders schult, onschuldichlick besueren
Romeyn, tot dat ghy sult de tempels end' de mueren,
Vervallen end' vervuylt, op-richten, end' met een
De Goden swart van roock verschoonen int ghemeen.

Het sy Gods oordeel bevolen, hoe het hier naemaels met de Gods-dienstighe Heydenen, buyten den hemel, sal toe-gaen. Dit weten wy ver]li]chte Christenen, van de mannen Gods, *dat ter .[gh]eenen anderen naem, onder den hemel den menschen ghegheven is, waer in wy connen salich worden, als alleen den name Iesu Christi: de welcke is over al God te prijsen in der eeuwicheydt.* Maer wy spreken hier alleen van de weereltsche voor[sp]oet, die soo wel de Heydenen, als de Christenen, iae alle volckeren end' natien ghemeen is. [W]ant dese lucht der soete nutticheyt, die uyt de Religie haer begin ende wasdom treckt, is niet alleenlick onder die ghebleven, welcke de raten van den oprechten hemsel-dwau eeniger maten gesmaeckt hebben: maer oock wijdt-lustich .der het gespuys van de Heydensche loos-wij[sen], uyt-ghespreyt. Alsoo verhaelt *Livius,* dat

Romulus, die *Roome*n benaemt end' gesticht heeft, noch nauwelicx Coninck ghegroet zijnde, voor alle andere noot-saken, eenighe heylich-diensten, naer de wijse van *Albanien,* gheboden end' in-ghestelt heeft: wel bewist zijnde, dat andersins sulck een snoode geraepsel van allerley onkruyt, niet wel en conde ghebouwt, noch by een ghehouden werdne. Des niet teghen-staende, en zijn dese verwoede beest-menschen daer door soo niet betemt gheworden, of sy en hebben noch de verwilderinghe tot haer over-hooft behouden; te meer in alle onghebondentheyt uyt-verstende, nae dat *Romulus* sijn leven end' sijn rijcke uyt-ghedient hadde. Het welcke doen van sommighe die meest besedicht, end' tot het tusschen-rijck benoemt waren, soo seer ghevreest als bemerckt zijnde, hebben sy haer oogen end' ghemoedt, met een heyl-suchtighe becommeringhe, beginnen tsamen te werpen, naer eenich over-treffelick man, die niet soo seere door hant-daedighe sterckte, als door vroomheydt des herten, end' uytterlicke Godsalicheyt, berucht was. Hier toe is *Numa Pompilius,* voor dien tijdt, de bequaemste bevonden: dien sy niet door eer-suchtighe vermetelheydt, onder haer selven ghesocht, maer van buyten, uyt het Land der *Sabinesen,* gheroepen hebben. Dese Godvruchtighe man (ick spreke naer den schijn, ende Heydensche waen-ghelooven) in dit rijcke in ghehuldet zijnde, heeft, door om-sichtighe instellinghen, van alle het ghene dat tot de Godsdiensten van noode was, den wilden aerdt van dese moet-willige bosch-menschen, so seere ver-

soet end' ghebroken, dat hy het rijcke, 'twelcke dese Romeynsche ghesellen, door ghewelt end' alle over-last, tot haer ghetrocken hadden, met gherechticheyt, end' voorspoedighe vrede, gheregiert bevesticht, end' vermeerdert heeft. Soo Gods-dienstich end' gheluckich is oock *Tarquinius Priscus* gheweest, niet minder in pays vermaert als in oorloghe ghepresen. De historien verhalen, dat dese goede Prince soo in -ghetrocken, end' soo beduchtich was de Goden te vergrammen, dat hy ghedueric in de Tempelen was, om die te dienen, end' den volcke, met sijn exempel voor te gaen. Om het welcke te verseghelen, end' sijn gheneghentheyt te meer dach te gheven, achtende, datter noch gheen dienstplaetsen genoech en waren, liet hy een seer heerlick ghebouw voor *Iupiter* op-richten ('t welck men seght, noch huydens-daechs te *Roomen,* in de plaetse van het *Capitolium,* ghesien te werden) van sulck een uyr-nementheyt, dat gelijck de Heydenen gheloofden, dat *Iupiter* de grootste van alle de Goden was: desen Tempel oock ghelijck het hooft van alle andere ghehouden wiert.

Onder-soeckt door end' door, bemerckt alle de Historien van ouden tijden, ghy sult bevinden, dat alle Princen end' Overheyden dit altijts voor een reghel van staet ghehouden hebben, of ten minsten haer gelaten hebben te houden, dat de voorspoet van alle regieringhe, onverbrekelick aen de Religie gehecht is. Daerom ooc *Furius Camillus,* een cloeck Romeynsch Capiteyn, tege*n* de Falisquen end' *Capenaten* te velde

treckende, dede voor al, verscheyden offerhanden, om de gunste der Goden te verdienen, of te beweghen: met eenen een hooch-feestighe belofte daer by doende, dat soo hy seghelick end' gheluckelick van den strijdt mochte weder-keeren, tot een heylighe erkentenisse, eenen Tempel bouwen soude. Dit was even het selve, dat eertijtds dien strijdtbaren *Iephte* ghedaen heeft: de welcke seer wel onder-richt zijnde, dat de peerden, end' watter meer is, te vergheefs, ter oorloghe bereyt werden, soo Gods seghen die niet aen en leydet, end' sijn Goddelicke cracht van den hemel in-storte: dede een strenghe wensch-belofte, dat soo hy de win-prijs van *Ammon* conde mede-bringhen, hy de eerste levendighe creatuere, die hem uyt sijn huys te gemoete comen soude, tot een danck-offer soude op-offeren.

Maer het is te overwonderen, hoe crachtich dese in-beeldinghe, selfs van een versiert, onvernuftich by-gheloove, dat spit-sinnige menschen volck in den toom houdet: daer sy anders, als overlatene gedierten, in alle verwoedinge, end' beestelicke wreetheyt uyt-breken souden. *Cyrus,* de voor-teelder van de *Persiaensche* Monarchie, heeft hier in oock sijn staets-gheleert verstandt, seer wel te kennen ghegheven: want hem niet ghenoech zijnde, dat de heylich-diensten, end' offerhanden ghepleecht souden werden, van gemeene, geringe Leeck-broeders, welckers ongheboortich bloet, end' Klooster-muftich leven, den luyster van de Gods-dienstige hooch-weerdicheyt, verduysteren, of bevlecken soude: heeft

een eeuwighe wet, voor hem end' sijne na-saten, beraemt end' in-gheset, dat alle Koningen van *Persen,* ten by-staen van de gheestelicke wijsen, soo dickwils als de sonne op-gingh, in eygener persoon, slacht-offeren end' aen-bidden souden: ja dat niemant tot de kroone en soude verheven werden, dan die voor-maels sijn herte ende sinnen, in dese hemelsche wijsheyt (soo sy voor-gaven) soude gheoffent hebben. Sy saghen wel dese ioose rijck-vossen, dat de Religie, gelijck de ziele, den dwingher, end' het sprinck slot is van alle weereltsche heerschappie: dat veel eer een Stadt in de lucht, ghelijck *Plutarchus* segt, als een Republijcke, sonder Religie, soude connen ghesticht of gheregiert werden. Maer lat ons hier sijn eyghen woorden uyt-drucken, tot een stercke bevestinge van de waerheyt, en*de* crachtich bewijs van onse voor-stellinge. So spreect hy dan in sijn tweede boeck tegen *Coloten: Het eerste end' het voornaemste Capittel, in het maken der Wetten, is het ghevoelen, datter Goden zyn. Hier mede heeft Lycurgus de Lacedemoniers, Numa de Romeynen, den ouden Ion het volck van Athenen, Deucalion heel Griecken-lant, heylichlick onderwesen, end' ghelijck gereynicht; gebeden, eedtsweeringhen, Goddelicke raedt stemmen voor-stellende. End' hebben alsoo de menschen, ten aensien van de Goddelickheyt, ghemoeder, dat haer soo wel de goede hope, als de vreese, in ampt en plicht behielden. Ondersoeckt end' door-loopt alles, ghy sult wel steden sonder mueren, sonder letteren, sonder Koninck, sonder huysen, sonder rijckdommen vinden, end' die noch Tonneelen, noch scholen gesien*

hebben: maer en is niemant, noch oyt gheweest, noch zijn en sal, die een stadt sonder Tempels, Heylichdommen, of Gods-diensten ghesien en heeft: of die gheen offerhanden en doet, om gheluckelick te leven, end' het quade af te keeren. Myn ghevoelen is, dat een stadt veel lichter in de lucht, sonder eenighe fondamenenten, soude connen ghebouwt werden, als dat een Republijcke haer beginsel end' wasdom crijghen soude, daer alle Religie is wech ghenomen; of soo sy begonnen is, dat sy haer selven sal connen beschermen.

't Is seker, hoe-wel het van dien *Florentijnschen Atheist* geseght is, dat *Roomen* meer schuldich is aen *Numa Pompilio,* die daer de Religie eerst ghegrondet heeft; als aen *Romulo,* die haer beginsel, door de wapenen, geleyt heeft. *De opperste reden van alle,* seght *Papinianus, is de gene, die de Religie gunstich is.* Dese ist, die het volck in gehoorsaemheyt hout, die de Magistraet aensien end' eerbiedinghe gheeft, die den haet van het quaet, end' de liefde van het goet, in-blaest: die de overwillighe in-breydelt, de verwerringe verhoedet, end' alle ongeluck af-keeret. In summa, tot vol-eyndinghe van dit tegenwoordige, end' aen-vangh van het volgende Capittel, besluyten wy,

Dat de Religie in alle regieringen, nootsakelick is. Cap. IV.

Dit blijckt ghenoechsaem, uyt het ghene alreede gheseydt is. Maer laet ons evenwel

noch wijders uyt-loopen: want de stoffe is uyt der maten edel, end' van dieper in-sicht. Ick segge dan, end' verhale wederom, dat de Godsdienst den bant ende rijgh-snoer is, van alle redelicke by-een-comsten, end' tsamen-wooninghen. Hoe dan? merckt ghy niet den boosen aerdt, end' Duyvelsche aen-ruckinghen, waer door wy menschen van natueren gedreven, end' tot alle on-gheoorloftheydt vervoert werden? Kent u selven wel: 'tis seker, soo ghy gheen ander gedaente ontfangt, als u de natuerlicke geboorte toe-leght, ghy zijt van snooder in-borst, van verderffelicker ghenegentheyt, als de archste onghedierten, die een levendigen aessem uytblasen. Verwondert u niet, jae verwondert u, siet end' ghelooft: de onredelicke beesten hebben noch dit redelick bescheet, hoe verwoet end' geterght zy oock zijn, door natuerlick gebreck of uytterlijck ghewelt, dat sy haer soort-ghelijcke, oock in den uyttersten noot, sparen, end' toe-geven. Men segt, end' tis waer, datter wel grooten hongher int wout moet wesen, daer den eenen wolf den anderen eet. Maer ick durve noch beknoopter, end' nochtans ruymer, spreken: Noyt honger soo heet, daer d'eene beest de andere eet. Ick weet wel, dat het somtijdts ghebeurt, dat een teve haer eyghen jonghen vereten heeft, datter snoecxkens in de maghe van groote snoecken gevonden werden, dat den eenen hane den anderen verscheurt heeft: Maer dit zijn, of onghewoonelicke saken, die dese beesten haer natuere wech nemen, of een ont-aerdinghe van haer gheslachte, door menschens

boose konst, te weghe ghebracht. Daerom oock *Aristoteles,* dese materie verhandelende, besluyt dat den Koeckoeck gheen Havick en is, om dat hy van desen vervolcht end' verslonden wort.

Maer siet my nu eens aen de gheleghentheyt end' gheneghentheyt van het menschelick ghebroedsel. Wy en sijn soo haest niet gheboren, off wy thoonen de vruchtbaerheyt van dese boose aerde. Een wieghelinck sal binnen de eerste maenden sijn hoofdicheydt laten uyt-kijcken. Soo het de moeder, op sijn eerste waeuwen niet in tijts end' van passe aen en leght, het sal hem van ercheydt wringhen, end' van achter-overwerpen, de ledekens sullen schudden end' beven, end' sal hem selve*n* dan liever wreken, met t'eynden-aessem te schreeuwen, als sijn natuerlicke treck-lust te vernoegen. Flucx daer aen, als het nu wat sijn beentjens beghtint te versetten; soo het misschien ergens mis-treet, hemselven stoot, off neder ter aerden valt, ten sal dickwils niet te stillen sijn, voor al eer de steenen ghestampt, of ghebilt sijn, ghelijckmen seght, end' dan sal het oock, als een saecke wel ghedaen sijne, beginnen te lacchen: het moet alles naer sijn sinnekens sijn, wilt ghy immers, ruste hebben. Sijn boterammekens moeten dus of soo ghemaeckt of gevouwen sijn, of het salse neder-kletsen: sijn speel-tuygh en mach nauwelicks aen-geraeckt sijn, of het sal oock de reste, met spijtighe bitterheyt, om verre worpen: he tmoet uyt dit, of dat glas drincken, of het sal hem te bersten krijten: kort gheseyt het wilt het al vermeesteren, end' van niemant ghemeestert worden. Ick gaen nu

voor by de t'saemen spelende jeught, end' de eerste jaren van onderscheyt. De huysen, straten, end' marcten sijn vol van haer tuckighe dertelheyt, end' on-ghereghelde boosheyt: selfs onder ons, daer de sedicheyt end' Godvruchticheydt noch daghelicks geleert end' in-gestamt wort. Maer laet ons over-springhen tot den mannelicken ouderdom. Hier opent sich ten eersten, een grondeloose zee van on-maetighe herts-tochten. Den eenen, door schandelicke wel-lust vervoert sijnde, doet een ander een vremde erf-ghenaem hebben; den tweeden, door onver-saedelicke ghelt-lust gedreven sijnde, soeckt een ander met duysent treken te bedrieghen, of te geweldigen; den derden, naer hooghe staten dravende, sal sijn mede-eyscher, met vileyne, versierde leugenen becladden, om hem sijn voor-deel af te sien. Niemant en soeckt dat des anders, maer sijns eyghen is.

Maer om een eynde te maken, daer geen eynde en is, wilt ghy meerder bescheet hebben van dat ghy sijt, end' hoedanich uw maecksel is, besiet end' door-leeft het derde capittel vanden brief, tot de Romeyen: daer sult ghy een sijne ont-ledinghe vinden van all' uwe ghedeelten, daer ghy u selven mede op-steeckt, end' uwen naesten verfoeyt. End' dit sijn noch al menschen, die het licht van de hemelsche waerheydt beschenen heeft; dien God de Heere sijn witte banniere op-gheheven heeft, op dat sy ordentelick, elck in haer gelit, treden souden. Wat sal't dan van die menschen wesen, die niet anders als de natuere, tot een leyd-meester hebben? die

beweeght end' om-ghevoert werden, naer dat den wint van haer onvernuftighe passien henen draeyt; die vande beesten niet en verschillen, als door haer mondelicke sprake, jae die verre onder de selve sijn. Hier sult ghy vinden een weerelt van af-grijselicke wreetheyden; een ophoopinghe van allerley moet-wille end' on-gerechticheydt, een af-gront van doot-schuym, end' ysselicke vernielinghe. Ick wil alleen een thoon-ploye open leggen. Wordender niet verscheyden volckeren ghevonden, die de wildernissen voor haer straten, speloncken, tot haer wooningen, menschen vleesch tot haer spijse gebruycken? jae ghewisselick: end' sulcke lasten draegt de aerde sonder te vergaen, verlicht den hemel, end' sonder neder te vallen. Dese bewijsen, hoedanich wy alle van natuere sijn, so wy, door goddelicke wetten, niet gheregeert en werden. Swijght hier dan, ghy Volmaecktisten, die de eere Christi ont-steelt, uwe verderffelicke natuere vley-steert, end' de menschelicke dreckgote soo dapper soeckt op te claren, end' te verschoonen. 'T Is seker, ghy sijt van gheboorte so vol vuylicheyts end' on-gheregheltheyts, als een ey vol zuyvels. Wat isser dan van u te verwachten, soo ghy niet door een wettighe religie in den toom ghehouden wert, als een roof-leven vol van moorderye end' beestelicke verwoestinghe. Dese is u soo nootsakelick, tot uw' behoudinghe, als een voghel sijn slacht-veren om te vlieghen. Neemt dese wech, ghy neemt u selven wech, end' al wat ontrent u is.

Dese waerheyt staet dan on-beweghelick: so

wie gheluckelick een heerschappie wilt op-richten, end' langduerich staende houden: hem is voor al hoogh-noodich de Gods-dienst, als de voornemelicke gront-steen, vast te legghen: hy moet by de ondersaeten, door een ware, oprechte heylicheyt bekent end' gheroemt wesen: end' de selve daer toe, met voor-daet end' gheduerighe onderwijsinghe verwecken. Merckt eens hoe crachtich selfs de valsche Religie is: Augustinus seght, *dat ghelijckerwijs de duyvelen niemant en besitten, als die sy bedroghen hebben; dat oock de on-rechtveerdige Princen, end' die de duyvelen ghelijck syn, haer gemeente wijs maken, door de naeme van de Gods-dienst, die dinghen, die sy weten valsch te syn.* Dit heeft, behalven andere, die ick vooren ghemelt hebbe, dien kloeck moedighen *Scipio* seer wel verstaen: de welcke noyt dach en opende, noyt en sloot, dan met smeekinghe end' ghebeden tot de Goden, die de heydensche on-wetenheyt haer selven in-gebeelt hadde. Hy versierde oock, dat hy dickwils, by nachte, in verruckinghe des geestes, door hemelsche ghesichten, verstant end' ghemeenschap met de Goden hadde. End' om gheen deel van schijnheylich bedroech naer te laten, liet hy over al een hoogh-weerdighe mare verspreyden (ghelijck oock eertijts dien groot en Alexander dede) dat hy van een god voort-gheteelt was, die onder de ghedaente van een groot serpent, sijn moeder bekropen end' beslapen hadde. Caligula, dat bloot-wreede wan-schepsel was hier in oock niet onverstandich: hoe wel hy meer onder beesten, als menschen, behoorde ghestelt te wer-

den. Hy loogh, end' dede gelooven, dat hy vrijen toe-ganck by Iupiter, den hemelsch-Prince, hadde: dat hy met Castor end' Pollux, twee vermaerde Goden end' mede-broeders, ghemeensamelick, als een derde broeder, verkeerde; jae dat hy somtijts met de maene, het werck van een ghetrouwt man dede. O ont-menschte menschen, die sulcks hebt connen toe-staen, end' in uw' herte laten in-glijden! niemant en heeft den hemel met meerder dertelheyt getrotst: end' desen heeft nochtans een plaetse onder de Goden verkreghen: niemant en heeft sijn ghewisse soo ongeduidelick soecken uyt te blusschen; end' desen heeft evenwel, als een mede-rechter van de ghewissen, ghe-eert gheweest. Iae soo verre is de domheyt van de heydensche eeuwe uyt-gebroken, datter selfs ghevonden gheweest sijn, doen nu sijn ziele van sijn lichaem verscheurt was, die lust end' begheerte hadden, om van sijn lichaem te proeven, dat veel beter de wilde dieren toe-behoorde: op dat sy weten mochten, off het Goden vleesch soet van smaecke was. Soo is de weereldt te sin-rooven, end' uyt te strijcken: soo sijnder vele in aensienelickheyt gebrocht end' staende ghehouden.

End' wat heeft anders dien Sarasijnschen aertsch-roover tot sulx een macht, end' Koninclicke heerlickheyt verheven, als het schendich bedroch van een hemelsche besendinghe, die hy dat rouwe volck van Arabien duyvels-konstelick wist wijs te maken. 'Tis de pijne weert, end' niet af-wegich van ons propoost, dese Hystorie tot leeringhe der on-wetende, wat bree-

der uyt te legghen. Dit mis-draghsel der helle, met quade reden Mahomet ghenaemt, gesproken zijnde van een Heydensche vader, end' een Hebreeusche moeder, die haer geslachte tot Ismael toe-droegh, beyde gheringe, versweghen lieden, naer dat hy de verschillighe waen-ghelooven van sijn ouders bemerckt heeft, end' geen van beyden aenghenomen, vol van gheest, van moet, van on-metelicke eer-gierigheyt, heeft van langher handt, beginnen te versinnen, ende allerley middelen voor te slaen, om sijn duyster af-comste te wreken, end' hem selven, niet te gelijcken, maer op te stijghen, boven het gheluck van sijn middel-soortighe landt-genooten. Derhalven, door ghevanghenisse, end' vercoopinge, by een Ismaelitisch coop0man, gerocht zijnde, heeft hy allenghskens, beginnen gheloove end' liefde te winnen, tot dat hem een groot deel van de Coop-handel toe-betrouwt zijnde, hy menichmael over en weder gereyst heeft, naer Syrien, Aegypten, Palestinen, ende andere vremde ghewesten, daer hy dickwils als nu end' dan van sijn meester ghesonden wiert. Door dese gheleghentheyt, ghebruyckende met bedrieghelicke eer-sucht, de ghemeenschap van verscheyden so Ioden, als Christenen, waer uyt hy de geheymenissen van beyde religien, seer lichtelick conde af-nemen, heeft eyndelic bestaen, sijn klamp-vinghers in sijns meesters middelen te slaen, de winste af te knaghen, end' hemselven dieftelick van alles versien, waer door hy een-mael uyt sijn slaef-dienst ontcommen mochte. Door welcke schendighe ontrouwicheyt, in een quaet ver-

moeden ghevallen sijnde, heeft hy't ten laetsten in't wilde aen-ghestelt, in struycken end' bosschen laghen gheleyt, de reys-lieden gerooft end' af-gheset, end' alsoo met grooten aen-was van Arabische straet-schenders, in corten tijt, een onghelooveliken rijckdom verkregen. Dit soude, in een wel-gheregelt lant, seer sorghelick afgheloopen hebben: maer in sulcke woeste plaetsen, onder soo ongheschaefde menschen, daer sulcke schuijm-boeven als mieren by een scholden, heeft dit hem meerder achtbaerheydt end' verwonderinghe, als haet end' vervolghinghe voort-ghebracht. Dese schrickelicke rolle, voor een wijle tijts, gespeelt hebbende, end' sijn meester ondertusschen een over-rijcke, kinder-loose weduwe naer-ghelaten hebbende, heeft hy sijn saecken soo looselick weten aen te legghen, dat hy, door houwelick, de erf-heer van sijn vrouwe, end' alle de goederen gheworden is. Waer door isjn ghemoet, te vooren genoech gehevelt, noch meer geswollen sijnde, heeft hy sijn doodelick verghift beginnen toe te maecken, daer hy tot noch toe soo ongheduldelick de rijpheyt van verwacht hadde. Siet, hoe wonderbaerlick de heltsche gheesten, dit seltsaem werck besteken hebben. Op den selven tijt, was een Monick, by-ghenaemt Sergius, uyt Constantinopelen ghebannen, van wegen de Nestoriaensche Ketterije, end' ander mis-gelooven, die hy daer gevoedt end' beleden hadden. Desen argh-sinnighen meester, tsamen ghesmolten uyt allerley schelmerije end' godsloosheyt, in Arabien ghevlucht sijnde, heeft terstont de zijde van Maho-

met ghekoren, verhopende met dese rijsende sonne, sijn ghevallen fortuyne weder op te richten, end' sijn schandelicken uyt-ban niet onghewroken te laten. Een weerdich decksel tot sulck een pot. Beyde waren sy stout, vermeten, van hoogher op-sicht, wel ter tale, end' boven al in schalckheyt, alle de duyvelen vander helle beroepende. Mahomet, een vry-eygen van allerley ghebreken, was voornemelick tot slempen, end' dempen over-ghegheven, waer door hy een vallende sieckte behaelt hadde. Dit hadde by velen, sijn groot-achtbaerheyt hebben moghen verminderen, ghelijck het alreede een mis-noeghen in sijn huys-vrouwe ghebaert hadde. Wat doen dese guyten? Sy verscheppen dese smaet-sieckte in een Goddelicke verruckinghe der sinnen. Mahomet, lieghen sy, en heeft gheen val[e]vel: dat sy verre van sulck een aerd-god: maer de Goddelicke Majesteyt, die haer aen hem so ghemeensaem uyt-stelt, overstort sijn ghemoet met een eerbiedighe bedwelmtheyt, of de glinsterighe claerheyt van een hemelsch ghesant, die hy Gabriel noemde, verovert sijn sinnen, so dat hy hem ter aerden neder-worpt, end' schuijmbeckt van een over-menschelicke hitte. Noch en ist niet ghenoech. Hy ghewent een duyve op sijn schouders te commen: haer voetsel uyt sijn oore te pciken, voor-ghevende, dat sy hem de ver[b]orghentheyt Gods, door een wonderlicke in[b]lasinghe te kennen gaf. Hy wort over al voor een Propheet uyt-gheklocken, voor een vrient, en raedts-ghenoot, een hemels heraut des Allerhoochsten. De wech is gheopent tot den op-

persten top, daer een groot ghemoet naer hijgen mach. Daer en was niet overich, als wetten te stellen, die sijn ondersaten meer verlocken, als dwinghen souden. Hier wort alle den raet van dit duyvelsch twee-gedrocht by een gesmeedt. De Ioden moeten ruymen, de Christenen van haer veren laten. De oude wet is te swaer end' onverdraeghelick, de nieuwe onlustich, end' niet ghenoech het vleesch toe-ghevende. Wt beyde evenwel om niet te grof te spinnen, wordt een menghel-moes ghemaeckt, met een dicke sausse van haer eyghen vindinghe over-goten, die soo sijn ghetempert was, naer den eet-lust van die Arabische vreucht-verckens, dat sy niet twijffelen en conden, of sy en soude, sonder proeven, van een yeghelick in-gheslickt end' aen-ghenomen werden. Siet, daer is een staeltjen, daer naer ghy het heele stuck moocht oordeelen. Elck man mach vier vrouwen hebben, end' soo veel by-sitten, als hy onderhouden can. Niemandt is aen sijn vrouwen gebonden, maer mach, door scheydinge, de selve verlaten, als het sijn begeerte soo geraden vint. De toe-comende gelucksalicheyt bestaet in allerley vleeschelicke wellust. Beelden van schoonheyt seer costelick op-gepronckt, met gluyrende oogen, end' alles wat hier een volchlust behaghen mach, is den prijs der ghene die dese wet wel gade slaen. De schaemte wederhout mijn penne, dat ick hier niet en stelle, waervan, met reden, alle eerbare aensichten verrooden souden. 't Is ghenoech, ja maer te veel, dese vuylicheyt aen-gherocht te hebben. Maer leiver, eer wy van hier scheyden, hoort doch, wat

goddeloose bedriegherie dese meester-boeven noch aen-ghericht hebben. De wetten, die alreede, wijdt end' breedt verspreydt waren, moesten noch, tot meerder achtbaerheyt, gecanoniseert, end' ghelijck vergodet werden. Sy worden dan in een ghetrocken, end' tsamen in een boeck ghebrocht. End' gelijck van de Duyve gheseydt is, hadden sy oock langhe te vooren, een stier ghewent, die alleenlick uyt *Mahomets* handen sijn voetsel plach te halen. Dese beeste, het wet-boecc aen haer hoornen ghebonden hebbende, wordt los ghelaten, dewijle haer meester nu opentlick den in-houdt van dese wonderlicke wetten verclaerde: den welcken de beeste gesien hebbende, loopt hittelick, end' breeckt door alle het volck, dit boeck, als schielick uyt den hemel ghevallen zijnde, *Mahomet* ter handt stellende. Alle twijffelheydt is nu wech ghenomen: *Mahomet* is een hemelsch Propheet, soo sterck verseghelt, als Iesus door de Duyve was, doen hy, tot voldoeninghe van alle gherechticheyt, van *Iohanne* wilde gedoopt wesen. Maer siet noch, wat een groot verschil. Christi rijcke en hadde gheen plaetse op dese weerelt, maer als hem de Ioden tot een aertsch Coninck verheffen wilden, is hy ontvloden, end' wech ghegaen: *Mahomet* daerenteghen van hoogher drift, doet een briefken met goude letteren beschrijven, van desen inhoude: *Soo wie op den stier een jock legghen sal, die zy Coninck.* Het welcke *Sergius* alsoo ghehuys-meestert heeft, dat hy terstont een jock na[b]renghende, het selve *Mahomet,* met groote eerbiedinghe, in handen ghegheven heeft: die het

oock, op staende voet, den stier om den hals geworpen hebbende, het volck soo verslagen, als verheucht, doen uyt-roepen heeft, *Mahomet de Koninck leve, Mahomet de Koninck leve.* Dit hebb' ick hier, met een langhen aessem, tot vermoetheyt toe, int breede uyt-gestelt, op dat ghy, behalven de menichvuldige listicheden, met eenen sien moocht, hoe nootwendich den deck-mantel van de Religie ghehouden wert, selfs onder de heyloose weereldlinghen, end' die eenighe heerschappie willen op-trecken, of een onghereghelt volck, in orden brengen. Ick late nu *Thomas Muncer, David Iorissz,* end' andere verduyvelde werre-gheesten aen een zijde staen: die, ghelijck sy alle het selve wit ghehadt hebben, den selven wech in-gegaen, de fortuyne tot haer voor-nemen niet en hebben connen buygen. 'tIs my genoech, ghethoont te hebben, dat ghelijck gheen staets-lichaem, sonder Gods-dienst en can vereenighen: dat oock dese nootsakelickheyt, hoewel gantsch verscheydentlick, van God, van de menschen, ja van de Duyvel selve, erkent end vereyscht wordt. Hier uyt ontstaet end' blijckt dan met eenen,

Dat de Religie hooch-nuttich is, tot versterckinghe end' vermeerderinghe van alle heerschappien. Cap. V.

De wijs-gierige Leer-meesters getuygen en*de* bewijsen, dat een yegelick dinck, waer door het bestaet end' vercreghen wert, door het selve

oock behouden wert. Gelijck de ooghe in vochticheyt end' matighe koude gelegen is, soo wort sy oock, door hitte ende droochte seer licht verdorven. Alle consten end' wetenschappen, worden, door gheduerighe oeffeningen, tot een hebbelickheyt end' vasticheyt gebracht, ghelijck sy door onsorghe end' doen-nieterie wederom verloren worden. Soo dan een ghemeene staet, op de Religie, als op den eersten hoeck-steen, ghegront end' bevesticht wordt, soo wordt hy oock voornemelick, daer door op-getrocken end' vermeerdert. Dit hebben de Turcken seer neerstelick in-ghesien, end' daerom oock een geduerich ghebruyck in-ghestelt, welcke noch heden onderhouden wert, dat, soo wanneer den grooten Sultan na de Kercke gaet, om te bidden, een Priester hem te ghemoete comt, met luyder stemmen uyt-roepende: *Weest in-dachtich, ô groote Heere, dat het rijcke, 'twelck door rechtveerdicheyt end' vromicheydt vercreghen is, door gheen ander als dese middel, can behouden end' beschermt werden.* Dit was oock de voornemelicke staet-regel, die de Prophete *Samuel* aen het Ioodsche volck gaf, doen hy haer *Saul,* tot eenen Koninck ghesalft hadde: *Soo wel ghy*, segt hy, *als uwe Coninck, die over u ghestelt is, volght uwen God, dien het behaecht heeft, u tot syn volck te kiesen: want soo ghy hem niet en acht, end' verlaet, soo wel ghy, als uwe Coninck, sult vergaen.*

Leeft oock end' bemerckt, hoe gheluckelick end' wonderbaerlick de Princen van het Ioodsche volck haer landt-palen niet alleen verse-

kert, maer oock verbreyt end' uyt-geset hebben, soo langhe sy met de Goddelicke zeelen van de Religie, verknoopt gheweest zijn: end' aen d'ander zijde, hoe schielick, end' schrickelick, sy ont-ternt, vervoert, end' vernielt zijn, als sy dat vrye jock, die hemelsche span-koorde verworpen, of ghebroken hebben. 't Is onnoodich, end' sonder uyt-comste, my selven hier verre uyt te strecken: alle de sijden van de Goddelicke Registers, zijn op-ghehoopt met sulcke exempelen, end' zijn een yghelick by de hant, end' voor de oogen. Alle de eeuwen, soo wel de voor, als naer-tijden onses Heeren Iesu, ghetuyghen eendrachtelick de over-groote cracht van dit Goddelick werck-tuygh. Besiet, hoe seer het rijcke van dien grooten *Constantinus* van alle canten over-loopen end' bestreden is geweest. De Heydenen, de Arrianen, de Donatisten, end' meer andere Artz-ketteren, stelden alles, in een versmachte verwerringhe. De boecken van de heylige Schrift, waren meest verloren end' vergheten. De Tempelen, end' Gods-huysen lagen t'eenemael verwoest end' neder-gheworpen. In summa, den Duyvel en ontbrackt niet, Gode alles. Aen d'ander zijde was desen vromen hel[t] ghehaet end' besprongen van vele machtige vyanden. *Maximiniam, Maxentius, Licinius,* end' meer andere groote Heere*n*, besweeren sijn doot, staen naer sijn leven, met ghewelt, met verraderie. Maer de ooghen des Heeren zijn gestadich over sijn ghesalfden. Hy ontdeckt de raet-slagen van sijne vermomde vrienden, hy verbreeckt end' vernielt sijne openbare vyanden: end' daer hem

sijn vader *Vranckrijck* end' *Spagnien* alleen naer ghelaten hadde, overwint hy *Italien, Sarmatien, Afrijcken,* ende wordt alsoo Heer end' Meester van Oosten, end' Westen. Maer merckt oock, hoe sorghvuldich dese Prince gheweest is, om de Goddelicke Religie te handt-vesten: soo verre, dat hy selfs de mate veelsins te buyten ghegaen heeft, op dat hy niet te weynich doen en soude. Desen wech der Gods-diensticheyt, hebben ooc *Theodosius, Iustinianus,* end' andere vrome Keyseren in-ghegaen, end' groote overwinninghen daer door vercreghen. Wat heeft oock anders *Carel de groote,* soo groot gemaeckt, als dat hy de Religie in groote achtinghe gehouden heeft. Door dese cracht, heeft hy de *Allemannen, Sweders, Saxers, Phrygers, Hunnen, Gotthen, Longobarders,* end' meer andere ontallicke natien, ghetemt, end' sijn heerschappie toe-ghevoecht. 't Is seer vermakelick end' grootelickx aen te mercken, hoe gheneghentlick de God-eerders van de Heere ghewilt zijn: hoe gheluckelick sy haer selven, ja wel oock andere verlossinge end' overwinninghe toe-ghebracht hebben. *Camillus* heeft dit soo rondelick bekent, als hy het waerachtich bevonden hadde. *Ghedenckt,* seyt hy tot de Romeynen, *het ghene voor desen, in dese Republijcke gheschiedt is: ghy sult waerlicx bevinden, dat het met dien wel ghegaen is, die den dienst der Goden ghevolcht hebben, end' qualick met de gene, die den selven verlaten hebben.*

De bejegheninghe end' het getuygenisse van *Marcus Antonius* is daer toe seer aen-merckelic, end' bequaem, om onse huyden-daechsche Chri-

stenen te verrooden, of op te wecken. Desen vromen Keyser (by-genaemt de Philosooph, om dat hy van sijne kintsche jaren, de wijsheyt end' geleertheyt, gelieft, end' betracht hadde) een vreesselicke Oorloghe voerende, teghen de *Marcomannen* ende *Quaden,* heeft in sijn Legher groot gebreck van water, in een over-brandighe hitte, gheleden. Sijn Opper-veldt-meester, t'eynden raet, t'eynden hulpe zijnde, is met een angstige sorghe by hem ghecomen, om in dese uyterste benautheydt, yetwes te beramen, dat tot heyl end' lavenisse van dit versmachtende volck, dienen mochte. *Marcus* terstont in-dachtich zijnde, dat hy een Regiment Soldaten by hem hadde, die Christum voor haren haren Opper-heer erkenden, seyde rondelick uyt, datter niets ter weerelt en was, dat die, welcke Christenen genoemt werden, niet verwerven en conden. Sy zijn daer op ontboden, ghecomen, end' bevolen, dat sy met smeeckinghe, de gunste van haren God verbidden souden. Wie can dit, sonder een Gods-dienstighe schrick, of lesen, of aen-hooren? Den hemel heeft haer versoeck beantwoort, ja by naer voor-comen. Men siet achter een de wolcken swellen, end' een dichte stort-vlaghe neder-gieten. Het gantsche Legher staet bedwelmt, end' verbaest, twijffelich, of sy haer meer verblijden, als verwonderen mochten. De Schilden, Rondassen, Helmetten, end' wat sy meer van dier-ghelijck maecksel hadden, dienen haer tot Eemers end' Water-tobben. De Romeynen worden aen d'een zijde verquiet end' versterckt, de Barbaren aen d'ander zijde, met Vier, Ha-

ghel, end' Blixem geslagen zijnde, crijgen, buyten alle hope, de neer-laghe, in plaetse van een blijckighe over-winninghe. Den Keyser, door dit schrick-wonder verslagen zijnde, heeft door een openbaer ghebodt, de Christenen ghe-eert, end' haer Regiment, tot een eeuwich denckteeckenen, *Keraunobolon,* dat is, *Schiet-blixem,* ghenaemt. Sulcke bevindelicke versekertheyt wasser oock in de Keyser *Aurelius:* de welcke, in oorloghe zijnde tegen *Cassium,* van sijn Faustine ghevraecht zijnde, wat dat hy eyndelick doen soude, soo hy misschien de neer-laeghe mocht crijghen: heeft seer heldelick, end' met een onbeweghelicke groot-moedicheydt, gheandtwoort, Dat hy de Goden soo qualick niet en diende, dat sy hem sulck een ongheluck souden over-senden.

Soo sterck is de couragie end' versekeringhe, selfs uyt een Heydensch gheloove voort-scpruytende, end' der ghene, die noch altijdts met twijffelinghe end' vreese zijn beseten gheweest: soo over-groot is de goedtheydt, of misschien veel beter, wonderbaerlick sijne gherechticheydt, dat hy oock de on-rechte Gods-diensten, die met ernst, end' yver betracht werden, met tijdelicken seghen beloont: immers, men siet het, door een heymelicke, onbegrijpelicke toe-latinghe, veel tijts ghebeuren. *Aristoteles*, de Koninck van de natuerlicke wijsheydt, bemerckt end' ghetuycht openlick, *dat de Goden meest gheneghen zyn tot de ghene, die haer meest dienen. Cicero* comt noch naerder ons besluyt end' durft wel stoutelick segghen,

dat de Romeynen niet door getal, de Spaignaerden; noch door sterckte de Françoysen; noch door listicheydt de Africanen; maer door God-vruchticheydt end' Gods-diensticheydt, alle die volckeren end' natien over-wonnen hebben. 't Is soo: daer is al vryelick wat aen gheweest. Sy saghen wel dese schalcke weerelt-meesters, datter gheen crachtiger herts-tochten en zijn, als die van den geest der Religie in-ghedreven worden: datter nerghens stercker wapenen gevonden werden, dan die in de eenicheydt van den selven Gods-dienst gesmedet zijn. Daerom hebben sy ooc soo sorchvuldich end' nauw-puntich gheweest, om alle haer Kerck-diensten, end' heylicheyden onveranderlick te behouden, end' alle by-ghelooven strengelick uyt te sluyten. Tot dien eynde, in haer beste bloeysel zijnde, sonden sy uyt thein wel-geoeffende Princen sonen, deselve in alle de Steden van *Hetrurien* verdeelende, op dat sy daer de wijsen van haren Gods-dienst uyt-leggen, end' bevestigen souden.

De *Scythen* hoe Barbarisch sy waren, zijn ooc hier in so scherp end' vast-houdich geweest, dat sy selfs haren Coninck *Scylem* niet getwijffelt en hebben om te brenghen. Want alsoo hem de Griecksche Gods-dienst, daer in hy van joncx af op gebrocht end' onderwesen was, meer behaecijde, als die de *Scythen* van outs her toegedaen waren, hebben sy sijn broeder *Octamasidem,* tot een Koninck op-gheworpen end' ghehult: de welcke sijn broeder *Scylem,* uyt handen van den Koninck van *Thracien* weder-crijghende, daer hy ghevloden was, heeft hem dadelick

het hooft doen af-smijten. Een onmenschelicke, ja over-beestelicke wreetheyt, die nochtans (de Ghewisse voor by gaende) op Politijcke schijnredenen ghegront staet, want daer en is gheen smettelicker peste, noch dreyghender ongheluck, dan wanneer de Gods-dienst verflauwt, of tot veranderinge begint te hellen.

Daerom sijn de Mahometanen noch huydensdaeghs soo spits-sorgich, om de achtbaerheyt van haer versierde secte in gheloove te houden. 'T Is half-strafbaer, soo wie hem vermeet eenich point dan de*n* Alcoran (dit is haer Evangelium) te disputeren, of in twijffel te trecken. End' dit guychel-boeck is by haer in soo grooten eere, dat soo een Christen, end' dat noch onversiens, op het selve quam te sitten, met de doot soude ghestraft werden. 'T Is wonderlick end' belachelick, het ghene Georgius Dousa in sijn Reys-boecksken verhaelt. *Doen ick eens,* seght hy, *naer Tachtelcela ghinck (alsoo wort de plaetse van Bajazet ghenoemt) sach ick een kemel, met menichte van volck om-ringt, seer traegh voort-gaende. Ick, door sulck een ongewoonlick schouw-spel, verbaest staende, vraeghde, mynen Poolschen medgheselle, die professie dede van de Trucksche Religie, wat dat sulcks te bedieden hadde. Hy seyde my, dat den kemel, om dat hy van Mecha gecomen was, end' den Alcoran (die voor het boeck van de Goddelicke wet ghehouden wert) op syn rugghe gedragen hadde, die eere verdiende: dat daerom sommige syn hayr, als heylich synde, uyt trocken: andere oock hem kusseden: sommige ooc syn ocksel-sweet af-streken, end' met dat sweet haer oogen end' aen-*

sicht door-wreven: end' dat eyndelick, dien kemel gheslachtet synde, syn vleesch in seer kleyne stucxkens soude ghesneden, end' onder de gheloovighe, voor een eet-spijse, verdeylt werden. Soo veel eere dragen de Turcken den kemel toe, welcken sy meenen, dat alleenelick uyt de aen-raeckinghe van den Alcoran, gheheylicht wort. Seer wel seght de H. Schrift, *en weest niet al te rechtveerdich:* maer dat meer is, en weest oock niet al te Gods-dienstich, op dat ghy, door diergelijcke duyvel-spelen niet betoovert en werdt. Hy weet wel dien listighen mensch-moorder, hoe gheneghen een volck wy sijn tot alle overgelooven end' uytterlicke schijn-heylicheyt. Dit is de plaetse, daer wy meest open ligghen, end' daer hy ons meest den storm aen-biet, om alsoo onse gewissen, met weynich alarm overweldicht hebbende, sijn rijcke, dor onse schandelicke onder-werpingen te vergrooten.

Dit is de simme, ende nae botser van alles wat Goddelick ghenaemt wert, end' het levendighe voor-beelt van alle, die ghelijck hy, door recht end' onrecht, naer hoogheydt steygheren. Sertorius, een van sijn beste leerlinghen, heeft, naer sijn lesse, sijn caerte wel weten t'ondersteken. Dese een velt-overste in *Spagnien* sijnde, heeft een sneeuw-witten hert, die hem, om het seltsaem couleur, van een Spaignaert vereert was, allenghskens ghetemt, end' soo dweegh end' hantsaem ghemaeckt, dat het hem over al ghelijck een hont, naer-liep, sonder op het ghetier, end' legher-gherucht eenichsins te passen, of te vreesen. Het welcke desen krijgh-vos, tot

een goddelickheyt end' over-natuerlick schrickwonder mis-keerende; heeft de Barbaren diets ghemaeckt, dat hem dese beest, van *Diana* de bosch-goddinne, door een bysonder gunste, gheschoncken was, end' dat hy wonderlicke heymenissen van haer daeghelicks ontfinght. Als hy bedecktelick verstaen hadde, dat de vyandt erghens yet op handen hadde, den dode verstekende, versierde hy, dat dit hert hem in den droom vermaent hadde, dat hy sijn volck moeste veerdich houden. Somtijts de overwinninghe van sijn ghesanten, secretelick vernomen hebbende, verthoonde hy opentlick dese beest, seer feestelick end' cierlick ghecroont, ghebiedende te gheluck-juyghen, end' de Goden eere toe te draghen: als die wat goedts seer kortelick hooren souden. Dit heeft hem sulck een aensien doen vercrijgen, end' sulcke onverschrickelicke herten in sijn soldaten ghebaert, dat hy met heel weynich volc, onttellicke heyr-crachten wederstaen, veel stercke steden inghewonnen, end' over al hem selven een groot Capiteyn, end' machtich overwinner bewesen heeft.

Soo sijnder oock eertijdts gheweest, die soo stoutelick, als gheluckelick, wel opentlick hebben durven segghen, dat sy van God ghesonden waren, om Koningen te straffen, end' van haer heerlickheyt af te worpen; gelijck als *Cyrus* gedaen heeft. Adnere hebben haer selven een *geessel van de gramschap Gods* ghenaemt: ghelijck *Attila* bestaen heeft. *Tamburlanes* heeft hem selven oock *den toorn des Heeren* opentlick laten uyt-roepen. Doch hie rin heeft hem *Hanno* van

Carthaghen te grovelick misgrepen: dewelcke, om hem selven tot de heerschappie end' onbepaelde macht, sonder teghen-stant, in te dringhen, heeft hem selven voor een God willen opworpen. Tot welcken eynde, hy verscheyden vaerdighe vogelen gequeeckt heeft, die hy konstelick leerde segghen, *Hanno is God.* Maer dese beestjens, naer dat sy van hem bedachtelick, in haer natuerlicke vryheyt los ghelaten waren, op dat sy opentlick souden uyt-quetteren, dat sy bedecktelick, met groote sorghe, gheleert hadden; hebben sy haren konstelicken sangh vergeten, end' den Goddeloosen *Hanno,* buyten hope, van sijn hope berooft. 'Tis evenwel de middel gheweest, die de eerstuchtighe staet-wijsen nuttich ghehouden hebben, om haer selven groot te maecken, of in haer grootheydt te verstercken: hoe wel sy niet alle naer den aert vande onderhemelsche dinghen, den selven uytganck gehadt en hebben. Alsoo hebben oock eertijts, de eerste wet-ghevers, de vindinghe end' instellinghe van haer wetten, de Goden, doch verscheydenlick toeghedragen. Een helschen treck van dien ouden draeck, om de achtbaerheyt vande menschelicke breyn-vruchten, in ghelijcken trap, met de Goddelicke wetten, by een te stellen. Maer het heeft gemeenelick, van het begin der schepselen, soo toe-ghegaen: de jeloersheyt Gods en is van haer selven niet groot ghenoech, ten zy datse van de menschen noch meer getercht end' aen-ghesteken worde: bysonder als de grootsheyt des weerelts daer merckelick aen gelegen is. Het is een misdaet van de ghequetste Maje-

steyt Gods, sijnen dienst elders te wenden, als tot het wit, dat in den hemel ghesteken is: een Gods-rooverie, sijnen naem met ghewelt t'ontnemen, om de waerheydt te belieghen, end' de valscheyt lucht te gheven. Niemant, die maer met de uytterste lippen, de hemelsche melck ghemaeckt heeft, en sal dit anders als voor een ijsselicke grouwel achten: end' wee dien, die dit noch soude willen, met den tijtel van een goedt voornemen, verschoonen. Doch 'tis buyten mijn op-set, end' dese plaetse, dit breeder te verswaren.

Dit wil ick hier alleenlick, dat de Religie, hoedanich die oock zy, hooch-nuttich by alle menschen, ghekeurt end' bespeurt wert, om een [y]eghelick in den toom van een burgherlicke gehoorsaemheyt te behouden. Dit bewijsen alle de schalcke verdichtselen, die de Heydenen versint, end' den tijt ons over-ghestelt heeft. Maer 'tis seer te verwonderen, dat de bloeme van de outheyt, doen de verstanden meest gheoeffent, end' de gheleertheydt meest verbreyt wert, soo overtollich is geweest, in alle die schijn-heylige vise[v]asen. Sy en trocken noyt te velde, of en gingen oyt yet merckelicx aen, als met voor-gaende waen-gissingen, die sy, met een becommerde Gods-diensticheydt, vernaemen, in ghewijde plaetsen, uyt het voghel-geschrey, uyt haer eten, vlieghen, ghebeeren; uyt het in-ghewant, aderen end' zenuwen van sekere ghedierten, of uyt yet anders, dat de superstitie in Gods-dienstich ghebruyck verandert hadde. Somtijts reysden sy oock naer eenige Tempels, daer sy in plaetse

van God, den duyvel om raet ghinghen vraghen, of beter, des duyvels helsche priesters, die van haer meester daer toe af-gericht sijnde, de gheleghentheyt van den raet, end' de vraghe te vooren vernomen hebbende (ghelijck sy over al, behalven den duyvel selve, hare spieden end' verklickers hadden, die haer alles aen-brachten) naer de omstanden vande saecke, haer antwoorden wisten te passen; of, op duystere dinghen, onsekere sinnen voort te brenghen. Dese helsche dienaers wierden ooc menichmael, door ghiften end' gheschencken inghewonnen, op dat sy haer uyt-spraken, naer het bespreck ende lust vande raet-vraghers schicken, off andersins, eenich teecken gheven souden, dat merckelick tot gunste van haer voornemen, strecken mochte. End' ghelijck de blintheyt der menschen eerbiedelick ghevoelt, van het ghene de sinnen onghemeen, end' door heymelicke stilheyt verborghen is; soo waren oock dese heylicheyden in diepe hollen end' speloncken versteken, die door haer schrickelicke duysterheydt, de lieden een anghstige Gods-dienst inbliesen, end' een groote wy-heylicheyt toe-brachten. Daerom wierden oock by de Romeyen, in een afghesondert, doncker vertreck, de huys-goden, end' het Palladium (een ghekrackeelt beelt) seer Gods-dienstelic bewaert end' geviert, als een noot-schrekelick pant vande Roomsche heerschappie: end' dat met sulck een gheduchtighe vreese, end' inghetrocken heylicheyt, dat niemant, als de opper-priesters, end' een soorte van bagijnen 9die sy Vestales noemden) daer toeganck en hadde.

Dese ghewijde Priesterssen waren, by de Romeynen, in sulck een eere ghehouden, dat sy buyten de sale van *Vesta,* daer sy een eeuwich vier moesten onderhouden, niet en vermochten uyt te gaen, als me voor-gaende staet-roeden, end' met groote sleyp van de voortreffelickste Ioffrouwen. Maer dien ydelen waen-dienst, is eyndelick in roock verdwenen. Want doen de vreetheyt van *Nero* meest woede, end' sijn goddeloosheyt meest uyt-brack, is, met sijn weten, of geerich aen-sien, het meeste deel van Roomen af-ghebrant, end' neffens andere Afgod-templen, is oock de Capelle van *Veste,* met alle de Bodekens, door het vier verslonden.

Maer wat verwonderen wy ons, dat den Goddelicken deck-mantel, tot tot trots van den hemel, van de Heydenen is aen-ghetrocken gheweest, daer die selfs, onder die misbruyckt is, die haer selven, niet alleen Christenen, maer het eygen lot des Heeren, ja Stadt-houders Gods willen ghenoemt hebben? Ick en wil den Leser niet buyten aessem houden, end' met vele exempelen, de vermoeyde ooren breken: twee sal ick alleenelick, uyt velen, ten thoone stellen. Men kent den Tarpejaenschen gheselle wel, die dit vermaerde segh-woordt, verder als sijn [b]ullen, van hem ghespreyt heeft, *Hy is in-geco[m]en*, *als ene Vos: hy heeft geregiert, als een Leeuw: end' is ghestorven, als een Hondt.* Dit boos-da[di]ch monster, dat nochtans *Bonifacius* heeft willen ghenoemt zijn, door-straelt zijnde met de [kl]etterighe glants van de Pauselicke weerdicheyt, en liet niet achter van het gene hy meyn-

de dienstelick te wesen, om dese dry-dobbel gecroonde heylicheyt op sijn hooft te crijghen. Behalven vele andere bedrieghelicke schelmeryen, tot over-vulte van sijn op-gehoopte sond-mate, wild hy oock een geweldich hemel-roover, end' int bedeckte, een schendich Gods-lasteraer wesen. Hy bestelt dan een seker guyt, die hy daertoe uyt-ghekocht hadde: welcke een gat in de camer van de regierende Paus, toe-ghenaemt *Celestinus,* ghemaeckt hebbende, ettelicke nachten naer den anderen, ghelijck of het een Engel gheweest hadde, door een buyse, met een ghemaeckte stemme gheroepen heeft, *Celestijn, Celestijn, staet af van het Pausdom, want dien last is voor uw' schouders te swaer.* Dese goede man niet tegen-staende, dat hy van de Koninck *Care[l]* ghewaerschout wiert end' ghebeden, dat hy die weerdicheyt, hem van den hemel toe-gesonden niet verlaten soude, heeft evenwel, of uyt vreese van sijn leven, of door een nederich ghevoelen van hem selven, de ruste vercoren, end' is soo vredelick tot sijn hermitagie weder-ghekeert. Het welcke desen goddeloosen *Malifacius* (want soo mach hy beter ghenoemt wesen) noch niet ghenoech zijnde, sijn Ghewisse oock de alder-sekerste dinghen vreesende, heeft hy desen onnooselen in een strenghe ghevanckenisse besloten, to[t] dat sijn ziele den kercker sijns lichaems doorbroken hebbende, sijn ellendige daghen een seer verlangt eynde vercreghen hebben.

Maer noch en is de duyvelsche listicheyt van *Iohannes Vincentius* niet minder gheweest. D[it] was een Monnick van *Bononien,* gheweyc[kt]

end' gheconfijt in alle listighe boosheydt, die de aerde end' helle conde ontfanghen end' op wallen. Hy hadde, door een helschen leughen-geest, de in-beeldinghen der menschen soo beseten end' betoovert, dat sy vastelick gheloofden, dat God met hem sprac, end' dat door sijn woort, de dooden op-geweckt wierden: waer door hy in sulck een aen-sien end' groot-weerdicheyt ghecomen is, dat hy de heerschappie van *Bononien* aengetast end' vercreghen heeft: daer in hy hem selven soo diep in-gedrongen end' versterckt heeft, dat sy of in de stadt bleven, of daer uyt ghedreven wierden, die hy of Gode aenghenaem, of hatelick seyde te wesen. Soo nuttich is dien heylighen Tabbaert altijts gehouden geweest, om tot grootsheyt op te stijgen, end' hem selven in groot gheloove by de menschen te bringhen. Want sy sien wel die schalcke eer-suchtige menschen, datter gheen natuer-drift soo crachtich om de menschen bevonden werdt, als die door de Religie gheboren of aen-ghesteken wert. Maer laet ons nu oock eens sien,

Hoe billick het is, dat de Religie in alle ghemeenten betracht end' onderhouden werde.
Cap. VI.

Een yeghelick dinck, hoe cleyn het oock zy, draecht op sijn voor-hooft, de livreye ende merck-teeckenen van Gods wonderlickheyt.

Het cruyt, en al wat groeyt op 't velt,
Gods wijsheyt end' syn wercken melt.

Soo spreken selfs de Heydenen, die maer leerlinghen van de natuere gheweest en zijn. Het welcke seer ghepastelick over een stemt met het gene d'Israelitische Coninc op sijn harpe singt, in den 147. Psalm.

De Heere, die de sonn' met mist en nevel decket,
De Heere, die de locht met wolcken over-trecket,
Die d'aertrijck droogh en heet den reghen toe-bereydt,
End' 't selve wijdt en breedt, met vruchten overspreydt.
Hy die het schrale hoy, tot voetsel, doet op-spruyten,
Hy die doet bergh en dal haer rijcken schoot ontsluyten
Op dat 'tonnoosel vee, het voetsel van de mensch
Gespijset en versaet, mocht crijgen haren wensch.

Dese bedenckinghe, die mildelick, alle ooghenblick, van onse sinnen gevoet can werden, baer[t] in ons een heylighe liefde tot God, als onse goedertieren Vader, end' een eerbiedige vreese, als onse machtighe Heere. Ghy siet hier een onmetelick velt gheopent, om onse boosheydt end' broosheyt op een schavot te stellen, end' Gods over-weldighe goetheydt, als in een heerlicke triumphe, tot onse versmadinghe, om te voeren. Maer de bereydselen end' toe-rustinghen zijn soo over-vele, dat ick te arm van gheeste ben om my sulcx te durven onder-winden. Oock soo moet ick my enghen, naer mijn voor-ghesteken merck: sonder de seyssen, buytens tijts, in een[s] anders oogst te slaen.

't Is billick, om besnijdelick te spreken, dat God de Heere, in alle regieringhen, boven alle sorghen, ghe-eert end' gheviert werde; als die den oorsaecker end' stichter van de selve is. *Alle ziele,* seght dien grooten Apostel, *zy de over-gestelde machten onder-worpen: want daer en is gheen macht, als van God, end' die mach ten zyn, die zyn van God gheordineert. Soo wie dan de macht weder-staet, die weder-staet de ordinantie Gods: ende diese weder-staen, die sullen het oordeel teghen hen selven nemen.* Dit roepen alle de zijden van de heylighe Schrift, end' wort oock allenthalven van de regierders selve bevesticht. Dit Goddelick boeck wort nu door Gods genade, door veler handen ghesleten, end' redelicker mate by ons ghekent: Daerom en sal ick hier gheen lap-mengsel van ghetuyghenissen by een sorten. Hoort maer alleenelick de Godvruchtighe wijsheydt van *Salomon: De Heere leest,* seght hy, *die my bevesticht heeft, end' my ghestelt op den throon myns Vaders Davids.* 't Is seker, end' over al betuyght, daer en is niets goets, jae niet quaets in de weerelt, dat Gods bestieringhe versaecken of missen can; hoe veel te meer dan moet sijn voorsienicheyt strecken over sulcke ghewichtighe dinghen, daer hele steden end' landen, ja somtijts de gantsche weerelt aen gelegen is? Denckt vryelick, end' belijdet met *Anna: 't Is de Heere die doodet, end' weder levendich maect: die in het graf leydet, end weder uyt-brengt. De heere maeckt arm, end' maeckt rijcke: hy vernedert, end' verhoogt, Hy heft de*n *nootdruftighen uyt het stof, end' verhooght den armen*

*uyt den dreck, dat hy hem sette onder de Vorsten, end' den stoel der eeren erve*n *late. Want des werelts eynden zyn des Heeren, end' hy heeft den aerdtbodem daer op gheset.* End' wat isser oock met dat volmaeckte wesen meer over een comende, als dat hy dat uyt-ghewrochte werck, dat groote wonder-schepsel van de Alheydt een-mael ghemaeckt hebbende, de hant end' de ooghe geduerich daer over houde, sonder welcken, alles wat daer is, vervallen, end' tot sijn eerste nieticheyt gheraecken soude. *Aristoteles,* die nochtans seer spaerlick van Goddelicke dinghen spreeckt, gheeft in sijn boecxken, dat hy van de weereldt gheschreven heeft, een heerlicke ghetuyghenisse van dese voorsienicheyt: *Het ghene,* seydt hy, *dat den Stier-man in een schip is, den Voer-man in een waghen, den Voor-sanger in een rey-dans, de Wet in een stadt, de Veldt-overste in een Legher, dat is God in de weerelt: doch met dit onderscheyt, dat ghenen haer regieringhe moeyelick, pijnelick, end' lastich is: maer God is sy sonder arbeyt of pijne, end' van alle lichamelicke swackheyt af-gescheyden.*

't Is God dan, die als een over-opperste oorsaek eygentlick de heerschappie van alles moet toe-ghedraghen worden: die als de ziele end' het herte van alle regieringhen moet aen-ghemerckt worden, *in wiens handen de herten der Coningen zyn, end' diese leyt als water-beken, waer het hem ghelieft.* Met recht is dan dat heylich gebruyck onder alle opperste Princen veroudert, dat sy deur-gaens, naer haren staet-tijtel, schrijve*n*, *Door de gratie Gods.* Te kennen gevende, dat

hoe-wel sy het rijcke, door gheboorte of verkiesinge, of andersins vercrijghen, nochtans de manschap Gode schuldich zijn, door wien, end' waer van sy dese heerlicke leenen verheffen. Daerom ghelijck *Augustinus* in dese gheleghentheyt, seer wel seght, *En laet ons de macht van rijcken of heerschappien te gheven, niemant anders als Gode toe schrijven: die de ghelucksalicheyt in het rijcek der hemelen alleen de Godvruchtige geeft: maer de aerdtsche rijcken, de Godvruchtighe ende Godlossen, gelijck het hem behaecht, dien niet onrechtveerdichs en behaecht.* Dit is selfs den eersten stichter van Roomen niet onbekend gheweest: de welcke naer dat hy, door een seldsame toe-ganck, tot de Koninclicke glants verheven was, heeft onder andere, dese hooft-wet niet naer-ghelaten: *dat niemant de heerschappie, of Magistraetschap betreden soude, ten ware God selve den in-steller ware.* Daerom hy oock door Gods-dienstighe waer-seggherien, end' andere Heydensche heylicheden, heeft willen bevesticht wesen.

Dese Goddelicke macht heeft den heylighen Roomschen Vader, als ee*n* seer dienstelick voorrecht, hem selven toe-ghe-eyghent. Want niemant noch huydens-daechs tot het Keyser-rijck in-ghehuldet wert, ten zy de Pauselicke bevestinghe daer tusschen come: jae de krooninghe selfs moet uyt den name des Paus, door een Aertz-bisschop, in Pauselick gewaet, met kerckelicke Lof-sanghen, geschieden. Maer soo het waer is, dat ons de Fransche Historien verha-

len, end' de huydens-daechsche vertellinghen bevestighen: wat hoeven wy elders miraculen te gaen soecken? Sy schrijven, dat als *Clouijs,* Koninck van *Vranckrijck,* ghedoopt wiert, een Duyve ghesien is gheweest van boven nederdalende, brenghende in haren beck, een flesken vol van heylighe olye, het welcke van dien tijdt aen seer wonderbaerlick, met dese heylige vochticheydt, bewaert zijnde, noch teghenwoordich dient, om de Coningen te salven, end' hare Majesteyt te vergrooten. Soodanigen olye maeckte Moses ooc in de woestijne (immers de Rabbijnen ghetuyghent) de welcke duerde, tot de ghevanckenisse van Babylon, met de welcke de Priesters ende Koninghen, in haer huldingen, geolyet wierden. Soo wonderlick ist ooc, datmen segt, dat de Koningen van *Vranckrijck* end' *Enghelant,* elck bysonderlick, door aen-rakinge, een evel connen genesen, dat de genees-meesters, end' andere constighe werckers te vergeefs bestaen houden. Ick en wil dit noch bevestighen, noch bestrijden, als zijnde buyte*n* mijn ondersoeckinge: so veel isser aen, 'twelck op ons voor-stellen uyt-comt, dat dit een middel is, om de Ghemeynte te onder-richten, dat gelijck Gods voorsienicheyt, over alle menschen is uyt-gestreckt, dat sy besonderlick over de hoofden van een heele Ghemeente waeckt, op dat het, naer ghelande, met alle de leden gaen mach. DAerom hebben oock de Persianen hare Koninghen soo hooch-weerdich ghehouden, end' Godvruchtelick ghe-eert, dat sy voor een onversoenelick schelm-stuck ghehouden hebben, in haer tegen-

woordicheydt te spouwen, te gheeuwen, te spuyten, of yet sulcx te doen, dat de nature meer ghebiedt, als de Coninclicke Majesteyt vereyscht, of betamelick is. Maer dat meer als menschelick is, na dat hare zielen dit aerdtsche huys verlaten hadden, hebben sy haer alle menschelickheyt uyt-ghetrocken, end' int getal der Goden ghestelt; Autaren, Tempelen, Beelden, end' allerley eer-stichtselen op-ghericht, slacht-beesten gheoffert, Wieroock end' allerhande costelicke specerien aen-ghesteken: op dat hun niet ontbreken en soude van yets ter weereldt, dat de grootste van den hemel toe-gheheylicht is.

Op dese ghelegentheyt comt my te vooren een redelick ghemeene, doch seer ghedenckweerdige historie, die ons *Herodotus* in sijn derde boeck, end' meer andere, heel wijt-loopich beschreven hebben. Het is eertijts ghebeurt onder de Persianen, dat de Koninclicke stamme, door de doot van Cijri kinderen uyt-ghestorven sijnde, groot verschil, naer den aert van sulcke gheleghentheyt, onder de Rijcks-Princen geresen is. Vele onder hun, in adel end' vromicheyt, sonder merckelick voordeel, seer ghelijck sijnde, was het soo sorghelick als hatelick, een keurdach te belegghen, om dese croone vredelick te versetten, end' weerdelick te versien. Eyndelic, naer veel weghens end' over-weghens, is heylichlick beraemt end' goet ghevonden, dat dit sware stuck den hemel soude overghegheven werden. Dit volck in de heydensche duysternisse versmoort liggende, hielden de sonne voor den

oppersten God, dien sy oock witte peerden toeheylichden end' op-offerden, als in claerheydt snelheyt end' sterckte, met heel ongelijck sijnde. De Princen sijn dan over een ghecommen, dat sy alle op een bestemden dach, voor het Koninclick Palleys, met het kriecken van den morgenstont, te peerde verschijnen soude: end' diens peert eerstelick, met den opganck der sonnen, brieschen soude, sonder teghen-spreken, voor Koninck soude erkent worden. Den tijt is ghestelt, de Princen sijn by een: *Darius* peert juycht voor al sijn Heere toe, ghevende een heylich vreugd-begin tot de een-stemminghe gheluckroepinghen, daer de lucht door verscheurt, end' eerbiedich bewesen sy haer in het gene sy meynden, niet van menschen, maer suyverlick vanden hemel te hanghen: end' bevestichden alsoo, met ghebeer end' vrolickheyt, die eerlicke leer-stemme van *Titus Vespasianas,* Dat het vorstendom door een nootschicksel ghegeven wort; end dat te vergheefs een schelm-stuck aenghestelt wert, op hope van het selve te vercrijgen, of uyt vreese het selve te verliesen. 'Tis seker end ghewis, *God heeft de heerschappie van den hemel gestelt,* gelijck *Iustinianus* seer Christelick spreeckt Novell 73. Daerom werden oock de Princen inde Goddelicke schriften, *Goden,* end' van *Homero, Gods boorlinghen, Gods voesterlinghen,* genaemt: tot een bewijs-teecken, ghelijck sy van God hier inde weerelt ghestelt sijn, om eeniger maete sijn plaetse te bewaren: dat sy oock bysonderlijck in sijn hoede end' bescherminghe sijn.

De Goden, seght dien grooten Historij-schrijver, hebben de Princen het opperste recht van saecken ghegheven: de onderdanen is de eere van ghehoorsaemheyt ghelaten. Hierom heeft oock eertijts, tot de selve aenwijsinge, een vande oude Poeten eertijts ghesonghen;

De Prins heeft syn beghin van Iupiter ontfangen,
*Syn eynde sietmen ooc vast aen den hemel hange*n,

Dit ghetuyghde seer aerdich end' met groote voorsichticheyt dien wijsen *Samnius* van *AEgypten:* de welcke, naer dat hy verstaen hadde, dat *Alexander de Groote,* door de waen-goddelicke raet-stemme, voor den sone van *Iupiter Hammon* erkent end' ghegroet was, met verbaestheyt end' verwonderinghe van alle de weerelt: *Alle menschen,* seyd' hy, *syn onder Gods ghebiedt: daeromme te ghebieden, end' de heerschappien, onder de sterffelicke menschen te voeren, moet voor een Goddelicke-ghifte gherekent werden.* Hier by voeghd' hy, dat het door alle redenen kennelick was, dat God een vader van alle menschen int ghemeyn was, maer dat hy bysonderlick eenighe voor sijn keur-kinderen aen-nam, dien hy als een edel draegh-pack, de macht der heerschappie, op de schouderen leyde. Wat was dit anders, als het ghene de Goddelicke wijsheyt selve spreeckt? *Door my regieren de Coningen, end' de Raets-heeren schrijven recht voor. Door my heerschen de heeren, end' de edele, end' alle de Richters der aerden.* 'T Is meer tot opweckinghe van onse naelatinghe end' flauwe opmerckinghe, dat ons de heylighe schriften, end' wy oock hier, het

selve soo neerstich in-stampen: als tot bewijs end' onder-richtinghe van een saecke, die door duysterheyt onbekent is. De heydenen om het selve als voor de ooghen af te schilderen, hebben in oude tijden een beelt opghericht vande Goddinne *Iuno,* hebbende een croone op het hooft, een Scepter inde rechter hant, end' inde slincker handt een granaet-appel, een vrucht, die inde kruyne de ghedaente van een croone draecht, tot een natuerlick end' heylich teecken van het Koninckrijck. Waer mede die schemer-sichtighe menschen beduydet hebben, dat God de Heere, naer den verholen raet sijns wel-ghevallens, de rijcken end' vorstendommen uyt-deelt, vernieut, verandert, keert end' weder-keert, tot sulck een eynde, als hy hem selven van eeuwicheyt heeft voor-ghestelt. D'hebreeusche Meesters, die met nauw-puntighe neersticheyt, de alderminste dinghen vande Goddelicke Wet doorneuselt, end' uyt-geschut hebben, verhalen, dat den Opper-priester, met sijn rijck end' kletterich cieraet, met die verscheydene veel-spelige couleuren, met sijn costelick ghesteenichde borstlap, een seghel-teecken vande sterren end' den hemel was: dat den onder-soom van sijn kleet, daer van twee end' seventich granaet-appels, met even soo vele bellekens hingen, een beduytsel was, dat de God des hemels een alghemeyne Koninck vande heele weerelt is: die doen ter tijt, door twee end' seventich talen verdeelt end' bekent was. Wat heir van sy, laet ick voor dit mael ongeroert: in allen gevalle, soo is de gront heylich, end' sijne waerheydt onbestrijdelick.

Heffet end' wendet, keeret end' legghet op alle averechten, ghy sult dese voorstellinge, de gantsche weerelt door, vercondicht end' bevesticht vinden.

Daerom soo is de daet van *Canutus,* Koninc van Engelant, seer prijselic, end' in alle eeuwen seer verhalens weerdich. Dese goede Prins, gevoelende sijn sedicheyt gestadich vande Hoofsche pluijmstrijckers omringht end' bevochten, slaet een middel aen, om eenmael hem selven daer van te ontwickelen. Sy souden hem gheeren wijs ghemaeckt hebben, dese ghepurpurde tafel-vryers, dat alles draeyde end' omghingh op de enckele spille van des Koninghs wille: dat hy puerlick, op sijn oog-winck, alles mocht ghebieden end' onder-werpen, dat hy als een over-opperste Vorst, van niemant grooter hanghen, of verheffen moste. Merckt hier, ick bids u, hoe heylichlick end' tastelick de Koninck dese Goddeloose vlae-backers, een slot aen de mont, end' verroodinghe in het aensichte gheworpen heeeft. Ick sal de woorden van *S. Huntindonensis* op-volghen, end' uytdruckelick overstellen, ghelijck die ons by *Camdenum* nae-gelaten werden. *Hy heeft bevolen, dat synen stoel, aenden oever der zee, als het water wies, gestelt soude werden: end' heeft tot de wassende zee ghesproken: Ghy syt onder myn ghewelt, end' de aerde, daer ick op sitte, is myne: daer en is niemant, die myn ghebiedt onstrafbaerlick can wederstaen. Ick ghebied u dan, dat ghy op myne aerde niet en rijst, noch cleederen, noch leden van uwen heerscher nat en maect. Maer de zee, naer ghewoonte, op-comende, heeft*

de voeten des Conincks, sonder eerbiedinghe, nat ghemaeckt. Hy dan aerselende, dat alle inwoonders, des weerelts weten, seyd' hy, dat de macht der Coninghen ydel end' beuseligh is, end' datter niemandt de naem des Conincks weerdich is nyt genomen, hy, door wiens wincken en knicken, hemel, aerde aend' zee, de eeuwighe wetten ghehoorsaem zijn. Een levendighe bestraffinghe van die stinckende ongoddisten, die door heylich-rooverie, haer ghewisse over-weldighende, den hemel ontstelen, daer sy de aerde end' haer selven mede becleeden willen. Ick moet het weder her-segghen, als een waerheyt, die onbeloochelic is: dat de Coninghen sijn Coningen, jae dat sy menschen zijn, comt vanden Heere: diens wijsheyt het gelieft heeft, in tijdelicke waerdicheyt, de selve boven andere te verheffen, op dat hy, door haer beleyt, de volckeren des weerelts, in goede orden, end' tuchtelick leven onder-houden soude. Daerom sy haer oock bysonderlick in de ooghen end' gedachten draecht, naer dat y haer onderdanen veel goedt off quaet wilt. Men siet, op dat ick dit maer alleen uyt de H. Schrift verhale, hoe wonderbaerlick God de heere den Prophetischen Coninck van Sauls lagen bevrydet heeft: hoe geluckelijck hy uyt de handen der Philistijnen, end' meer andere sijne vyanden, ontcomen is: hoe sekerlick hy van leeuwen, beeren, end' ander wreede ghedierten, bewaert is geweest. Wat nood hadd' hy oock? hy was den ghesalfden des Heeren, die sijn handen ten krijghe bereydet hadde: door wiens cracht hy over mueren end' wallen conde springen, end' alle uyter-

lick ghewelt beroepen end' belacchen.

Aen-merckt op dese ghelegentheyt het exempel van *Titus Vespasianus,* de welcke, naer dat hy dicht by de stadt van *Ierusalem* quam, om de selve te besichtighen, of te overvallen, is hy met sijn volck, door het uyt-vallen der Ioden, met oneyndelicke pijlen, beschoten gheweest. Op welcken tijdt, ghelijck Iosephus verhaelt, seer duydelick conde verstaen werden, *dat God de stonden der oorloge, end' het gevaer der Keyseren gade slaet.* Want van so veel flitsen en*de* schichten, die daer soo dicht als een stort-vlaghe, nedervielen, daer dese Keyser noch Helmet, noch Pantsier om 'tlijf en hadde, en is sijn lichaem nerghens ghequetst, of gheraeckt gheweest. Hier op besondichde hem te seer lichtveerdich, dien grooten Crijgh-vorst, van welcken *M. Cato,* met verwonderinghe, seyde: *dat hy alleen sober ghecomen was, om de Republijcke om te keeren.* Desen, met een onstuymich, verschrickelick weder, int diepe van de zee zijnde, ende sijnen stierman, met billicke redenen, vreesende, dat hy het niet op en soude zeylen, end' over sulcx poogende om te wenden, heeft hy de rechter-handt des stier-mans ghevat, segghende, *Waerom vreest ghy, is het niet Caesar, die ghy met u voert?* Gelijck als of hy noch sorghe noch vreese en hadde te hebben, overmits hy, als een gheheylicht persoon, in de bewaringhe Gods ghestelt was. Dit quam wel uyt een waen-heylighe vermetelheyt, die vervloeckelick voor God, end' hatelick voor de menschen is: maer het welcke evenwel de gront van de rechte waerheydt behelser.

Wie twijffelter aen? De muskens, de bloemkens, jae selfs dat onse sinnen ontgaet, end' ontgaen nochtans Gods voorsienicheyt niet. Hoe soud' hy dan de vorsten, buyten sijn heel-ooghighe wijsheyt ghestelt hebben? Hoe soud' hy de groote staets-lichamen versuymen, of daer van verleet sijn? Neen vrienden, hy heeft de ooghen ghedueric h in het zeyl van onse regieringhen: hy staet selve als een man te roere, hy sedt de bestecksels inde lengte end' in de breede; end' stiert dese burgherlicke zee-vaten, naer het compas van sijnen Goddelicken wille: tot sulck een haven, als hy in sijn eeuwighe wijsheyt voor-ghestelt heeft. Wilt ghy hier dan noch, met een heyloos ongheloove, of knorren, of teghen-preutelen, hoort end' verschrickt u over het ghene, dat de heydenen uyt-roepen:

Al wat de Goden comt in sinnen of ghedachten,
Met eenen is ghedaen. Wat hoeven sy te wachten?
Den hemel sonder eynd, syn crachten wyt end breet,
Verspreyt, end' buyten al, de Alheyt overcleet.
Daer is ter weerelt niet, so groot end' hoog verheven,
So buyten al gewaer, end' buyten vrees end' beven,
Versekert end' bemuert, dat niet en kent te gaen,
Aen Godes hant, end' vast in syn bevel te staen.

Ick stutte hier den loop van mijn penne: want sulcke end' dierghelijcke dicht-spreucken, sijn over al ghesaeyt, end' sonder eynde uyt-ghestort. Wat staet ons dan te doen, om niet als Goddeloose wichten ghekeurt end' verscheurt te werden? *Seneca* sal onsen *Mercurius* ende leer-meester sijn. *God,* segt hy, *moet ge-eert werden, niet met*

vette, gheslachte lichaemen van stieren: niet met gout, of op-ghehanghen zilver: niet met schatten, [in] aelmoessen uyt-gestort, maer met een Godvruchtige end' oprechte wille van de aen-bidders. Want *[hy] vereyscht,* gelijck *Plautus* seght, *de Godvruchtighe daden der menschen, zeden, Godvruchticheyt end' trouwe.* End' wat isser, lieve doch, dat billicker is, end' van stercker verplichtinghe, als dat wy dien grooten Opper-heer, van welcken [all]e rijcken des weerelts, als edele leen-goede[ren] verheffen moeten, die eere ende manschap [to]e-draghen, die hy soo spaerlick, soo gevoechel[ic]k, end' met sulcke onmetelicke belooninge van [on]s af-voordert.

Goede God, wat zijn wy menschen sonder u, [ja] wat nietigher als niet en zijn wy niet, soo [gh]y de hooghe hant niet over ons en houdet? [A]en u Heere (op dat ick uwen naem met dry woorden, heylige) zijn alle rijcken haer geboor[te] schuldich, alle machten worden stedes op dij[ne] hant ghedraghen, Koninghen, Vorsten, end' [all]e die ghy over ons ghestelt hebt, hanghen [en]ckelick aen een draet, die tusschen dijne vin[ghe]ren ghenepen wordt: alle menschen moeten haren aessem verliesen, soo saen sy dy verloren hebben. Alle weelde, alle heyl, alle voorspoet, [cor]telick, al wat de menschen verquict end' ver[ma]eckt, comt uyt die al-ghevighe schat-doose, [die] in het binnenste vertreck van dijnen hemel, [ont]sloten staet. Let hier wel op, ghy Coningen, Vorsten, end' Magistraten, diens stoelen God de Heere in hoochte ghestelt heeft, dien God de Heere, als edele Ridders, te peerde heeft ver-

heven, op dat ghy van daer af, sijn veel hoofdighe Ghemeynte, voorsichtelick soudet moghen in den toom houden, end' leeren met een Goddelicke konste, die ronde berenne*n*, die spore rechts houden, die den geest des hemels, in sijn heyliche woort, ghetrocken, end' ghevooret heeft. Dit is het ampt, dat u meest op den halse light, enig sonder het welcke ghy reusige hemel-stormers end' gheweldighe, onrechtveerdighe in-nemen moghet genoemt wesen. Ghy moet hier den re[y] end' de koorde leyden, soo wanneer de mannen Gods op de heylighe fleuyten spelen. Stelt [u] voor ooghen d'exempelen, die u end' ons alle[n,] de Schriftuere, als een spieghel open leght, o[p] dat ghy u met ons daer in bemercken, end' ghesamentlick onse ghebreken verbeteren souden. Maer ick moet hier een eygen Capittel toe-heylighen, end' int bysonder, doch met een grove[n] draet, betrecken end' aen-wijsen,

De plichten der Overheyden in Religions saecken. Cap. VII.

Ick sal hier met koude end' soberheyt te werke gaen, end' niet als met eerbiedinge van de aertsche Goden spreke*n*. Want het ijs is te glad end' mijne treden noch te onvast, om met versekertheyt daer op te wandelen. Het is hier h[eel] anders, als met de barn-netelen, welcke so g[hy] met vreese of weynich aen-raeckt, sy branden [u,] grijptse stoutelick met volle handen, sy sparen [u.] Ten is mijn opset niet, noch mijns verstant[s,]

het ampt der Overicheydt, in allen deele, uyt te soecken, noch hoe verre haer macht streckt, het zy in kerckelicke by-een-comsten te versamelen, de Religions verschillen te oordeelen, de Predicanten, end' andere kerckelicke persoonen, in haren dienst wetten te stellen, of in andere dier gelijcke dinghen meer, daer mede onse tijden niet van al te vele becommert end' verstoort werden: maer sal alleenlick (ghelijck my oock betaemt) middens end' suchtens wijse, de plicht der zeden end' vromicheyt, die sy God den Heere schuldich zijn, met een wijde kam door-loopen, end' met een rauwe kaerde op-halen. *Ic hebbe gesproken,* seght de Heere, *ghy zyt goden, end' ghy zijt alle kinderen des Alderhoochsten: doch ghy sullet sterven, als een ghemeyn mensch, end' ghy Vorsten sult neder-vallen, ghelijck een ander.* Aen-merckt hier de uyt-nemende heerlickheyt van het weereltsch opper-gebiedt, waer door Princen, Magistraten, end' alle andere Overheyden, ghelijck als buyten het getal der menschen verheven zijnde, met God, doch onder God, in ghedeelte van sijnen naem end' sijne regieringhe treden. Met [r]echte roept dan de Koninclicke Propheet: *Wat is doch de swacke mensch, dat ghy sijns ghe[d]achtich zijt, end' 'smenschen sone, dat ghy hem besoecket. Want ghy hebt hem weynich minder gemaeckt als een God, end' hebt hem gekroont met heerlickheyt en*de *cieraet. Ghy hebt hem een heerscher ghemaeckt over de wercken dijner handen: ghy hebt het al onder syne voeten gestelt: schapen end' ossen alle ghelijcke, end' oock alle de beesten des [v]elts, voghelen des hemels, ende visschen der zee,*

end' wat de weghen der zee door-loopt. Heere, onse Heere, hoe heerlick is dynen naem, door alle het aerdtrijck.

Hier siet ghy de onmetelicke goetheyt des Alderhoochsten, de welcke niet teghen-staende de broosheyt, verdorventheyt, end' nieticheyt van uwe sondelicke natuere, nochtans in u verweerdicht, sijn beelt end' even-gelijckheyt uyt te drucken, op dat ghy hier in dese weerelt, sijn Goddelicke plaetse, eerlick end' heerlick bewaert hebbende, hier naemaels dese aertsche kroone in een hemelsche, onverderffelicke, end' gheheel Goddelicke mocht veranderen. Maer verstaet end' gevoelt ooc ae*n* d'ander zijde, het over-groot gewichte, dat op uwe*n* halse ligt, end' uwe schouderen neder-buyget. Ghy zijt Goden genaemt, soo moet ghy dan Goddelicke, end' meer als gemeene menschens wercken doen. Het is een swaer en diep-sinnich patroon, dat ghy, na alle mogelickheyt, in u leven, hebt na te trecken: het can evenwel in een woort geseght end' genoem[t] wesen, *de wesentlicke deucht.* Daerom wort oock de Heere eyghentlick *de God der deuchden* ghenoemt; die ons ooc uyt-druckelick gebiet, *dat wy souden vercondigen de deughden des genen, die ons geroepen heeft tot synen wonderlicke*n *lichte. Wee[st] heylich,* segt hy op een ander plaetse, *want ick ben heylich.* Het welcke wel int gemeen, tot alle mensche*n* gesproken wort, maer een yegelick nauwe[r] verbint, na dat hy hooger by God, in dese weerelt verheven is. Daerom *Leonidas* seer wijsseli[c] antwoorde, doen hem van yemant spijtelick geseyt wiert: *Wt-genomen het Coninck-rijck, so en*

zijt ghy niet een hayr beter als wy: Ick en soude, seyde hy, *geen Koninck zyn, indien ick niet beter en ware, dan ghy.* Want *de Koningen,* gelijc die*n* grooten Philosooph, in het vijfde boec van sijn *politie* leert, worden uyt de goede verkosen, om de uytnementheydt der deucht, of der dinghen door de deucht te wege ghebracht. Ten is dan niet ghenoech, dat de heerschappers vrome end' degelicke luyden zijn, end' daer tegens weynich, of niet met allen, in burgerlicke zeden te seggen valt: sy moeten uytsteken, en*de* in alle deelen, beter sijn, als de gene over welcke sy gestelt zijn. Sy, sy moete*n* voornemelick *ontschuldich zyn, end' eenvoudige, onstraffelicke kinderen Gods, midden in dit cromme end' verdraeyde geslachte: onder welcke sy schijnen moeten, als lichten der weerelt.* End'gelijck sy die hemelsche lichamen in haer schijninghe end' invloeyinge naer-volgen moeten, so moeten sy ooc vol-veerdelick haer beweginghe uyt-drucken. Want alle sterren ghelijck sy door de beweginghe van de eerste hemel-schijve, van Oosten tot het Westen, om-gedreven werden: so hebben sy nochtans een bysondere ganck, waer door sy wederom gestadelick vant Westen na 't Oosten om-geleyt werden. Alsoo moeten oock de heerschers een bysondere beweginghe hebben, die al stillekens de felle loop van het ghemeyne volcxken teghen-gaet, end' nochtans naer de omdrijvinghe van dat grootste radt, ghedu*e*rich om-ghevoert werden. End' lieve doch, wat isser billicker, end' betaemelicker, dan dat die andere ghebieden, end' onder de macht van sijnen arm buyghet, niet weder-hoorich,

maer soet van monde zijn, om op den toom van dien Goddelicken meester snellick te passen, van wien hy sijn wesen, end' sijn ampt verheffen moet? Hoort, wat *Agapetus* den Keyser *Iustinianum* vermaende: *Dewijle ghy,* seght hy, *den scepter des rijcx van God ontfanghen hebt, versint met wat wijse ghy hem behaghen sult, die u dien gegeven heeft. End' dewijle ghy van hem voor alle menschen ghestelt zijt, spoedicht hem voor allen oock te eeren.* Een treffelicke lesse, end' weerdich, op de cleederen van alle Overheyden gesteeckt end' ghedragen te werden! want soo sy de eere ende vreese Gods niet en houden, voor haer eerst end' meeste sorghe, sy zijn onweerdich den stoel die sy besitten, ja ghewelidhgers, end' Tyrannische besitters van de plaetse, die haer gantschelick niet toe en comt. *Die my eert,* segt Gods, *dien sal ick eeren, maer die my veracht, sal onteerd werden.*

De Heydenen hebben selfs geweten, hoe vele hier aen gheleghen was. Daerom eertijdts den Raet van Roomen, so dickwils als sy by den anderen vergadert waren, hoe hooch-wichtige en*de* dringende materien datter oock mochten voorvalle*n*, altijts de Gods-dienst end Religions sake*n* voor alle andere, ghehandelt en*de* af-gedaen hebbe*n*. Het welcke oock met het exempel van L. *Metellus* bevesticht wert: de welcke *A. Posthumium* Priester end' Burgh-meester zijnde, verhindert heeft, uyt Roomen naer Afrijcken ter oorlogh[e] te trecken, op dat hy de heylighe diensten niet verlaten en soude. *End' het opperste ghebiet,* seg[t] *Valerius, is voor de Religie gheweken.* De rede[n]

is seer merckelick, end' aen-wijsens weerdich, die hy daer by voecht: *Want onse stadt,* schrijft hy, *heeft altijts gheacht, dat alles achter de Godsdienst moeste ghestelt werden, selfs in die dingen, daer in sy ghewilt heeft, dat de heerlickheyt van de opperste Majesteyt soude ghesien werden.* Derhalven en hebben sy niet ghetwijffelt, of de heerschappien moesten de heylichdommen dienen: achtende soo de sorghe van menschelicke dinghen ghedraghen te hebben, soo sy de Goddelicke macht deghelick end' ghestadelick gedient hadden. Staet hier wat stille, ghy Christelicke Overheyden, end' spieghelt u, ter goeder trouwen, in dese Heydensche voor-daden: siet wel toe, dat dese schemerende menschen ten daghe des oordeels tegens u niet op en staen. V is een groot licht op-ghegaen, den op-ganck uyt der hoochten is u claerlick verschenen: daer dese, sittende in de duysternisse ende schaduwe des doodts, noch evenwel sulcke lichtige gheynsteren van haer gheven, daer sy uwe flauwicheydt mede beroepen, end' uwen roem verduysteren. Wat sult ghy al te verantwoorden hebben, die het werck des Heeren met traghe handen sult aen-gheslaghen hebben, als ghy met neer-vallighe oogen, end' schuddende leden, voor Christi Richt-stoel sult gestelt werden, als de daghboecken uwes levens sullen gheopent, end' alle den tijt berekent worden, die ghy tot het lichamelick gemack, tot weelde end' wellust sult verloren hebben: de uren, die ghy tot schravinghe van rijckdom, tot vermeerderinghe van weereltsche staet, end' watter meer dit verderffelick

leven behaeghelick is, sult bestedet hebben: aen d'ander zijde de *credit* teghen den *debet* vergheleken zijnde, hoe weynighe tijt-wijltjens ghy den dienst des heeren toe-gheheylicht hebt, het eenich eynde van uwe scheppinghe, end' waerom ghy alleenlick een wesen end' redelicke ziele ontfanghen hebt! End' dat uwe schuldt noch meest van al beswaren sal, een groot deel feylen van een heele Ghemeynte sullen u te laste geleydet werden, die ghy flauwelick, met slappe beenen, in Gods heylige wegen, sult voor-gegaen hebben.

't Is seker, de sonden der Overheyden zijn gantsch smettelick, end' meer als kancker-etich: het ghene van haer gheschiet, schijnt in jeught end' cracht, ghelijckelick met de wetten te treden. *Het volck,* seght *Herodianus, zyn simmen der Princen.* End' ghelijck het cruyt, dat de Griecken in haer tale *Sonne-wende,* wy *Kancker-cruyt* noemen, ghedurich hem selven naer de sonne keert: alsoo draeyt het leven des volcx, naer het voor-beelt van haer Over-heeren. *Constantinus,* de eerste geboorlinck van de weder-op-gherichte Kercke, en hadde soo haest Christum Iesum niet om-helst, of alle het volck is dadelick Christensch gheworden. *De weerelt smolt in tranen,* (seght *Hieronymus*) *hem selven Arriaensch siende, doen het Constantinus was.* De vertwijffelde *Iuliaen,* het Christendom verloochende, brengt de Heydenen in aen-sien end' geloove, end' treckt alle de weerelt tot sijnen af-val. Soo dat *Lactantius,* niet sonder reden, van sijn eeuwe claegt: *Dewyle,* seght hy, *dat het een soorte van onderda-*

nicheyt gheoordeelt wert, de manieren end' de feylen des Conincx naer te volgen, hebben sy alle de Godsalicheyt verworpen, op dat sy den Koninck gheen schelm-stuck en souden schynen te verwijten, soo sy Godvruchtelick leefden. Nu door gheduerighe nae-volginghe bedorven zynde, hebben sy het Goddelick recht verlaten, end' allengskens is de ghewoonte van qualick te leven, een maniere gheworden. Daer en is niet van de Godvruchtige en'd heylsame staet der voor-gaende eeuwe over-gebleven: maer de rechtveerdicheyt uyt-gheklopt zynde, end' de waerheyt met haer treckende, heeft de menschen dwalinghe, onwetenheydt, end' blindtheyt naer-ghelaten. Soo gaet het ghemeenlick:

Het leven van de Prins, syn laten end' syn wercken,
Een wet is voor het volck, daer op sy stadich mercken.
Haer zeden, haer ghelaet en is oock anders niet,
Als dat de Prins behaecht, als dat de Prins gebiet.

Siet hoe vele datter aen gheleghen is, niet wat de reden, maer het exempel van de hoocheyden voor-stelt. Wilt ghy dan een goede conscientie behouden, wilt ghy met uyt-gereckten halse, end' op-gherechten hoofde, vrymoedelick in dese weereldt wandelen, jae wilt ghy aenghenaem zijn, end' eerbiedelick van de Gemeynte bejeghent werden: let neerstelick end' omhelst dese groote heymenisse van staet, *Eert de Godsalicheydt. Alle andere deuchden,* seght *Valerius, verdienen allenelick veel verwonderinghe, maer de Godsalicheydt oock veel liefde.*

End' al en waerder maer dese vrucht en vreugt, waer door ghy de herten van de Gemeynte aen u verbonden hout, wat grooter dinck hebt ghy alreede ghewonnen? *Waer de menschen God dienen, segt Xenophon, daer trachten sy de Princen te ghehoorsamen.* Het welcke van den Keyser *Severus,* in sijn leven onder-vonden zijnde, doen hy nu begost te geeuwen na de lange ruste, die hem aen sijn sterf-bedde nu verbeyde, heeft hy de uytterste wijlle sijnes tijts, met dese snic-spreucke toe-ghesloten: *Ick hebbe de Republijcke over al verstoort ontfanghen, ick laetse nu bevredicht, selfs tot de Britanners toe: out en cranckvoetich laet ick een vaste heerschappie voor myn Antonyners, soo sy vroom zijn: een swacke, soo sy boos zyn.* Onghetwijffelt, daer en is geen stercker wet, gheen crachtigher, maer oock geen soeter dwanck, als de Ghemeynte met de koorde der Godvruchticheyt te leyden. Hier mede sult ghyse gewillichlick, door vier end' vlamme trecken: gheen moeyten soo becommert, gheen onghemack soo gheduerich, gheen perijckelen soo vreesselick, die met dese voeten niet en sullen vertreden worden. Namelick, sy houden voor seker, dat de Godsalicheyt niet aller menschen en is, maer dier ghene alleenlick, die de gunst-ghenooten des hemels, end' dien volghens, voorstanders der gherechticheyt zijn. Roepen sy de vryheydt, daer aller monden vol van zijn; wat isser vryer, als manierlick end' vredelick onder een Godvruchtighe Overheyt te leven? Hoort de snare van *Claudianus* spelen: hoe-wel de aerdicheyt door mijn slaen ghebroken wert:

Daer is ter weerelt nerghens gheen,
Noch soeter vryheyt, als van een
Vroom-moedich Prins te zyn ghestiert,
Die God in hert en leven viert.

Aen d'ander zijde, wat meerder slavernie ende dienstbaerheydt cander onder de menschen ghevonden worden, dan daer de sonde, end' alle goddeloosheydt een open veldt end' vryen loop heeft? Aen-merckt maer eens de regieringhe van *Nero,* op dat ick onse tijden voor-by gae: soo langhe hy sijn goddeloos ghemoedt, met een listighe zedicheydt beschaduwde, hoe heughelick end' vreuchdelick heeft de Ghemeente, in alle loffelicke vryheyt, gheleeft: Maer naer dat het eynde der vijf jaren, het beghin van sijn wreetheyt ontdeckt, end' alle ongoddelickheyt inde ruijmte ghestelt heeft, wat schrickelicker slavernije, wat grouwelicker overtredinghe is erghens meer gehoort geweest? End' hoe en soude de Goddeloosheyt des regierders de ghemeynte niet dienstbaer maken, daer sy haer eygen weert end' huys-heere in gantsch ellendige slavernije stelt. *Die de sonde dient,* segt de H. Geest, *is der sonden dienst-knecht.* End' behalven dat hy tot alle grouwelen willens end' onwillens ghedreven wort, maeckt hy hem selven noch een kercker end' pijn-banck, om dach end' nacht, sonder op-houden, ghereckt ende gepijnicht te werden. *Nero,* naer dat hy sijn moeder end' meester om-ghebracht hadde, en heeft noyt ruste, noch rechte vreucht ghehadt: hy bekende dickwils, dat hy van sijn moederlick schijnsel, in een schrickelicke ghedaente ghequelt

wiert, dat hy met brandende fackelen, in enghe duysternisse ghedreven wiert, dat hy met menichte van gevlercte mieren vervult wiert, ende ick en weet niet, wat schrickselen meer, die hem geduerich op de hielen volchden. Sulcke ysselicke verschijningen zijn oock den goddeloosen *Caligulae* beieghent: hy en conde noyt meer, als drie uren slapen, en*de* dat met gebroke*n* ruste end' schielicke op-spronghen, die hem de spoocken ende nacht-beelden, alle ooghen-blick verweckten. *want die de Goden soo seer veracht hadde* (dit zijn de woorden van *Suetonius*) *placht met den minsten donder end' weer-lichtinghe te pinck-ooghen, end' het hooft te bewinden: maer dit hemelsch geluyt vermeerderende, placht hy hem oock uyt het bedde te worpen, end' onder de koetse te versteken.* Dit is even het ghene, dat de heylige Iob segt: *De goddeloose beest alle sijn leef-daghe, end' den tyran is het ghetal sijner jaren verborghen. Wat hy hoort, dat verschrickt hem: end' wanneer het oock vrede, noch vreest hy hem, dat de verdervet commen sal.*

Tot besluyt dan, mijn Heeren, end' om mijn penne hier niet te veel ruymte te gheven, *Staet na er vrede ende heylicheyt, sonder welcke niemant God sien en sal.* Ick voeghe daer by, noch oock voorspoedighe regieringhe. Ghy sijt Goden, en verheft u daerom niet, maer vreest. Ghy sijt Goden: maer voelt uwen pols: beproeft uwen adem, door-soeckt alle uwe leden: aen-merckt d'exempelen van uwes ghelijcke end' seght dan vryelick met de Propheet, daer van wy begonnen hebben, *wy sullen sterven als een gemeyn men-*

sche, end' neder-vallen gelijc een ander. Alle vleesch is als hoy, end' de heerlickheyt des mensches, als een bloeme des velts. Dit past mede op u lieden, in allen deele: ghelijckerwijs dat oock onlanghs onse Zeeusche swane, op die hemelsche wijse gesonghen heeft:

Eylaes! wat is een mensch? een wint, een roock, een wasem,
Een schaduw' sonder lijf, een damp, een lichten asem,
Een mist, een schrale lucht, een teer, een nietich vat,
Een broosen aerden pot, end' ick en weet niet wat.

Maer, om niet te diep in dese zee te verzeylen, laet ons den cours naer lant houden, end' besien wat inwoonders wy daer vinden sullen: wat zeden, wat religie sy sy oeffenen, end' wat wy voorts daer teghen te segghen hebben: 'twelck wy cortelick sullen doen, end' naer-oogstens wijse, in maniere van een,

Ernstige aen-clachte, over de mis-bruycken end' ghebreken der Neder-landers, in materie van Gods-dienst.
Cap. VIII.

V meyn' ick heerlick Vader-landt, die vernaemt sijt de woon-plaetse end' de herberge vande ghereformeerde kercke te wesen: die in alles, gelijck eertijts d'Atheners, als de Godsdienstichste wilt schijnen te wesen, end' ghy sijtse oock misschien, midden in het gront-sop end' uytghietsel deses weerelts: maer hoe verre sijt ghy noch aen dees sijde van uwe verplichtinge? Ghy brenght wel uwe offerhanden tot God,

maer sonder sout end' alle smaeckelickheydt: uwen redelicken Gods-dienst, maer oock maer redelick. Wat will' ick segghen? De mensch is een wonder ghenaeysel: de deelen sijns levens, sijn soo teghen-strijdich end' misluydich, sy tegen-spreken haer selven soo vremdelick, dat het gheen stucken vande selve winckel, gheen webben van het selve ghetouw en schijnen te wesen. Daer worden huydens-daeghs seer hooge end' rijcke opinien van god ghedreven: het binnenste des hemels, het heylichdom der heylighen, wort gemeynelick en*de* gemengelic, van priesters end' leecken, van nuchtere en*de* onnuchtere, cortelick van allerley stoffe van menschen, met ongewasschen voeten, bedampelt end' betreden. Elc een heeft liever wel te disputeren, als wel te leven: Gods-dienstich te schijne*n*, als te sijn. Gods wesen wort over al verwesen, of wel ghelijck in goed-manschap gewesen: alle religions saecken worden onder *beneficie van inventaris* aen-genomen: Gods erffenisse blijft altijts hangende, om dat de menschen aen haer herssenloose spits-vonden verhanghen sijn. Elck een willende de bequaemaert end' de bet-weter spelen, bragade makende van sijn deucht, bant sijn door-boorde kop, als een vierschare van alles, wat boven dat groote uyt-spansel omme-gaet. Men onternt, de Goddelickheyt, end' ontledet alle sijn ghedeelten. God en can niet sijn, ten sy dat hy nauwelick past op de vorme vna ons begrijp. End' daer toe vintmen seer aerdighe meesters, die deses toffe, sonder stoffe, soo weten te snijden end' te leesten, als of sy inden hemel haer am-

bacht gheleert hadden. Arme menschen! weet, dat ghy gheen gheloove en hebt, soo ghy de reden met uwe reden cont over een brengen: welc selfs de Enghelen niet en connen noch en durven bestaen. Uw' verstant is eyndich end' bepaelt, end' dat ghy vatten wilt, is sonder gront, end' sonder eynde.

Laet dit noch voor-by gaen, de sondelicke verdorventheydt heeft de claerheyt van uwen eersten oorspronck, soo bemost end' verduystert, dat selfs uw' overich licht, niet anders als blintheyt end' eeuwige nacht is. De tarre end' het verkort verswelght het heele laecken. Uw' heel leven is een lijck, all' uwe daden sijn so veel grafsche toe-rustinghen, om ziele end' lichaem inde helle te beaerden.

Hoe dan? bestaet ghy noch den hemel te bestormen, end' aldaer u selven voor een af-god in te dringhen? Ghy volght, dat ghy noyt sult involghen. Men voordert hier niet, als met achterwaerts te gaen, end' meer end' meer te weten, datmen niet met allen en weet. *Euclides* eertijts vele dinghen gevraecht sijnde vande Goden, antwoorde seer bequamelick: *De reste en weet ick niet, dit weet ick, dat sy de neus-wijse haten.*'Tis seker, God wilt van verre, end' niet van naer by ghesien werden: gelooft, maer niet door-kent wesen. Het welcke de oude wijse, onder de fabelsche vonde*n* van *Icarus* end' *Phaeton,* beyde vermetele jonghelingen, seer aerdich end' bedecktelick ontdeckt hebben. Genen versieren sy, met aenghewaschte vlercken toe-gerust sijnde, op de spore van sijn vader, door de lucht te

vlieghen: maer soo haest hy den wech end' het ghebodt sijns vader verachtende, hem selven te hooghe, naer de sonne opstijghde, begheerich om sijn hooft oock inden hemel te steken, is hy plotselick sijn af-ghesmolte vlercken, inden affgront van de zee, naer-ghevolght. Desen desghelijcx door een vierighen brant aen-ghesteken sijnde, om dien grooten waghen, die de heele weerelt verlicht, in plaetse va*n* sijn vader, proefswijse te mennen, is schielick, verre buyten den ghebaenden wech ghedwaelt sijnde, met een blixem-slach, van boven neder-geworpen. Die hier alleen de schorsse end' de schelle van dese gedichtselen in siet, sal die, als souteloos end' ongherijmt, tot de kinderen senden: maer wy en moeten hier, met de vos, het uytterste van het glas niet lecken: het mergh end' het soete voetsel is van binnen. 'Tis een heymelicke wijsheyt die in *Democriti* put ghelijck verdroncken light, maer die met de dregghe der Godsalicheyt lichtelick can uytghevischt werden. End' siet, hier leght sy voor ooghen: *Veel honighs te eten,* seght de wijsheyt, *en is niet goet: noch de ondersoeckinghe van haer heerlickheyt* (Gods te weten, die lieffelick is, als honich) *en is niet heerlick.* End' hoe anders vrienden? wy gaen wel in een eemer waters, of spiegel kijcken, als wy den Eclijps, of wan-licht van de sonne willen aensien: end souden wy durven onse oogen open-sperren teghen die groote Sonne der gherechticheyt, teghen dat verschrickelick wesen, teghen dat volooghich aensicht, dat vier end' vlamme uyt den neuse blaest? Neen, neen: maer omhelst de eer-

biedighe sedicheyt van dien hoogh-gheroemden *Bias:* wiens, onder andere, dit mede is: *Segt van de Goden, dat sy syn.* Iae alleenelick, dat sy sijn, want meer en hoeft ghy, ja en cont, ghy niet weten, als by loocheninghe van alle ghebreck end' onvolmaecktheyt. Daerom oock *Moses,* naer de name Gods vraghende, op dat hy d'Israeliten aen-dienen mochte, wie hem ghesonden hadde, krijght dit voor een uytterlicke antwoorde: *Segt tot de kinderen Israels, Ick ben, die ick ben, die heeft my tot u ghesonden.* Dit behoorde ons genoechsaem, tot een teugel end' span-koorde te dienen, om niet soo waegheloos, door Gods verholenissen, van den wegh der eenvoudicheyt, uyt te springhen.

Eylaes! hoe is ons Vader-lant nu soo verwerret? hoe is den thuyn dus om-ghevroetelt? hoe is de wonde, end' de breucke Sions so groot gheworden? nerghens anders om, als dat wy te groot end' te vermeten gheworden sijn.

Nil mortalibus arduum est.
Coelum ipsum petimus stultitia: neque
Per nostrum patimur scelus,
Iracunda Iovem ponere fulmina.

Dat is

Den mensch en is niet groot, noch hoogh ghenoech verheven,
Wy willen dwase lien, selfs met den hemel streven.
Soo dat wy, door ons' fond', verhindren meer end' meer,
Dat Iupiter syn vier end' blixem legghe neer.

Men hoort noch daghelicx, hoe heylooslick

end' schrickelick, de sommige van God end' sijn eyghenschappen spreken end' schrijven. Ick late nu d'afgodische Papisten staen, die van gepredestineerde Dieven, Cappuynen, end' ick en weet niet, wat andere Duyvelsche gedichtesen, openbaerlick door de straten roepen: zijnder niet in onse tijden, end' onder ons, die God t'eenemael naer ons begrijp af-meten; die de veranderlickheydt, end' alle andere volmaeckte onvolmaecktheyden, daer in wy meest van God verschillen, den selven durven toe-schrijven? Die sijne barmherticheydt over al, in alle oneyndelickheydt, sonder mate, sonder wesentlick verschil, verspreyden end' uyt-reycken, op dat sy quansuys noch de selve, noch sijne rechtveerdicheyt verkrimpen souden? Dit is haer vraghe, maer oock met eenen antwoorde:

Is God rechtveerdich, goet, hoe comt dat dees versopen
In sonden, is versuymt, den genen is gheropen?
Vrient! draeft niet al te hooch, den hemel niet beleert,
Gods heymenissen hoort, syn wijsheydt niet en leert.

Maer d'ander zijde, die dese teghen-gaet, heeft vry wel oock haer feylen: daer sult ghy met menichte, soo onverschoonelicke, als onversoenelicke menschen vinden, die met andere in gheenen deele niet gedraghen en connen, om dat sy even connen: die haren broeder haten, om dat hy swack is: die hem stijf en stout in de helle worpen, om dat hy niet hooch ghenoech in den he-

mel stijght. Verkeerde yveraers! weet ghy niet, datter verscheyden gaven zijn? Het is evenwel *de selve gheeft, die een yeghelick het syne deelt, alsoo hy wilt.* Hoe dan? Sullen de Enghelen de menschen haten, om dat sy wijser end' verstandigher zijn, als sy? Zijt niet wijs by u selven: verheft u niet, maer vreest: Niemant en weet meer, als hy beleeft: niemandt en belevet, als naer de leifde. Te vergeefs vereyschen wy hier een volcomen kennisse, een onghetwijffelde versekertheyt van alles: het meeste is voor het ander leven wech gheleyt. *Want wy en bekennen hier maer ten deele, end' en propheteren maer ten deele. Maer als het volmaeckte sal ghecomen zyn, dan sal het ghene, dat eensdeels gheschiet, vergaen.* Daerom segt seer wel den Out-vader Cyprianus, 'tIs sorghelick, de waerheyt selfs van God te spreken. Daer en is gheen even-redenheydt van de engheyt onser woorden, met dat onmetelick begin van alle dinghen. Al wat ghy seght, end' niet en seght, is verre minder, end' aen dees zijde van het minste sierken sijner volcomenheyt. Ten is daerom niet heel vremt, dat eertijts *Plato* seyde, *Dat van God te oordeelen, tot den ouderdom behoorde uyt-ghestelt te worden.* Ia niet alleen tot den ouderdom, maer tot de jonckheyt van het nieuwe, toe-comende leven. Verre van hier dan, ghy wrevel-moedige menschen! die uwen broeder erghert end' versmaet, daer voor Christus ghestorven is. Die met een blinde stijf-sinnicheydt, ghehect zijnde aen het ghene ghy dickwils niet en verstaet, een ander wilt op-dringhen, dat sijn teerheyt niet dragen

en can. Is dat der swacken cranckheyden te draghen, end' niet ons selven toe te gheven? Is dat sorghe draghen, *dat ons goet niet ghelastert en werde,* of niemant oorsake tot vallen of aenstoot ghegeven werde?

'tIs waer, daer en is maer een waerheyt, end' die vierichlick, doch met verstant gehouden en*de* beschermt moet werden: maer hoe verre zijt ghy af-geweken, als ghy de tweede Tafel van de eerste af-scheurt, ja alle de geboden beliegt, end strijdich maect. Ghy segt, dat ghy de waerheydt, welcke God is, van herten lief hebt, end' ghy haet nochtans uwen broeder, in plaetse van erbarmen. Hoe can daer de liefde Gods zijn, daer nijt, twist, end tweedracht de voor-sittinge end' de over-hant hebben? Of bekent dat ghy liegt, of maeckt den Apostel leugenachtich. *Hier in,* segt hy, *zyn de kinderen Gods end' de kinren des duyvels openbaer: soo wie gheen rechtveerdicheyt en doet, en is uyt God niet, end' die synen broeder niet lief en heeft.* Segt ghy wederom dat hy uwen broeder niet en is, dewijle hy noch de selve gronden des gheloofs niet toe en staet: ghy bedrieght u selven in uwe goddeloose Godvruchticheyt, end' verheft u tegen God, even als ghy hem meent te verheffen. *De stemme is de stemme Iacobs, maer de handen zyn de handen Esaus*. De liefde en weert selfs noch Paus, noch Turck, noch Heyden, noch wie het ter werelt soude mogen wesen, om u yetwes in haet of vyantschap te veroorloven. Hoe ligt ghy dan soo tegen den anderen en worstelt? *Maer dewyle ghy malcanderen bijt end' en eet, so siet toe, dat ghy niet van malcan-*

deren verteert en wort. Men siet vryelic wel uw' leven end' uw' wercken. *Die beweginghe en is uyt hem niet, die u geroepen heeft.* Hoe can dit rijcke bestaen, daer den eenen seght, ick ben *Pauli,* een ander ick ben *Apollos,* een derde weder, ick ben eens ander? Dit sietmen al onder u om-gaen. End' waerom doch? Wilt ghy't immers weten? Den Apostel sal't u seggen: om dat ghy vleeschelick zyt.

Inde furor vulgi, quod numina vicinorum
Odit quisque locus, cum solos credat habendos
Effe Deos, quos ipse colit

Dat is:

Hier van ontstaet 'tgeraes des volcx, en al het rueren
Dat yder plaets' verhaet de Goden van syn bueren:
Daer sy alleen, verwoet, geloovet, datmen moet
Die houden voor de Goon, die sy Gods-eere doet.

Maer ick moet hier oock cortelick, onse menschen, buyten dese verschillen, in haren boesem, end' haer bysonder leven in-sien. Wy en hebben hier noch keerse, noch tintel van doen: het licht van onse duysternisse blijckt opentlick, end' sparckelt uyt in alle onse wercken. Aensiet ons in het begin des daechs: Wy ontwaecken menich-mael, ontreynicht door ydele nacht-droomen, die wy dan noch dickwils met lust end' grenicken herkauwe*n*, end al wakende noch uytspreyen, al-eer wy de Godsalige gedachten gegroet, of in-gelaten hebben. Dat is: de eerstelingen des daechs worden den duyvel op-geoffert, als de ziele meest vry end' ont-ghiftet is van het woelich bedrijf, dat ons leven, in veel

duysent ghedeelten gelijck snijdet end' snippert. Flus daer aen, als wy dan noch tot wan-lust toe, in onse ydele of beuselighe besicheden, vermoeyt end' ghelijck als vaddich geworden zijn, versporren wy al geeuwende, onse teghen-treckende leden, vergramt of bedroeft zijnde, dat wy nu by de tegen-voeters niet en zijn, om weder de nacht van nieuws te beginnen. Wy staen dan op, maer onse herssens in onse voorige ghedachten noch neder-leggende: of neen, wel hittelick verweckt end' verwerret zijnde, om weereltsche eere, of buyl ghewin, end' watter meer behaeghelick is, met alle zenuwen end' crachten op te volghen. God wordt onder-tusschen vergheten, of wel ter loops, end' by den wech ghebeden. Gaet nu dan eens buyten huys, end' besiet met wat een yverighen ernst, de straten verwarmt, end' allesins door-loopen werden. Men hijght, men draeft, men ketst, men jaecht, tot by-naer verlies van aessem. End' lieve doch, waerom al dit onrustich bestreul? Als ghy't immers hooren wilt: 'tis om wat blinckende aertkluyt en te versamelen, die alleenelick met sweet vercregen, met vreese behouden, end' met smerte verloren werden: die God schijnt in blintheyt end' gheduerighe duysternisse verdoemt te hebben, op dat de mensche, een in-boorlinck des hemels, hem selven daer aen niet vergapen soude. Worpt dan noch uw' ooghen aen beyde zijden uwes wechs, steeckt u hooft in winckels end' huysen, daer sult ghy even alsoo grooten ernst sien. Den eenen verblockt daer sijn sinnen, den anderen over-slaeft sijn lichaem, sommighe

verquisten daer duysent woorden, end' somtijts soo veel leughenen, om haer goet aen de man, end' haer selven aen dne Duyvel te helpen. Het ware oneyndelick, end' sonder uyt-comste, soo ick desen af-grondt wilde gaen peylen, end' de mensche aen de mensche open legghen. Ick en geve hier maer een druppel van een heele zee.

Maer merckt oock ter loops, aen d'ander zijde, hoe flauwelick, hoe traeghelick, end' gelijck wat anders doende, de menschen betrachten haer zielen salicheydt uyt te wercken. Ick en spreke hier noch maer van de Gods-dienst end' de eerste Tafel. Hoe vele zijnder, die den heelen Rust-dach des Heeren, of schandelick ontheylighen, of leelick versuymen? Hoe vele zijnder end' noch onder de beste, die tot het laetste gheluyt, zijn besich gheweest, om haer selven alleenlick op t ekleeden (ick swijghe nu van toyen end' op-proncken) end' die soo losselick, sonder alle voor-bereydinge, naer de kercken hene*n* schoyen. Alsmen nu in Christi bede-huys ghecomen is, ghy sult daer veel eer een snaterighe klap-schole, als een Goddelicke leer-plaetse vinden. De boerten end' nieuwe tijdinghen gaen daer soo wel in swanghe, als op mercten end' straten: ja de Godvruchtighe laten hier in haer selven menich-mael in-halen. Als nu, tot in-leydinghe, van den dienst, den Psalm op-gheheven, end' Gode toe-gheheylicht wert, daer schreeuwtmen end' schettertmen, gelijck om strijt: end' vraegt daer naer, wat sy ghesonghen hebben, gheen thiene van hondert, die u meer als het ghetal, of de voys van den Psalm verhaelen sullen.

Comt ghy nu tot het ghebedt, daer bouwtmen Casteelen in Spagnien: men wilt God soecken, end' men verliest hem selven: men wilt sijn gheestelick ghebreck voor-draeghen, end' men swemt midden onder sijn weelde. Hier op volcht de Predicatie, het grootste, doch niet het eerste deel van desen dienst. Daer wordt de Leeraer meer ghesien, als God ghehoort: de woorden meer ghehoordt, als verstaen: meer verstaen, als onthouden: end' meer onthouden, als naer-ghevolcht. Daer sult ghy (op dat ick noch de grofste voor-by gae) veel verkeerdelick Gods-dienstige menschen vinden, die de kercke alleenlick soecken, om dat sy daer wesen soude; die liever hebben achter een pilaer, of erghens in een hoeck luymende, niet te verstaen, datter gheleert wordt, dan daer af te wesen, daer sy haer selven met ydele ghedachten voeden.

Soo haest nu de Ghemeynte verlaten is, zijn dese menschen oock van alle heylighe plichten los ghelaten, het hooft-gheldt end' den tol is betaelt, sy zijn nu vrye mannen gheworden. Den selven treedt, die haer uyt de kercke stelt, stelt haer met eenen in haeren allen-dach, int midden van de weereldt, soo sy anders (God woudet) uyt de weereldt waeren. Want die terstont gheheylichde des hemels waren, zijn nu ghewijde Priesters van de helle gheworden. *Abraham* ghetuychde *Lazaro,* dat tusschen hemel end' helle sulck een gaep-wijde ghestelt was, dat den eenen tot den anderen niet comen en conde. Maer dese menschen we-

ten soo wijdt te stappen, als haer sonden groot, dat is, oneyndelick zijn. Daer zijn sy dan, in de weerelt, seggh' ick, midden op den hemelsdach. Dat sy haer selven in de weke verorloven, en sullen sy haer op dien heylighen dach niet ontloochenen. Die een Esel is in de weke, laet dan oock sijn langhe ooren uyt-kijcken. Soo sondichde Adam int Paradijs, end' Lucifer in den hemel, end' wilden even-wel beyde noch goede knechten zijn. Fy schaduwighe end' vermomde Gods-aeperie, daer de menschen haer selven mede vleyen, end' haer feylen pluym-strijcken.

Lieve vrienden, hoe mis-rekent ghy u selven! Ter goeder trouwen, meynt ghy, dat God de heere dien grooten Essayeur met sulck een leegh alloy, jae met sulcke valsche munte te bedrieghen is? Hoort, hoe de Propheet dondert: *Wie sal den dach syner toe comste verdraghen? end' wie sal bestaen, wanneer hy sal verschynen? want hy is als het vier van een Goudsmit, end' als de Volders zeepe. Hy sal sitten end' smelten, end' het zilver suyveren.* Iae ghewisselick: *de Heere is als een verteerende vier: Hy heeft synen Wandt al-reede in de handt ghenomen, hy sal synen dorsch-vloer door-suyveren; de Tarwe sal hy in syn schuere versamelen, end' het Kaf met on-uyt-blusschelick vier verbranden.* Ghelooft ghy dan noch, ellendighe wichten, [d]at ghy dus levende, voor tarwe sult ghekeurt werden? jae voor tare end' verderfsel: voor terre end' voor peck, dat eeuwelick bran-

den sal, end' nimmermeer verbrant werden: eeuwelick zieden, end' nimmermeer verzoden werden. Dien worm, dat knaghende ghedierte, sal hem altijdt, sonder op-houden, met dijn herte spijsen. Eeuwelick sult ghy sterven, end' nemmermeer gestorven zijn, op dat ghy altijts sterven sout. 't Is even wel noch tijt, soo lang uwen tijt op dese weerelt is. Maer weest op u hoede, siet wel toe, dat ghy niet schielick over-vallen wort. Want *ghelijck den blixem van den oosten uyt-gaet, end' schijnt in het Westen, alsoo sal oock de toe-comste des Soons des menschen wesen. Dewyle het dan noch heden,* end' plaetse van bekeeringhe is, *leght af de wercken der duysternissen, end' wordt met de wapenen des lichts bekleedet. Wandelt eerbaerlick, als in den daghe, niet in brassen end' dronckenschap, niet in slaep-cameren end' walpsheyden, niet in kijven end' nijdicheyt: maer doet aen den Heere Iesum Christum, end' en besorght het vleesch niet tot lusten.* Dit is int corte, dat ick hert-grondelick, met de woorden des Apostels wensche, tot de eere Godes, uwe salicheydt, end' eeuwich wel-varen van ons lieve Vader-lant. Gheeft ons dit Heere, ja Heere ghevet ons!

Eynde van het eerste deel.

De grondt-steenen van een veste regiering. Het tweede deel. Van de Rechtveerdicheyt; end' bysonderlick van hare uytnementheyt, end' nootsaeckelickheyt.

Cap. I.

Wy hebben alreede een groot deel van dese hemelsche moeder-deught, by maniere van voor-cominghe, verhandelt: dat is, wy hebben de wortel end' de fonteyne gheopent, daer de rechtveerdicheyt haren oorspronck toevraeght. Die dese Koninghinne van aerdschen end' ghemeenen bloede versinne, sijn kinderen der aerde, diens verstant, door het vleesch teenemael versopen end' versmeert light. *Chrijsippus* treft juyst de waerheyt: *Daer en is,* seyt hy, *gheen ander beghin, gheen ander gheboorte van de rechtveerdicheyt te vinden, als die uyt God is.*

Twelck oock *Simplicius* heylichlick bevesticht, daer hy rondelick uyt-seght, *dat alle waerheydt*

(waer mede oock de rechtveerdicheyt beteykent wort) *vande eerste Goddelicke waerheydt voortcomt.*

De heydenen, die om haer wijsheyt, so grooten gheloove, als eere end' naem vercregen hadden, hebben dese deught een Goddelickheyt toeghedicht, end' hemelsche diensten end' offerhanden opghestelt, waer door sy haer als *een groote hemelsch-cracht,* ghe-eert end' gheviert hebben: ja selfs de eerste Christenen, die naest de suyverste Gods-dienst gheweest sijn, en hebben niet geschroomt, de rechtveerdicheyt voor *een groote Goddinne* te houden, end' de selve oock so te naemen: ghelijck wy dat lesen, by *Eusebium,* in sijn boecken vande Evangelische voor-bereydinge. Niet, dat dese heylighe mannen eenighe af-goden souden erkent end' naer den gheest, gheboeleert hebben; maer hebben alleenelick de grootweerdicheyt deser deucht, door sulcke hoog-dravende end' overmatighe woorden te kennen gegheven. Iae ghewisselick: wij moeten 't daer voor houden, dat de Religie ende rechtveerdicheyt twee suster-tweelinghen sijn, die in den selven buyck gekeert hebben; die de selve hemelschschouwinghe, de selve sicht-eynde, het selve kruyn-punt, in haer gheboorte, ontfangen hebben. In voegen, dat sy de selve toe-vallen, sonder onderscheyt toegheeyghent end' onderworpen sijn. Want daer de Religie in haer bloeysel is, daer is rechtveerdicheyt in haer luyster: daer ghene comt te verwelckeren, sal dese oock haren glantsch verliesen. Dese sijn onder-wijlich, gelijck de palm van *Siagre,* dewelcke sterft, als de

Phoenix sterft, end' wort wederom op sijn gheboorte, herboren. De natuer-soeckers leeren ons, datter een soorte van appel-boomen is, die nemmermeer haer appelen bysonder, maer altijts twee: end' twee te samen gekoppelt, voortsprenghen: daeromme sy oock tweelinghen gheneemt werden: end' dat d'eene overcomt, sal altijts oock de andere bejeghenen. Dit is de ware afbeeldinghe vande Gods-dienst end' Rechtveerdicheyt, die dat nootschicksel vanden hemel ontfangen hebben, 't samen te leven, of t'samen te sterven. Even-eens ghelijck *Plutarchus* seght, dat de Hout-goddinnen met de boomen gheboren werden, end' met de selve vergaen. Want de Religie sonder de rechtveerdicheyt is gelijck een verdorven boom, sonder groente; een schip, sonder seylen: een hemel, sonder sterren.

Ghelijck dan de Gods-dienst, soo is oock dese deught soo nootsakelick tot steunsel end' onderschoringhe van alle regieringhen, als sy costelic voor God, end' seltsaem onder de menschen is. Dese is de meestersse ende Koninginne van alle deugden: diens wesen end' begrijp so verre uytghestreckt is, dat sy alles omhelst, waer door yemant goet of deughdelick can genoemt werden. In haer bestaet het ghebruyck van alles wat eerlick end' behoorlick, wat billick end' loffelick: cortelick, de gantsche wet van alle dat wy schuldich sijn. Laet dan onsen Keyser gheen berouw hebben, die haer den titjel vande *aldervolmaecktste* toegeschreven heeft. End' daerom, wat alle de Griecksche letter-meesters moghen segghen, soo acht' ick, dat *Themis,* welcke wy

Rechtveerdicheyt heeten, haer wonderlicke afcomste de Ioden schuldich is: die *Tham* volmaeckt noemen, ghelijck sy haer wesentlicken oorspronck den hemel toedraeght. Maer wy en willen ons hier soo spitsinnich niet benouwen: noch oock soo verre de ruijmte nemen, dat wy hier een mengh-moes van alle deughden souden t'samen storten. Dit is de rechtveerdicheyt, daer wy hier van sullen spreken: niet die alghemeene, daer van wy wat aengheroert hebben, maer die de Rechts-gheleerde seggen te sijn, *een ghestadighe end' gheduerighe wille, om een yegelick te gheven, dat hem toe-behoort.* End' dat noch met sulcke besnijdinghe, als ghy terstont, beneden hooren sult.

Wie en siet nu uyt dese beschrijvinge niet, hoe gantsch nootsaeckelick dese deught in alle heerschappien, jae onder alle gheselschappen, ja by elck een in't bysonder is? Sonder dese rechtveerdicheyt, wat soude ons leven anders wesen, als een gheduerighe vleesch-banck, ende rooverije? De swacken souden alleenelick dienen, tot buyt end' prijs vande machtighe: de cleyne tot slavernije end' vertredinghe vande groote. Daerom *Demosthenes* de onrechtveerdicheyt seer wel, *de fonteyne van alle krackeel end' disordre* noemt. End' *Plato* in het boeck, dat hy van de wetten gheschreven heeft, seght, de Onrechtveerdicheyt te wesen de beweghende end' werckelicke oorsaecke van oproerten, haet, twist, moorderije end' ghewelt. In tegen-deel soo stelt hy de uyt-wercken der gherechticheyt, *langhmoedicheyt ende vrientschap.* Daerom ghe-

lijck de anderre deughden grootelicx van de Outheyt ghe-eert end' gheviert gheweest sijn, soo en isser gheene van meerder aensien end' gheduchte gheweest, als dese. End' wie soude hem hier over durven verwonderen? want sy hout ons in de plicht, daer toe wy van God de Heere inde weerelt ghestelt sijn: end' *haren dienst is,* naer de Heere van *Lactantius,* eerstelick, *de menschen met God te vereenighen: daer naer oock de menschen met den andere*n *te gevrienden:* Groot voorwaer, end' over-grootelick sijn dese dinghen te waerderen: om de welcke loffelick te verbreyden, end' voor alle de weereldt, dienstelick uyt te stellne, *de lyre end' het strijck-booghsken des H. gheests,* wel van noode soude sijn: ghelijck erghens een vande oude gheseyt heeft. Och hoe gheluckigh end' wel gestelt soude de weerelt, end' alles wat daer in is, geweest sijn, soo dese moeder-deught, ghelijckse gantsch hemelsch end' Goddelick is, oock sonder dienst der menschen, haer grootheyt end' crachten hadde moghen bewijsen! Maer het heeft Gods onbegrijpelicke voorsienicheyt belieft, datter niet onder ons en soude gheschieden, dan door ons eyghen middelinge, end' tusschen-commen: daer en wort niet ghevonden, daer de aertscheyt end' vervallicheyt niet mede ghemenght en is: niet ter weerelt, dat de fabelsche werck-tuyghen van *Vulcanus* ghelijck sy, die haer werck, sonder hulpe, van haer selven deden. Daerom soo wort oock de gerechticheyt ons aengepresen, end' bevolen, door de wetten, die ons de natuere gheleert, of de reden end' de billickheyt gheboden heeft. Dese sijn ghelijck

den tempel, end' het heylichdom, daer die machtige Princesse ghe-eert end' aen-gebeden wert. Maer laet ons tot haren Autaer voort treden, end' van naer by sien, hoedanich haer ghestalte end' welck haer wesen end' ghelaet sy. *Chrijsippus.*, de vader der spitsinnicheyt, heeft dese Goddinne afghemaelt, als een reyne, onbevleckte maecht, hebbende ene sterck end' verschrickelick gesicht: een ernstige stemmicheyt van haer wesen af-schietende; haer voor-hooft, gordijnswijse, in rimpelen op-treckende: niet te nederich, of te stuer, maer met een weerdicheyt van een eerbiedelicke droefheyt. Wilt ghy de reden weten van dese afbeeldinghe? Dit is des selvens uytlegginghe; Sy wort een maecht ghenaemt, om dat sy haer suyverheyt niet en laet onteeren, door soete aenlockselen van opgesmuckte woorden van bidden, van smeecken, of yetwes, waerdoor de broose sterffelickheyt menichmael ghestreelt, end' om den thuyn geleydet wert. Haer wijngh-brauwen sijn opghehaelt end' gefronst, haer wesen staetich end' straf, op dat sy de onrechtveerdighe een vreese soude in-werpen, end' de rechtveerdighe een ghewis vertrouwen aenbieden. Hier uyt verstaen de wijse, dat sy geheel schoon is, niet naer het valsch ghesicht der menschen, die de schoonheyt alleenelick af-meten naer het uytwendich couleur end' effenheyt des vels: maer naer het oordeel Gods, end' der hemelsche waerheyt.. Want *de schoonheyt* simpelic ghenomen, *is eyghentlick dat van hem selven ghenoechsaem synde tot alles, over al, altijts, end' geheelick can verheughen.* Welcke beschrijvinghe

alleenelick het opperste wesen toe-comt: waer van de rechtveerdicheyt niet het minste deel en is: om also menschelick, tot de menschen te spreken. Daerom *Aristoteles*, de vorst van de natuerlicke wijsheyt, seer wel seght, *dat noch de avont, noch de morghen-sterre, soo schoon end' wonderlick is, als de rechtveerdicheyt. Porphyrius,* nochtans een heyden sijnde, gheeft daer van een seer Christelicke reden: in voeghen, dat hy met ons [i]nden sin over-een-commende, niet en vreest te seggen, dat de rechtveerdicheyt haer schoonheyt end' versieringhe van de Gods-diensticheyt afftreckt. End' hoe en soude die niet schoon end' gevallich sijn, die, by maniere van spreken, de selve end' den gheest des weereldts is: een verstant, in hem selven altijdts ghelijck, de ghetroutste dienaeresse des hemels: de schoonheyt [d]es ghenen, door welcken alle dinghen schoon zijn? Want God en is niet alleen rechtveerdicheyt, maer oock de fonteyne ende sprinck-ader van alles, dat onder ons rechtveerdich ghenaemt wort: end' naer de mate, dat yet van sijn [w]et of wesen ghescheyden, of verlenght wordt: soo diepe sal het in gemeenschap met de onrechtveerdicheyt treden. Gelijckerwijs de Rivieren, hoe sy verder van haren oorspronck af-wijcken, te meer sy vermoeren, end' alle onreynicheyt in haer nemen: of ghelijck een out Orateur seyde, sprekende van de stadt van Athenen, dat sy on[d]er sulck een ghetemperde hemels-wijck gheleghen was, dat alle menschen werrewaerts sy oock van haer af-trocken, over al, een onmaetigher lucht voelden, die te seer, of niet genoech

warm en was: het selve connen wy seggen van dese wonder-deucht. Want hoe naerder sy ons met het Goddelicke wesen vermaechtschapt, t'reynder end' waerachtigher sal sy van ons ghehouden ende gheviert werden. Soo is sy dat van alle aertscheyt ont-gistet end afgescheyden sonder wien de aertsche dinghen niet bestaen en connen: *ja diens cracht,* ghelijck ons *Cicero* betuycht, *soo groot end' uyt-ghestreckt is, dat selfs die ghene, die door boosheydt end' schelm-stucken ghevoedet werden, sonder eenich deel van rechtveerdicheyt niet leven en connen.* Daer dese ontbreeckt, daer en ontbreeckt niets, dat ghebreckelickheyt can genoemt worden. Want sy en is noch deel, noch soorte van deucht, maer de deucht selve, end' alles wat deucht can ghenoemt werden. Soo dat hy in allen deele volmaeckt moet ghekeurt werden, die dese volmaecktelick besit: ghelijck aen d'ander zijde, de rechtveerdicheydt niet alleen een enckele ondeucht is, maer alle de ondeuchden te hoope: end' die onrechtveerdich is volcomentlick, van 'tsop tot de wortel, ondeuchdich is. Daerom is ook dese deucht van allen, tot allen tijde, seer hooghelick verheven, end' met uytnemende eertijtelen benaemt geweest. Sy wort beschreven, een *dochter des hemels* te zijn, *weerdich om in den gouden tijdt gheboren gheweest te zyn:* die vele stemmen seer gheroemt end' uyt-gheklocken, maer vele herten te vergheefs ghewenscht hebben. Sy wort gheheeten, *Scherm-goddinne der steden, moeder der vrede, wreeckster der onghelijcken, vyandinne des ghewelts, teghen-gift*

van op-roerten. Om dese wijt-ghestreckte uytmuytinghe, is sy eertijts de Sonne toe-gheheylicht, end' met bysondere eer-biedinghe aen-gebeden gheweest. Daerom oock de *Bithyners* eertijts een ghewoonte hadden, haer gherichten te pleghen, recht voor de Sonne sittende. End' de oude Gods-gheleerde, ghelijck ons *Proclus* verhaelt, hebben voor-ghegeven, dat de rechtveerdicheydt, midden uyt den throon der Sonne voort-comende, haer selven over al uyt-spreydet, end' dat sy alle saecken regiert end' gheleyt, ghelijckerwijs de Sonne de selve, de heerschersse van alle schepselen. Wat wonder ist dan, dat de eerste Koninghen haer selven het gherichte onderwonden hebben? Iae ick segghe wat meer: namelick, dat de bedieninghe van Iustitie de eerste oorsake van de in-stellinge der Koningen gheweest is. Hier van heeft het boeck der Rechteren sijnen naem ghecreghen, ende zijn de Koninghen van *Homero, Dikaspoloi,* dat is, Rechthanteerders, ghenaemt.

Hesiod.

Dit is het eenich eynd', waerom in ouden tyden,
De Princen zyn ghestelt, in al des weerelts syden;
Op dat sy souden recht, met macht, ons spreken uyt,
End' nemen alles wech, dat onrechtveerdich luyt.

Om de Heydenen hier voor-by te gaen: ghy siet, hoe *Moses, Iosua, Samuel, Salomon,* end' vele andere meer, dien heylighen Richt-stoel betreden hebben, om het volck te oordeelen, end' haer twisten, met recht end billickheydt te bescheyden. *God staet in de vergaderinghe der Goden,*

seght de heylighe Schrift, *hy spreeckt recht in het midden der Goden. Hoe langhe sult ghy onrecht oordeelen, end' aen-nemen de persoonen der goddeloosen? Doet de kattijvighen, end' de weesen recht: ontslaet int gherichte, den verdruckten end' den darmen.* Hier siet ghy het ampt der Koninghen, die de Heere des hemels sijnen naeme mede-deylt, op dat sy sijne wercken doen souden: daer van wel het voorneemste is, gherichte end' rechtveerdicheydt te oeffenen. Sy is dan een Koninclicke, ja heel Goddelicke deugt, nootsaeckelicker in alle regieringhen, als de Koninghen selve, die om harent wille zijn, dat sy zijn: end' niet en zijn, daer dese niet en is. Een Ghemeynte can wel eenichsins versint werden, sonder Koninck, of opper-hooft; maer sonder rechtveerdicheydt, gheen gheselschap, jae selfs gheen tsamen-rottinghe van struyckroovers. Soos iet ghy dan, hoe scherpelick dese deucht vereyscht wordt, tot behoudenisse ende voor-spoet van alle staeten. *Doet den onrechtveerdighen wech voor den Coninck,* seght de wijse Koninck, *end' synen throon sal met rechtveerdicheyt bevesticht worden. Proverb. 25. vers. 5.* Hier uyt spruyt de verdichtinghe van de oude Philosophen: de welcke eertijdts versint hebben, dat de gherechticheyt een on-scheydelicke med'-ghesellinne van *Iupiter* was, end' dat hy ghedueric, van de selve, wetten end' onderwijsinghen ontfingh, om het gantsch aertrijck wel te regieren: op dat alle sijne besluyten rechtveerdich souden wesen. Niet om dat het hem alsoo beliefde (ghelijck dien nietigen vlaey-

backer den Koninck *Alexandro* seer geerne soude wijs ghemaeckt hebben) maer om dat de gerechticheyt, die by hem was, dit alsoo gheboden hadde. 'tIs seker, end' van alle Politijcken wijt-loopich betuygt, *dat de rijcken veranderen, end' door onrechtveerdicheydt end' overmoet, van d'een volck tot het ander, over-gestelt werden.* Dit zijn by naer de eyghen woorden van Iesus, de sone Sprach. Maer om hier van gheen oneyndelicke registers te maecken, laet ons maer in ons eyghen Vader-landt blijven, end' cortelick sien de redenen van onse soo nieuwe als rechtveerdighe vryheyt. Wilt ghyse alle in een woort besloten hebben? 'tIs de onrechtveerdicheyt van onsen Koninck gheweest. Hoe dat? Om dat hy onse voor-rechten, end' wetten, die ons van onse voor-ouders ghegeven end' naerghelaten waren, seer over een comende met onsen aert, verstant ende seden, ontheylicht, end' onrechtveerdichlick, onder voeten vertreden heeft. Dese heylighe wetten, die hy selfs, naer ghewoonte end' schult, in sijn blijde in-comsten toe-ghestaen, jae met bysondere Eeden besworen heeft, en heeft hy niet alleen soecken om te keeren, end' gantschelick te vernietighen, maer oock die alle, als slaven des viers end' des sweerts te maken, die sijne wreede ongerechticheyt niet vieren en wilden. De landen moesten met sekere besnijdinghe end' bepalinghe gheregiert werden: hy wilde onghebonden, end' volmaecktelick heerschen, sonder ergens aen ghebonden te zijn, end' dat met meerder licentie end' over-wille, als oyt dwing-landers, over

veroorlooghde end' verwonnen plaetsen, ghebruyckt hadden. Men leeft van *Gelo,* van *Hiero,* van *Pisistratus,* end' meer andere Tyrannen, dat sy rijcken, die sy met over-last, end' feytelicke vyantschap overweldicht end verheert hebben, de selve nochtans zedichlick, end' volghens de gront-wetten, geregiert hebben. So deden oock de Romeynen met de Provincien, die sy, door cracht van wapenen, vercregen hadden. Maer dese maraen, besittende een lant, tot welck hy noch door oorloghe of ghewelt, maer door wettighe erffenisse end' recht des houwelicx, ghecomen was, wilt dat het selve, sonder tegen-spreken, enckelick verheffen sal van sijn goet-duncken end' over-wille. Dit is in plaetse van alle redenen, *Yo el Rey.*

Hy is even wel bejegent, end' cloeckmoedelick teghen-ghestaen gheweest, van die genen, die desen last op de handen lach, *dat sy toe-sien souden, dat de Republijcke gheen schade en lede.* Maer hoe wreedelick dese goede Vader-landers onthaelt gheweest zijn, ware on-eyndich te verhaelen. Den raedt van *Sixtus Tarquinius* en heeft hier niet ontbroken: de welcke in de stadt vande *Gaby,* het opper-ghebiedt in-ghenomen hebbende, heeft den gheheelen Raedt, door bedroch, met valsche beschuldinghen over-vallen: op dat hy, door dien middel, de beste onder haer ghedoodet hebben, de stadt onder sijns Vaders ghewelt brenghen soude. De wetten bevoorwaerden, dat den Prince van den lande, gheen krijghs-volck in de Provincien, of steden in-voeren sullen, sonder voor-gaende verlof van

Staten, daer toe wettelick vergadert. Desen gheweldighaert, van alle verbintenissen veroorlooft zijnde, wilt alle de In-ghesetene ontwapent hebben, end' dringt met cracht end' onredelicken redenen, op dat het Spaensch krijgsvolck soude in-ghenomen werden. *Andwerpen, Atrecht,* end' alle andere hooft-steden, moghen noch met natte ooghen gedencken, hoe trouwelick sy gehandelt geweest zijn.

Alle vreemdelinghen worden hier, door ene bysonder voor-recht, buyten alle diensten end' openbare ampten uyt-ghesloten. *Philippus* daerenteghen over-dringt de Staten, dat sy in hare vergaderinghe Spaensche Raedts-heeren inlaten moeten, end' dat noch sulcke die uyt alle wreetheyt, ongherechticheyt, end' schelmsche listicheden tsamen ghesmolten waren. De namen selfs drucken ghenoechsaem uyt, hoedanich haer wercken waren: De Grave van *Feras, Vergas* ende *Eras,* maken hier een heerlick dry-manschap. Dese ghelijck de oore ende mondt van haren Meester zijnde, beluysteren end' raden alles, wat tot uyt-voeringhe van dit wreede opset dienstich was. De Staten moeten voor dese gewijnghbraude orcken swichten, end' als steene beelden sonder mondt sitten, daer dese *Aristarchi,* ghelijck als te peerde sprekende, de wetten stelden, wanneer end' watmen besluyten soude. De Romeynen hebben eertijdts vrywillich hare eerste wetten (die sy van het ghetal, de wetten van de rij. Tafelen noemden) door de bestemde Thien-mannen, van de Griecken ontleent, op dat sy haeren staet te

vaster mochten gronden, end' gheluckigher regieren: maer dese helsche dryvuldicheyt, sonder wettelick beroep, sonder besendinge, stellen end' herstellen opper-machtelick, allerhande wetten, die de Vaderlicke vryheydt of sorghelick verschudden, of grondelick omme-keeren. In desen wettelicken staet en mach een onghehoorsaem of schuldich borgher, met boete, banden, of slagen bedwongen worden, sonder voorich ondersoeck end' vonnisse des Magistraets. Maer desen wreeden Castiliaen, heeft de Magistraten selfs, de edelste ende beste van den lande, sonder schijn, of ghedaente van recht, ghebannen, verdreven, vele oock den Scherp-rechter over-gelevert, end haer goederen aen-geslagen. Den Hertoch van *Albe,* sijnen ghetrouwsten dienaer (die hy oock naemaels tot een eer-looninghe over het Rijcke van *Portugael* ghestelt heeft) heeft hem opentlijck durven roemen, dat hy alleen over de achthien duysent menschen, door beuls handen, hadde laten omme-brengen. De Graven van *Egmont* end' *Hoorne,* met meer andere van grooten huyse, hebben door haer bloedt, end' sijn beleyt, het schavot geroodet, sonder hem te verrooden. Even van sulck een ycke, was eertijts oock *Lucius Sylla,* die met een op-geheve*n* hant, dorste snorcken end stoffen, dat hy, buyten meer andere wreetheden, vier Legioenen Soldaten hadde laten om-brengen, die haer in ee*n* hoeve, op sijn geloove end vry-geleyde begeven hadden. Maer om desen afgront niet dieper te polssen, end' buyten ons ghemerck te treden, Isser by menschen gheheugenisse, oyt

onmenschelicker stuck bedreven, als het ghene den *Marquis van den Berghe,* end' de *heere van Montigny* bejeghent is? Dese ghetrouwe Vader-landers, heylighe Ghesanten van weghen d'Heeren Staten, by den Coninck ghecomen zijnde, om met alle soeticheyt ende vriendelick voorbidden, de onbewegelickheyt van de*n* tyran te versachten, worden even hieromme voor misdadige en*de* wederspannige menschen, den eenen vergeven, den andere*n* opentlic onthalst. Hier siet ghy, niet de burgerlicke rechte*n*, maer de wet der nature end aller volckere*n*, schendelic geschoffiert, end alle menschelicke onderhandelinge*n* wech genomen. Al en hadden wy anders geen recht van oorloge, dit feyt can ons genoech rechtveerdige*n*. *Annibal,* segt *Hannon,* by Titum *Livium,* en heeft de ghesanten niet toeghelaten, end' het recht der volckeren wech-genomen. Wat salt dan wesen, soo sy veracht, jae ghequetst, jae gedoodet werden? Heeft niet *David* de Ammoniten de oorloge vercondicht, end' dapperlick aenghedaen, doen sijne ghesanten van *Hannoon* spottelic onthaelt, den baert ende cleederen half af-gesneden wierden? Also hebben de Romeynen, de Stadt van Corinthen, om dat haer ghesanten hoochmoedelick wederstaen werden, tot de gront toe afgheworpen, end' t'eenemael omghekeert. Dese gelijcx hebben sy de Tarentiners, met een bloedighe Oorloghe, tot den uyttersten verdruckt end' onder haer jock ghebracht, om dat sy haere ghesanten wel dertelick veracht hadden: De rechten verdedighen wijtlustich de ontschultbaerheyt van dese gheheylighde mannen, al en

waren daer soo overvloedighe exempelen niet. Maer ick comme wederom tot mijn voorighe reede, daer den wint van een Vaderlantschen yver my schielick afghedreven hadde, Ick hersegge dan wederom ende besluyte vastelick, dat de Rechtveerdicheyt een voornemelicke grontsteen van alle regieringhen is. *Seneca* sal dit claerlick bevestighen:

Dat rijck is swack end' onbeheert,
Daer vrees' end' schaemt den rugghe keert,
Daer heylicheyt, noch trouw' en leeft,
Daer goet recht onder onrecht beeft.

Hier toe behoort de gulden spreucke van *Leon,* den sone van *Euricratis,* ghelijck ons *Plutarchus* verhaelt: Den welcken ghevraecht zijnde, in wat staet datmen aldersekerst zoude moghen woonen? Daer, seyd' hy, daer de rechtveerdicheyt bloeyt. Niet waerlicker, noch beter en conder gheantwoort werden: Daerom oock de oude, ghelijck den selven schrijft, gheschreven en gheleert hebben: dat sonner rechtveerdicheydt Iupiter selfs sijn heerschappie niet voeren en can: Wel te rechte: want dese is gelijck de moeder-ader, waer door het gheheele lichaem, zijn gheest end' leven ontfanght: De hooft zenuwe, waer door wy ons alleen, roeren end' bewegen connen. Hier mede comt heel ghepastelick over een, het ghene *Alphonsus* Coninck van *Arragon* end' *Napels* placht te ghebruycken, hy vergheleeck de Princen, die de rechtveerdicheyt niet en bedienen, by de gene, die met de vallende sieckte ghequelt werden. Houdende alsoo de rechtveer-

dicheyt gelijck de ziele end' het leven, waer door de Coninck end' sijn rijcke over eynde blijven. Soo is sy dan ghelijck *Augustinus* spreeckt, De schoore der steden. Maer dit spreyt hem seer wijt end' omhelst ghelijckelick veel dinghen, die wy met een ghesicht, end' sonder verwerringhe niet wel en connen te samen overslaen. Laet ons over sulcx eenige ghemercken stellen, ende bescheydelick dese twee dinghen af-teeckenen. Eerstelick, De rechtveerdicheyt die de Overheden hare Ondersaten schuldich zijn: Ten tweeden, Die d'ondersaten haren Overheden moeten bewijsen.

Dese afdeelinghe soude te enghe sijn, om besnijdelick de wetten van de bewijs-cunst naer te volghen, maer ick snijde hier mijn eygen werck, alsoo ick het wil op-maecken, sonder my selven nauwelick te vinden. Dit sal dan het begin end' den inganck wesen.

Van de Rechtveerdicheyt der Overheden teghen hare onderdanen.

Cap. II.

Het is een verderffelicke Secte van hooffsche pluymstrijckers, die de Princen en Overheden, door een smettelicke inblasinghe willen ingheven, dat sy van alle Rechten veroorlooft sijn: end' haren wille volmachtelick voor een opperste wet, ghebruycken moghen: Iae soo ghewisselick, soo sy gheen Overheden, maer Tyrannen onderwijsen, soo sy gheen wettelicke

heerschappie, maer een lant-rooverie willen oprechten. Van sulck een slach quam eertijdts een by den Coninck *Antigonum,* hem versekerende, dat voor Coninghen alle dingen recht end' eerlic waren. Maer wat creech hy voor antwoorde? Dat is wel soo, seyd' hy, voor Barbarische Coningen, maer voor ons, sijn alleenlick de eerlicke saecken, eerlick, end' de rechtveerdighe rechtveerdich. Weerdighe antwoorde van een Coninck, end' niet min nuttich, daer sy betracht wert. Want so dit eenmael can ingevoert werden: dat de Princen van alle wetten ontbonden sijn, wy worden in meerder duysternisse end' grooter vermenghsel ghestelt als het eerste wesen van de scheppinghe was. Daerom den heylighen *Ambrosius* vrymoedelick aen den Keyser *Valentinianum* schreef: dat ghy andere voorgheschreven hebt: hebt ghy oock u selven voorgheschreven: Want de Keyser stelt wel de wetten, maer die hy eerst moet bewaren end' bevestige*n*. End' dit is voorwaer de opperste deught, die van de opperste machten, tot exempel van andere, in alle oprechticheyt ghedaen wert.

Menander.

*Het is een deugdsaem man, end' recht in allen deele*n
Niet die gheen onrecht doet, niet die niet soeckt krackeelen,
*Maer die t'vermoge*n *heeft, end' evenwel doet recht*
*Is meester van hem selfs, alwaer hy ooc ee*n *knecht.*

Laet dan dat monster van *Caligula* stom blijven, die hem dorst vermeten, alles end' in allen gheoorlooft te sijn. Dit moeter gelden, dat den

Coninck *Theodatus* by *Cassiodorum* seght: Als wy alles vermoghen, soo gelooven wy, dat ons alleenelick de loffelicke dinghen geoorlooft sijn. Maer ghelijck de Overheden, de wetten in haer selven ghelijck levendich maecken, door het onderhouden der selve: so moeten sy een teere sorghe draghen, dat sy haer onderdanen de schale der rechtveerdicheydt noyt en onthouden, maer met alle vlijt ende scherp-sienighe blintheydt alle dinghen uyt-weghen met de blocxkens der wetten, die ons God, de Natuere, end' de Reden, ghesneden hebben. Dat is, sy moeten, sonder aen-sien van eenighe om-standen, ghelijckmatelick de gherechticheyt uyt-deelen, ghelijck de saecken suyverlick in-ghesien, vereyschen sullen. Dit moeten voornemelick betracht werden in dese twee dinghen. Eerstelick in de bedieninghe van Iustitie, ghelijck wy spreken. Ten anderen oock, in de uyt-deylinghe van eere end' staet. *Een Richter,* seght *Isidorus, wordt bysonderlick, door drie saecken verflauwt end' gheblindthoekt, ghemorwet, end' het recht om-ghekeert: door Vreese, door Begeerlickheydt, door passie van liefde of haet.* Drie verderffelicke feylen, daer van elck een bastanti som een hele heerschappie, dat op dat neer te keeren. *Ghy en sult,* seght de heylighe Wet, *niet onrecht handelen in den gherichte, end' en sult niet voort-trecken den gheringhen, noch den grooten eeren. Maer sult uwen naesten recht richten. Levit. 19. 15.* Soo moet dan een Richter cloeckmoedich end' onbeweghelick zijn, als een vaste rotse: hy en moet hem gheen ongheluck

noch ondanck ontsien, wat daer oock van comen mochte. *Laet gherechticheydt gheschiedenis off laet de weerelt vergaen,* seght den heylighen Vader *Augustinus.* Wat hoeven sy te vreesen God is hun Waer-borghe, jae Opper-richten met wiens y te rekenen hebben. Daerom de Keyser *Iustinianus,* in Christi geloove bevesticht end' ghedoopt zijnde, begeert op het alder scherpste, dat allerley soorten van Rechters in bedieninghe ghestelt, soo te Roomen, als in andere plaetsen van sijn ghehoorsaemheydt, al eer sy eenich Proces aen-nemen, of beginnen end' recht oeffenen, dat sy de heylighe Schriftuere van het begin tot het uyt-eynde, voor haer legghen sullen, op dat sy alsoo aendachtelick, end' ghelijck door de teghenwoordicheydt Gods gheheylicht zijnde, met meerder eer-biedinghe ende hulpe, de Processen eyndighen souden. Wetende, dat sy niet meer andere oordeelen, als sy selve gheoordeelt werden: Dewijle hun schrickelicker oordeelen, als de parthien te verwachten staet: namelick, Godes, die daer het hooft van het gherichte is, end' getuyghe van de oprechticheydt ende waerheydt. L. 14. *Rem non novam. C. de Iudic.* Sy en houden gheen mensches, maer Godes gherichte, 2. Paralip. 19.5.

Dese mannelicke dapperheyt, om sonder eenich aensien, als van God alleen, het oordeel recht-sinnich uyt te spreken end' uyt te voeren, heeft dien goeden end' rechtveerdighen *Traianus* soo hoogh gheacht: dat hy oock hem selven in gheenen deele, heeft willen ghespaert hebben.

Want doen hy een van sijn Opper-stadt-houders naer ghewoonelicke wijse, het sweert aen de sijnde gorde: Neemt dit sweert, seyd' hy: ende soo ick wel, tot nutticheyt van de Republijcque, regiere, ghebruycket voor my, maer soo oock anders, tegen my. Het moet soo gaen, eerweerdighe Heeren, daer het met de Republijcque sal wel gaen. Alle die tot u commen, jae niet en commen, sijn *Titij* end' *Maevij:* Niemants saecken sijn daerom beter, om dat hy beter voor de weerelt sijn. Niemant en mach hier voor-recht aenwijsen, om dese heylighe Vierschare te mijden, of sijnen naesten te veronghelijcken, elc een moet dese weeg-Goddinne voor de voeten vallen, al raeckten hy oock met de vinger tot inden hemel toe. Het was daeromme flauwelick van het Thebaensche volck ghedaen: de welcke *Epanimondam* half straffelic beschuldicht hebbende, om dat hy sijnen last, sonder last, buyten den gesetten tijdt verlenght hadde, naer dat sy sijne cloecke feyten van hem hoorden verhalen, end' met een brandich gelaet, haer ondanckbaerheyt beschuldighen, gheen herte genoech en hadden, om verder te gaen, end' het Proces met stemmen wettelick te eyndigen. Soo wy daer toe comen, soo moghen wy wel gaen, het spel is uyt.

Daerom hadden de Coninghen van *Egypten* voor een loffelicke ghewoonte, dat sy de toe-comende Rechters, met eenen Eedt verplichten, dat sy van het midden der deucht niet eenen naghel breedt en souden af-wijcken, al waert dat selfs de Coninck yet onrechtveerdichs bevelen wilde. *Plutarch. in Catone.* Ia ghewisselick de

Coninck meer onder de rechtveerdicheyt buyghen, op dat hy onder niemant en buyghe. De groote Riviere, die door *AEgypten* loopt, en*de* door hare jaerlicksch overvloeyinghe het landt daer ontrent vruchtbaer maeckt, begint te verminderen, end' af te loopen, soo haest de sonne in het teecken van *Libra* comt: soo moeten oock de grootste vande weerelt dese hemelsche macht erkennen, end' haer ghewillichlick onder hare baniere stellen. Hier moet een over-opperste vryheyt wesen, die door gheen grootheyt ghecroockt of eenich weereltsch ghewelt ghebroken werde. Den Keyser *Adrianus,* vragende aen *Epictetum,* ee*n* seer wijs Philosooph, wat de Richtplaetse was; antwoorde weerdichlick sijnen naem: Een tempel der vryheyt end' het zandtvelt van de twisters. Betuygende dat de Richters sonder eenich opper-dwang, naer de waerheyt oordeelen, end' de vryheyt der menschen also beschermen moeten. Daerom *Helpidius* Gouverneur van Constantinopelen gedrongen end' ghedwonghen werdende van den Keyser Constantinus, dat hy eenen onnooselen pijnnighen soude, heeft met soo groot, als een recht gemoet, ernstich ghebeden, dat de Keyser hem veeleer van sijnen staet soude af-stellen, end' sulcx aen andere ghebieden. Het ghevaer, dat somtijdts in dese heylighe vryheyt gheleghen is, en heeft *Papinianum* niet verschrickt, den Keyser *Caracallam,* opentlick teghen te spreken: Want sloo hy door nijdige jeloersheyt, sijn broeder *Getam,* end' veel andere die van dese doot bewist waren, hadde doen ombrenghen, vertrouwende dat de

gheleerde welsprekentheyt van *Papinianus,* sijn schelm-stucken seer licht verminderen of verduysteren soude, is hy van hem met dese andtwoorde bejeghent. Een broeder-moort, O Keyser, can veel lichter ghedaen, als verschoont werden. Een weerdighe end' loffelicke grootmoedicheyt: hoewel sy dat groot verstant de [d]oot veroorsaeckt heeft, end' ons noch heden [d]oet versuchten. Maer hy heeft ons een eewich voorbeelt naer gelaten, in het welcke onse Richters haer nuttelick spieghelen moghen. Doch hier van ghenoech.

Het tweede dat *Isidorus* in een Richter bestraft, is de begeerlickheyt ofte heb-lust, die so ghemeen, als verfoeyelick is, voor God end' de menschen. De heylige Geest spreeckt den vloeck over de ghene, die gheschencken nemen, om het [r]echt te verkeeren. Deuteron. 27. Ende wijst ons oock met de vingher aen, dat d'Israelitische regieringhe verstoort end' verandert is geweest, om dat de rechte kinderen van *Samuel,* het vuyl gewin naergingen, giften namen end' het recht verdraeyden, 1 Sam. 8. 3. De Goddelicke Registers bestraffen doorgaens dese helsche vileynie. Daer en is oock niet dat de heydenen meer verfoeyt, end mannelicker tegen ge[st]aen hebben, als dese *Giftelingh,* ghelijckse de Griecken noemen. Soo spreeckt de Heere (by Mich. cap. 3.) *Hoort toe ghy hoofden in den huy[se] Iacobs, end' ghy Vorsten in den huyse Israels, ghy [di]e het recht versmadet, end' alles, wat oprecht is verkeeret. Ghy die Zion met bloede bouwt, end' Ierusalem met oprechte. Hare hoofden richten om*

gheschencken: hare Priesters leeren om loon, end' haer Propheten waerseggen om gelt. Maer wat is hier aen gheleghen? Wat sal hier nae volghen? *Daerom sal Zion als een velt verploecht, end' Ierusalem tot eenen steen-hoop, en*de *den bergh des Tempels tot een wilde hooghte werden.* hier siet ghy de verderffelicke vruchte*n* van dit vuyl geschenc end' den haet die God de Heere sulcke verdorvelingen toedraecht. End' noch en is de straffe[,] hoe groot sy is, niet afghemeten, nae de elle de[r] verdiensten, dese *Harpyen,* onreyne klamp-voghels ghedraghen end' verdraghen met de helle[,] die onversadelick is. Maer die haer eyndelick met lijf en ziele verswelghen sal. T'is ghewisselick een onmenschelicke sonde, end' die de besedighde heydenen ten uyttersten verfoeyt, end' mannelick teghen-ghestaen hebben.

't Is seer merckelick dat *Lampridius* verhael[t] van *Alexander Severus.* Desen vromen Keyser met sulck een brandigen haet ontsteken teghen de Richters, die haer ooghen door giften lieten verduysteren, dat hy altijdts een van sijn vinghers veerdich hiel, om die verblinde oogen uyt te rucken. *Eucolpius,* sijn bysonder vriend[t] end' huysgenoot, getucht ons, dat hy hier in s[o] hevich, end' ghelijck buyten hem selven vervoer[t] was, dat hy noch herssens, noch mage, noch inghewant gherust hadde: jae soo verre, dat hy galle uyt-braeckte, sijn sprake verloos, end' een wonderlicke vlamme in sijn aen-sicht creech[.] *Arabinus* was in dien tijdt Raets-heer, end' een beruchten dief, die oock onder den keyser *Heliogabulus* beschuldicht, maer door gunste end'

verderf, bevrijdet was. Het ghebeurde eens, dat desen *Alexander* in den raedt comende, onder andere Raets-heeren, die hem quaemen begroeten, *Arabinus* hem selven oock verthoonde, door wiens gesichte, dese goede Prince soo ge-ergert end' ontset wiert, dat hy opentlick gheroepen heeft: *O macht Godes! O Iupiter! O onsterffelicke Goden, is het redelick? Arabinus leeft noch. Hoe? ten is noch niet al, hy comt oock in den Raedt. Is het moghelick, dat hy hem van my versekere? dat hy my soo sot end' bot oordeele, dat ick my naer hem voeghen wil?* Een rechtveerdighen yver, end' die ons goedelick behoort te beweghen, om een schrickelicken af-keer van sulcke [s]metten te hebben.

De wetten hebben oock hier in soo verre voorsien, dat sy de vonnissen, die met tusschen-cominghe van het gheldt, gheuytet zijn, door het [r]echt selve, voor nietich achte*n*, sonder dat sy hoe[v]en in hooger Vierschare betrocken te worden. Iae, al ware selfs de sententie recht en billich, soo en sal sy evenwel van geender weerde [z]ijn, om dat sy ghelijck door giften geschoffiert is. 't Is waer, dat de Keyser *Verus,* end' *Antoninus,* daer toe gebracht end' versocht zijnde van [e]en Gouverneur, hem schrijven, dat soo vele de gheschencken aen-gaet, die de Richters ghedaen werden, heur ghevoelen end' verstant is, naer het oude Griecxsche spreeck-woort. Niet al, noch over al, noch van allen: dat het te straf end' onredelick zijn soude, alles end' van allen te weygheren, ghelijck oock dwaes, gheringh,

end' onbefaemt zijn soude, alles end' van alle[n] te nemen, dat dat niet verstaen en wiert van Keucken-gheschencken, maer van andere oneetbare waren. Doch om het quaet ghevolch[,] end' leelicke misbruyck, is dese wet, andersins niet onbillick, door den Keyser *Iustinianu[m]* scherpelick af-ghekeurt.

Die van *Theben,* om de oprechticheydt van hunne Rechters voor alle de weerelt kennelick te maecken, richten haer beelden op, sond[er] handen, om te vatten, end' sonder ooghen om te sien, met eenen haer schuldige plicht openbaerlick uyt-roepende, dat sy handen end' ooghen reyn end' onverdorve*n* houdende, de twist-saken in alle rechtveerdicheyt mochten gheuytet worden. Sonder twijffel, het gaet qualick, segt *Cicero,* als het ghene dat door vromicheydt en[d'] deuchts-halven behoorde te geschieden, met ge[lt] versocht wert. De schale wilt altijt hellen daer het meeste ghewichte van gout ligt, soo sal oock het recht, al waer het onrecht, door sulcke to[e]wichten neder-ghehaelt werden. Geen groote[r] gemoet, geen stercker deucht, geen loffelicker geruchte, als van die gene, die dese tergh-quade[n] met een straf gesicht verjagen connen. Hier van is *M. Lollius* door *Horatij* snaren vermaert gebleven. Hoort sijn eygen soeticheyt. *Od. 9. Lib. 4.*

Est animus tibi
Rerumque prudens, & secundis
Temporibus, dubijsque rectus:
Vindex avarae fraudis, & abstinens
Ducentis ad se cuncta pecuniae:

Consulque non vnius anni,
Sed quoties bonus, atque fidus
Iudex honestum praetulit vtili; &
Rejecit alto dona nocentium
Voltu: & per obstanteis catervas,
Explicuit sua victor arma.

Hoe veel hooger rijst dit, als het gene ick met vreese sal na-singen?

Ghy hebt een groot gemoet, in alle ding gesleten,
Eenparich in voorspoet, en teghenspoet geseten,
Verhatend' vuyl bedroch, en slaende van de hant
Het gelt, het stercke gelt, dat alles hem verpant.
Geduerich dat gemoet sal als Burg-meester wesen,
Soo langh het goet end' trouw, het eerlicks al uytlesen
End' stellent voor het nut: soo lang het door 'tgewelt
Van 'tleger des geschencx sal blijven ongevelt.

Een Richter, of een Segh-man, die eertijts van dese vuylicheyt (want dit zijn *Sordes*, by de Latijnen) bekladt end' over-tuycht was, was schuldich naer de wet der xii. Tafelen, metter [d]oot ghestraft te werden. *Cambyses,* de sone van *Cyrus,* Koninck van *Persen,* is hier in soo overstreng geweest, dat hy een Richter genaemt *Si[s]amenes,* die hem in dese gift-slickinge verloopen hadde, niet alleenlick heeft doen dooden, maer het vel doen af-stroopen, end' in cingels end' rie[m]en snijden, die hy aen den Richt-stoel dede [h]echten end' om-winden. Alwaer hy met eenen *Olanem* den sone van desen *Sisamenes* dede come*n*,

end' sijns Vaders plaetse besitten end bedienen daer hem dit vel ghedueriche de ontrouwe sijns Vaders verweet, ende sijnes plichts indachtich maeckte. Den eenighen middel om dit schendich quaet te voor-comen, of daer het is, te beteren waer mijns bedunckens, een eerlicke end' ghenoechsame onderhoudinghe, op dat de Richters of andere staet-lieden met honger-vreese geperst zijnde, niet elders en sochten, dat sy t'huys zijnde niet vinden en connen.

Het derde quaedt, seght *Isidorus,* is de sucht waer door wy met een crachtich voor-oordeel d'een of d'ander, liefde of haet toe-dragen. Daer en is niet billicks, niet rechtveerdichs te verwachten van die ghene, welcke met dese zijde draghende tochten beseten of vervoert werden. De suyvere smaeck is vergaen, wanneer de tonge met eenige vreemde vochticheyt door-droncken is: het ghesicht is oock bedrieghelicken dieghene die met geel-sucht over-loopen, of met eenighe andere humeuren over-spreyt zijn: maer noch meer is de reden vervalscht, soo wanneer sy met dese passien ghetrouwt is. Daerom segt de heylighe Gheest, dat het niet deghelick en is de persoonen in het gerichte te erkennen, Prov. 24.23. Verhoort uwen broeder, gebiet de Wetghever Israels, ende richtet recht tusschen eenen yeghelicken, sijnen broeder end' den vremdelingh. Gheen persoonen en sult ghy in het gerichte aen-sien. Deut. 1. 15. Hier moet u een yeghelick vreemt zijn, al waer hy oock u broeder: een yegelick u broeder zijn, al waer hy oock een vreemdelinck, ja, u vyant selve. De Heydenen,

om dit rechtveerdich onverschil te kennen te geven, hebben de Iustitie verblint, of met gedeckten aensichte afgeschildert: op dat oock de Priesters die haer gheheylicht zijn, het selve naerdoende, haer innerlick ghesicht te reynder behouden souden. Daerom oock den hooch-weerdighen Raet (die t'*Athenen* in de strate van *Mars* op-gherichtet was, end' daerom oock *Areopagiticum* ghenoemt wert) hadde voor een ghewoonte, noyt als by nachte end' in de duysternisse te vergaderen, sonder keersse of licht, op dat sy door het aen-sien van de misdadige, niet eenichsins tot liefde end' barmherticheyt en souden ontsteken werden: maer met een in-ghetoghen aendachticheyt, de sake, end' niet de menschen; het recht, end' niet haer eygen genegentheydt, in-sien. Het was derhalven een seer onrechtveerdighe begeerte van den Koninck *Agesilaus,* de welcke andersins een vroom wel begaefde Prince was, doen hy door brieven versocht, dat een van sijn innerlickste vrienden, om sijnent wille mochte ontslaghen werden. Dit waren sijn woorden: *Soo Nicias, niet misdaen en heeft, laet den man gaen; soo hy oock misdaen heeft, laet hem om mynent wille gaen. Maer in allen gevalle, laet hem gaen.* Merckt hier in desen Coninc den teghen-strijdigen aert der menschen: Want also een van hem begeerde, dat hy hem door brieven aen sijn Asiatische vrunden voor-dragen end' bevelen soude, op dat hy te beter sijn recht mochte becommen: *Myn beveel-brieven,* antwoord' hy, *en zyn niet van noode, want myn vriendne doen genoech van haer selven, dat recht is, sonder dat ick*

haer behoeve te schrijven. Een rechte antwoorde die *Agesilao* weerdich was, end' van alle Princen, end' Opper-rechters, betracht te werden. Ten betaemt d'onsterffelicke Goden niet, seght *Iuno* aen *Vulcano,* dat sy haer mengen in den verschillen der sterffelicke menschen. Ten is oock niet recht, dat de vryheyt des Richters, naer den wille van een Souverain, ghevogen werde: of, dat hy, uyt loutere genegentheydt, d'een zijde meer als d'andere drage. Een Richter en is oock in sulcke gelegentheyt, geen ghehoorsaemheyt schuldich, die also, door onrechtveerdicheyt geperst wert, om een ander te pluym-strijcken, end' sijn gewisse te vercrachten.

Horat. Lib. 3. Ode. 3.

Iustum ac tenacem propositi virum
Non civium ardour prava jabentum
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida: neque auster
Dux inquieti turbidus Hadriae,
Nec fulminantis magna Iovis manus.
Si fractus illa batur orbis
Impavidum ferient ruinae.

Een goet en billick man, in al syn doen rechtvaerdich,
Vast-houdich van opset, in reden niet on-aerdich,
En sal noch vrees, noch dwang, of hitte van de lien
Ontsetten, door oproer, of eenich quaet ghebien.
Syn herte vast gesteunt, veracht het schricklic beeren,
Het dreygen des tyrans en mach hem niet verveeren:
Noch blixem, of onweer, en sal hem oyt verslaen,
De weerelt brek' of vall', noch sal hy blijven staen.

Henricus den vi. Coninck van *Enghelandt,* heeft hem selven, end' by naer sijnen heelen staet be-

dorvend om-gekeert, om dat hy het huys van *Lancastre* meer begunstichde, als het gheslachte van *Yorck.* Alsoo wert oock *Philippus,* Koninck van *Macedonien,* verradelick door gesteken, om dat hy in plaetse van recht te doen, aen *Attalo* alle gunste bewees, die *Pausaniam* so schendelick misbruyckt hadde. Die van *Egypten* hadden een gewoonte, haer slacht-beesten dicht by den Autaer te stellen, in tegenwoordicheyt van haren Coninck: alwaer de Priester, met luyder stemme, een ghebedt voor-las, streckende tot vrede end' voorspoet des Conincx, soo langhe als hy de gerechticheydt wel soude houden, end' doen houden. Hier mede gaven sy ghenoech-saem te kennen, dat sy haer niet verder aen den Coninck verbonden hielden, dan voor soo vele, end' soo langhehy de gerechticheyt hant-havende, hem selven end' sijne ondersaten binnen de palen van dese heerlicke deucht bewaren soude. Het was oock met eenen een seker onder-wijsinghe, dat de vrede end' gerechticheyt, twee onscheydeliclicke med'-genooten zijn, altijts met den selven treet te samen wandelende.

In de H. Schrift, is de *Melchisedec,* dat is, Coninck der gerechticheyt, met eenen genoemt Coninck van *Salem,* dat is te seggen, Coninck des vredes: waer door ons, gelijck door een heylige heymenisse, schijnt aen-gewesen te werden, dat de vrede end' gerustheydt des volcx t'eenemael aen de rechtveerdicheydt gehect end' gelegen is. Soo moet dan een Prince, of Richter, wel scherpelick toe-sien, dat hy dese gheweldighe herts-tochten van liefde end' haet

wel vast op den bandt houde, of liever t'eenemael uyt-sluyte: op dat hy den eenen vleyende den anderen niet en verbijte.

Sophocl.in Aiac.

*En laet u boos gemoet, tot haet end' wraeck genege*n,
V niet vervoeren mensch, of eenichsins beweghen,
Dat ghy gedrongen wert, den regel vant gericht
Te crommen, end' te vlien, daer toe de deucht verplicht.

God de Heere willende een monsteringhe doen over de stadt van *Ierusalem,* end' dat wederspannich, onrechtveerdich volck, met een strenghe roede, rechtveerdelick straffen, ghebiet sijne dienaers, dat sy eerst van sijn huys, van sijn heylichdom beginnen souden. Ezech. 9. Sal dan een Richter, een beeldt des Heeren, een Stadthouder Gods, uyt eenighe toe-genegenhentheyt, sijn huys, sijn maechschap, sijn vrienden verschoonen, end' over andere, sijnen onrechtveerdighen toorne uyt-gieten. *Saul* en spaerde *Ionathan* sijn eyghen sone niet: maer dewijle hy sijn verbodt overtreden hadde, wild' hy hem oock metter doot ghestraft hebben. Het ware oock rechtveerdich gheweest, soo sijn verbodt rechtveerdich, de straffe recht-matich, end' de overtredinghe moet-willich hadde gheweest. Alsoo heeft oock *Manlius Torquatus* sijn vaderlick bloet versaeckt, end' de strengheyt des gerechts meer als volcomen manschap ghedaen. Want alsoo de Burgh-meesters door het gantsche Roomsche Legher, verboden hadden, datmen den vyandt, welcke waeren de *Latijnen* ende *Capuanen,* in-

gheenderley wijse slaen en soude, is ghebeurt, dat den sone van den Burgh meester *Manlius,* een Compagnie peerden leydende, ghesonden is geweest, om des vyants Legher te besichtighen, ende de ghelegentheyt t'ontdecken: al-waer hy van *Metius,* een Latijnsch Capiteyn, ghetrotst end' beroepen zijnde, door een jonghelicke couragie, de schermutsinghe aen-ghenomen, end' soo cloeckmoedelick ghestreden heeft, dat hy, onder meer andere, *Metium* neder-ghevelt, end' alle de reste in de vlucht gheslagen heeft. Desen victorieusen Heldt, met den roof end' de winteeckenen, weder-keerende, denckende met heerlicke geluck-wenschingen onthaelt te werden, naer dat hy hem selven redelick end' zedelick verschoont hadde, heeft evenwel van sijn eyghen Vader, de sententie des doots ontfangen, waer van het slot was, *Gaet Beul, en hecht hem aen die pael.* 't Is schrickelick end' beweenelick om lesen, dat in sulcke gelegentheydt, die groote deucht der rechtveerdicheyt, niet billicker ghebruyckt is gheweest. *En weest niet al te rechtveerdich,* segt de heylige Geest. Het hoochste recht, is het hoochste onghelijck. Evenwel heeft desen on-vaderlicken Vader, door eer-biedinge van de rechtveerdicheyt, tot dese onmenschelicke straffe gedreven geweest. Gelijck oock *Posthumius Tiburtius* was, die sijn sone liet onthoofden, om dat hy, sonder bevel van sijn Vader, buyten het Fort ghegaen was: daer hy nochtans soo manhaftich gestreden hadde, dat hy, met groot verlies van de vyandt, een treffelicke victorie behielt.

Wt dese onrechtveerdighe rechtveerdicheydt moet evenwel alle Richters gheleert sijn, alle sijd-suchtighe herts-tochten af te legghen, end' door gheen ander aensicht, als van de ware rechtveerdicheyt gheleyt te werden. Sy moeten *Cleonem* voor ooghen stellen: dewelcke tot de regieringhe ghecoren sijnde, alle sijne vrienden by hem ontboden heeft, hem aen-segghende, dat hy nu wilde de banden van vrientschap los maken, uyt vreese, dat hy erghens, on-tijdelick, om harent wille, het gherichte verkeeren soude. Vyantschap end' vrientschap, haet end' liefde, natuere end' vrientschap, moeten hier alle ballinck sijn. Alle saken moeten hier ontcleet, openbaer end' naeckt voor de ooghen des Richters ghestelt werden.

Horat. Lib 1. Fat. 2.

Regibus hic mos est, ubi equos mercantur opertos,
Inspiciunt, ne si facies, ut saepe, decora,
Molli fulta pede est, emptorem inducat hiantem,
Quod pulchrae clunes, breve quod caput, ardua cervix.

Dat is

Een edel-man of Prins, wanneer sy peerden coopen,
Sy siense door end' door, end'doense dicwils loopen:
Op dat sy niet door 'thooft, of schoonheyt van den bil
Bedroghen, al te laet verfoeyen haren wil.

So moet oock een Richter doen: hy moet all' het ghetoysel end' toe-rustinghe van de saecke wech-nemen: door niemandts schoon aensicht

ghevleyt of verleyt: door niemants gelaet verschrickt: door gheen heb-lust verblint, noch door eenich sucht vervoert werden. Wel salich het lant, daer sulcke bouw-meesters sijn. Gheluckich dien hof, daer sulcke kruyden wassen. De beken van die Goddelicke riviere sullen die heylighe plaetse verheughen, end' daer sal den heylichdom de woonstede des Alder-hoogsten sijn. De Heere, die onse rechtveerdicheyt is, sal daer vernachten: de fonteyne van alle voorspoet, sal daer altijdts vloeyen: end' wy sullen hier de sekerheyt end' beginselen, hier naemaels het volle besit van dat eeuwich rijcke der rechtveerdicheyt, vercrijghen. End' dus vele, voor dese ghelegentheyt, van de eerste plicht der overheyden, in materie van gerichte. Laet ons nu het tweede by de hant nemen, end' cortelick, met alle moghelicke voorsichticheyt, in sien,

De plicht der Overheyden, in rechtveerdighe uyt-deylinghe van eere end' staet.
Cap. III.

Lysander van een Persiaen ghevraecht sijnde, welcke soorte van regieringhe hy voor d ebequaemste end' gheluckichste achte: *Die,* andtwoord' hy, *die des lacke end' de kloecke, naer haer verdiensten beloont.* 'T Is seker, alle heerschappien, naer het segghen van de wijsen, bestaen in dese twee dinghen, vereeringhe ende straffe. Maer dese moeten oock rechtmaetelick uyt-gedeylt werden, naer de wis-constighe even-redenheyt, dat is, niet aen elck een, hoofts gelijc-

ke, maer naer de weerdicheyt end' verdiensten, waer door een yegelick hem selven op prijs stelt, end' stil-swijghens, voor alle de weerelt, wel doet ghelden. 'Tis wel soo, dat de deught haer selven tot eere end' prijs streckt, end' een ghenoeghsaem tonneel is, om haer selven vol-prijselick aen haer selven te verthoonen: even-wel so is het soo wel de plicht, als het geluck van alle staten, dat sy een yeghelick, naer de mate van haer bequaemheyt end' begrijp, hoogher end' hooger verheffen. Verscheyden deughden werden tot verscheyden ampten vereyscht; maer de Godsalicheyt en mach nerghens uyt-gesloten werden. Geeft my een man, die dese hemelsche gheleertheyt, de moeder van alle wijsheyt, ontbreeckt: ick gheve u weder een man, die onbequaem, end' op het alderhooghste sorghelick is, om oock den rauwsten end' gheringhsten staet te bedienen. Aen-merckt het Goddelick end' voorsichtich reglement, dat de Coninclicke Propheet, in sijn hof gehouden heeft: waer van hy ons inden 101. Psalm, een staeltjen voorleght, dien hy met dese woorden besluyt:

Ic wil heel vroech, by tyts, de godloos van my keeren,
End' drijven uyt het lant, end' drijven uyt des Heeren,
Des Heeren heyl'ge stadt: op dat hy reyn end' vry,
Ontledigh van onrecht, end' boose menschen sy.

Dit exempel heeft de Keyser *Theodosius* seer sorghvuldelick naer-ghevolght, dewelcke, ghelijck *Theodoretus* verhaelt, sijn hof ghelijck een tucht-schole, ghehouden heeft, waer in hy hem selven end' de sijne, ghenuerich in Godsalicheyt

geoeffent heeft. *Dio* end' *Suetonius,* die het leven der Keyseren beschreven hebben, wijsen ons aen, dat *Caligula* noyt in swaerder perijckel geweest en is, als doen hy de verdorvenste end' de goddelooste in den raet ghevoordert heeft: hoewel hy seyde, dat hy door dese, sijn weerdicheyt vercreghen hadde. Daerom meynde *Cyrus* seer wel, dat soo alle sijn vrienden end' ondersaten, God-vreesende waren, sy minder, of onder haer selven, of teghen hem, yet ongeoorloofts souden aen-rechten. Dit moet dan de eerste sorghe der Overheyden zijn, dat sy niemant tot dese Goddelicke plaetse op en trecken, als die Godvruchtich is: niemandt haer laten behaghen, als die God behaecht. *De vreese des heeren is het beginsel der wijsheyt,* segt de wijse Coninck. Soo wie dan dese niet en heeft, die is een dwaes, end' alle weerdicheyt onweerdich. Noch kreupel, noch blinde, noch die eenichsins ghebreckelick was, en mocht Gods heylichdom bedienen: veel min mach hy Gods plaetse bewaren, die verminckt van ziele is, dat is, die ontblootet is van de Godvruchticheyt, die de ziele van de ziele is.

Maer segghen de waen-politijken van onse eeuwe (doch burgers van de helle) dat de nauwpuntighe vreese Gods wel dienstich is (soo sy't anders gelooven) om de vrome zielen inden hemel te brengen; maer evenwel te benauwt end' vercrompen, om die groote end' wyde staeten te vercieren, die nootsaeckelick meer spelens end' ruymte moeten hebben, als die een schaduwich af-ghesondert leven leyden. Daer vallen dage-

licx veel ghewichtighe dinghen voor, die menichmael soo heel recht niet en connen bejeghent werden. Men moet somtijdts harde besluyten nemen: listicheyt end' gheveynstheyt ten uyttersten ghebruycken: sijn vyanden, door alle middelen, het voordeel soecken af te sien: in somma, alle steenen verlegghen, alles int werck stellen, dat tot af-breucke van onse partije, end' opbouwinghe van onse staet, soude moghen dienstich wesen. Ick en wil my selven, niet lichtveerdelick, buyten dese gemeene woorden, werpen. Dit staet recht end' in sijn vier-cant: soo wie, van wat staet hy oock sy, niet ghedueric sijn ooghen gevesticht heeft, end' scherpelick sijn besteck neemt, naer de noort-sterre van Gods uytghedruckte wille (hy doet het met sulck een voornemen, tot sulck een eynde, als hy immers wil) moet nootsakelick, of een vyant Gods, of van sijn eygen selven, jae sekerlick van alle beyde sijn. 'Tis valsch end' ongerijmt, dat yemant een recht lief-hebber des Vader-lants, end' niet des hemels: een voor-staender van de gemeente, end' niet van de heylicheyt en sy. Men segt, dat yemant een goet Vader-lander is, end hy is dickwils een reuckeloos, vry-levich mensche, of af-keerich van de suyvere Gods-dienst, die daer ghepleget wert: Ten can niet wesen, uw' Vader-lant is een herberghe van Gods ghemeente: soo ghy dese niet lief en hebt, jae een lidt van de selve sijt (want hoe cont ghyse lief hebben sonder vereeninghe) ghy meught de naem van een goet Patriot voeren, maer daedelick sijt ghy een vermomde vyant, end' een af-god van u selven.

Maer noch en is het niet ghenoech, de ghemeene fleur van de Vader-lantsche Gods-dienst, [d]en wech van sijn gebueren te houden, die dickwils meer de opvoedinghe end' ghewoonte, als [d]e reden van haer gheloove volghen: daer wort vry wat meer in onse staets-luyden vereyscht, namelick, een stercke, onweghelicke vasticheyt des gheloofs, ghewortelt end' ghegront op een onghetwijffelde kennisse, door ondersoeckingen gheduerighe oeffeninghe, end' stadighe ghebe[d]en, te weghe ghebracht: een vromicheyt, die vry end' onbedwonghen is, niet pedantsch off schooldienstich, niet ghetempert naer de neuswijse viesicheyt van het onwetende ghemeen, niet die pimpelich, vreesachtich, vol onrust end' twijffel is: maer die bly-gheestich, open-aen[s]ichtich, vol van cracht end' viericheyt is: niet [d]ie toe-vallich, ghelijck hitte end' koude inde [c]oortsen is, die vercreghen end' beleyt wert door gheleghentheyt van saecken, end' uytterlicke bedenckinghen, werckende met gherucht, ghe[k]letter, met luyster end' pomperie, maer die grondich end' wesenlick is, gheregiert met reden end' wetenschap, in alle soetheyt end' stilheyt, tot voldoeninghe van sijn ghewisse, end' niet tot behaechelickheydt van de menschen. Sulck een *Godsalicheyt is tot allen dinghen nuttich, als die de belofte heeft van het teghenwoordighe end' toe-commende leven.* 1 Tim. 4.8.

Dese evenwel en begrijpt noch alle de leden van onse staets-man niet: hy can wel vroom en*de* Godvruchtich sijn, end' nochtans de onbequaemste [v]an alle plaetsen: ghelijck de kinderen des wee-

relts ghemeenelick voorsichtigher sijn, als de kinderen des lichts, in haer geslachte, Luc. 16.18. Soo moet dan een yeghelick af-ghemeten werden, in verghelijckinghe van hem selven end' van den staet, dien hy begheert, of daer hy alreede in is: sijn natuere end' gheneghentheyt moet daer naer ghepast, end' sijn wetenschap ondersocht werden: cortelick, hy moet daer toe bequaem sijn, of bequaem om haest bequaem te werden. Men moet geen costelicke salve in linsen moes storten, noch een groote schoen, aen een cleyne voet doen. De Goddinne *Minerve* (ghelijck de Poëten verdichten) wierp haer fleuten ter aerde, vervloeckende die ghene, diese op-rapen soude, naer dat sy in een Fonteyne, ghesien hadde de leelickheydt end' mismaecktheydt van haer op-geblasen kaecken, end' de weynige aerdicheyt die sy hadde, om daer op te spelen. Soo moeten wy oock doen: wy moeten ons selven kennen, end' naer onse eyghen voeten, af-meten. Men siet, dat de kinderen, alle het ghene, dat sy in de hant crijghen, hoe vuyl, hoe hart, hoe onverdouwelick dat het zy, terstont naer de mont bringhen. Soo en moeten wy niet ghesint zijn, soo wy anders wel besint zijn, end' onse hope niet over-laden en willen. De fabelsche wijsheyt verhaelt, dat de steert van de Slange oproerich was, tegen het hooft, versoeckende somtijts te mogen heerschen, end met malcanderen, de reste van het lichaem, by beurte, te geleyden: 'twelck haer naer lange bidden, vergunt zijnde, heeft sy beginnen blindelings voort te cruypen, aen alle kanten, soo hart stootende, dat sy haer

selven met lijf end' hooft, in uytterlick verderf brochte. Dit mocht ons oock ghebeuren, soo wy onse rijpheyt niet en verwachten, end' den tijdt met de rugghe stootende, onse kindsheydt end' suere rauwicheyt, ontijdelick wilden uyt-venten. End' al waer't oock schoon, dat wy ons in ons goet gevoelen (daer mede wy ons ghemeenelic vleyen) niet en bedrogen; wy bedriegen ons in onse verhaestinghe. Het kalck wort aen den boom gheleydt, op dat hy vroegher bloeyen soude: maer het streckt oock, op dat hy vroeger vergaen soude. *Cato,* met goeden oogen aen-siende, dat velen over al, seer schoone eer-beelden wierden op-gericht, gevraecht zijnde, waeroen het selve oock aen hem niet en geschiede? *Ick hebbe liever,* antwoorde hy, *dat de menschen van my vraghen, waerom voor Cato gheen beelt ghestelt en wert, als dat sy vraghen souden, waerom dat het ghestelt wordt.* Dien wech moeten wy oock ingaen, end' veel liever daer naer trachten, datter ghevraecht werde, waerom dat wy in sulck een staet niet en zijn, als waerom dat wy daer in zijn.

Ten is geen wonder, vrienden, jae 'tis loffelick, dat wy eer-geerich zijn: God is het selve tot jeloersheydt toe, maer op een Goddelicke wijse, end' sonder vlecke, diens even-beelt wy zijn: doch hier aen ontbreket ons, dat wy ons selven noch mate, noch palen en setten; dat wy den stock verder uyt-stellen, als wy springhen connen; dat wy swaerder last bejagen, als onse peerden trecken connen. *Adam* en wert niet gestraft, om dat hy eersuchtich, maer om dat hy't

on-matich was: hy was een mensche, end' hy wilde God zijn: hy was ee*n* schepsel, end' hy wilde schepper zijn. Dit is de eerste sonde, van de eerste ouders, end' die eerst en meest in ons, hare na-comelingen over-geset is. Dese moeten wy met schilt end lancie, tegen-staen: end diese overwint, sal hem selven over-wonnen hebben. Hier in moet oock de Overheyt, die sulcke kiesingen, van Gods wegen, bevolen zijn, sorghvuldighe achtinge nemen: op dat de ampten met de menschen, end' niet de menschen met de ampten versien werden. Daerom wert *Leo Armenius* van *Zonara* soo hooch-loffelick verheven, om dat hy alle de Magistraten uyt de alder-beste van de steden nam, end' de Gouvernementen van de Romeynsche Provintien, niet om gelt verkocht, noch uyt gunste vergaf, maer een yegelick, naer sijn deucht end' weerdicheyt verdeylde. Den selven prijst ooc *Valentinianum* den eersten, die niet alleenelick de bequaemste lieden tot staet en vorderde, maer ooc vele, om haer bequaemheyt, afstelde, sommige ooc scherpelic straffende, seggende, *dat bysonderlic van de Prins, de sorge der gerechticheyt vereyscht wort.* Aen d'ander zijde berispt hy ooc *Macrinum,* die veel onweerdige menschen tot Magistraten verkoos, daer hy verre de bequaemste aen een zijde stelde. Voecht daer noch by, dat dit het grootste deel van het Keyserlick ampt is, bequame end' deuchtsame lieden, tot staet te verheffen.

Dit heeft *Antigonus* so geluckelic, als weerdelic int werck gestelt: de welcke van een jongelic seer ontijdelick gedrongen zijnde, op dat hy, ten

aen-sien van sijns vaders deuchde*n* end' diensten (die ooc een Velt-overste geweest was) voor andere mochte gestelt werden: *Weet,* seyd' hy, ô *jongelinck, dat ic de eygen deuchden der menschen, end' niet die vna de ouders vergelde.* Dit moet by alle Overheyden plaetse hebben, dat *Annibal,* Velt-overste van de *Carthaginesers,* tot mijn Soldaten seyde, *Die den vyant slaen sal, sal my ee*n *Carthagineser wesen. Die het verdient door syn deucht, sal van my ge-eert werden.* 't Is even-eens, van waer yemant zy, so hem sijn eygen deucht voordraecht, end' de Vader-lantsche wetten toe-laten. *Anacharsis,* dien grooten Philosooph, was geboren in *Scythia,* een woest, onbesedicht lant: 'twelck hem van yemant verweten zijnde, end' daer over Barbarisch end' vremdelinc genoemt zijnde, *Myn lant,* seyde hy, *maeckt my onbefaemt, maer ghy zijt een on-fame van het uwe.* Ten mocht niet beter, hadd' het maer van een ander gesegt geweest. 't Is dan de bequaemheyt, die yemant groot maeckt, al is hy cleyne, die yemandt in den hemel stelt, al waer hy hier int stof neder geworpen. Hier op moet een Overste voor-nemelick sien, end' niet soo seer aen-merceken, wie yemant is, als wat hy is: vna wien hy is, als wie hy is. Daer dit gheen plaetse en heeft, is de deucht ballingh, end' worden alle goede konsten uyt-geluyt. Evenwel en moet daerom een goet verstandt niet swichten, of den moedt laten ontsincken. Fy leecheydt van ghemoedt, jae trotsheydt teghen God! Hoort, wat de Poeet seght:

Qui rectè faciet, non qui dominator, erit Rex.

Dat is:

Niet die den throon besit, end' volckeren regiert,
Is Koninck: maer die recht, end' wel syn leven stiert.

Ten is somtijdts niet nuttich, jae selfs niet de Republijcke, dat de meeste bequaemheyt de eerste plaetse besitte. Wat weet ghy? God wilt misschien, door schuddingen end' harde vallen, den staet bevestigen. Hadde *Petrus* soo schendich niet gevallen, hy en hadde noyt soo heerlick opgeheven gheweest. End' cont ghy oock weten, dat ghy uwe bequaemheyt sult wel gebruycken? *Honores mutant mores.* Eeren veranderen de heeren. Hooghen staet, is dickwils quaet: Zijt ghy wijs, hy maeckt u vijs. *Initia Magistratuum fere meliora sunt, fed finis inclinat.* De beginselen van de Magistraetschappen, segt dien grooten Hystori-schrijver, zijn dickwils goet, maer het eynde verergert. *Nero* is in het begin van sijn regieringhe soo loffelick end' onstraffelick gheweest, dat den Keyser *Trajanus* heeft durven segghen, *dat oock de alder-beste Princen verre van Neronis eerste vijf jaren af-weken. Darius,* seght *Curtius, hadde een soeten, handelicken aert, ten ware de Fortuyne* (de grootheyt) *syn natuere verdorven hadde. Galba* was een groot, over-vliegende verstant, die in sijn beste jaeren, veel eerlicke exempelen, tot een eeuwige na-volginge, heeft naer-gelaten: maer den hooghen staet, heeft sijn natuere soo versmoort, of droncken ghemaeckt, dat *Tacitus* van hem ghetuycht, dat hy grooter was, als een stateloos man, doen hy noch buyten staet was, end' door aller toe-stemminge, bequaem om te heerschen, soo hy niet gheheerscht

en hadde. En streelt u dan niet te vele, jae en misgunt u niet te vele. Dat can u oock ontmoeten, end' een spadich berouw verwecken.

Si consilum vis

Permittes ipsis expendere numinibus, quid
Conveniat nobis, rebusque fit vtile nostris.
Nam pro jucundis aptisima quęque dabunt dij.

Dat is:

Begeert ghy raet? gaet heen, en laet de Goden letten,
Wat dat ons nuttich is, waer op wy moeten setten
Ons hert end' ons gemoet: sy sullen, voor genoegt
Ons geven, dat ons dient, end' best van allen voegt.

Misschien en weet ghy oock de innerlicke heymenissen van den staet niet, daer ghy na wenst. Ghy sult dickwils, onder de handt, bevinden, dat sy u te groot, ja wel oock ghy selven te groot zijt. De regeringhe vereyscht eenichsins ghemeene, end' niet over-dragende verstanden. De botste moeten naer den ploech, de scherpste naer de hooghe scholen versonden werden: geene en zijn hier nuttich, als de middel-matighe. Wie isser spit-sinniger, als *Macchiavel*? maer waer is oock ongeluckigher Raets-man gheweest? Hy mach hem selven verschoonen, of den hemel beschuldigen, hy is het enckelick verderf van *Caesar Borgia* gheweest. Soo heeft eertijts *Pericles,* door cloeckheyt van geest end' cracht van welsprekentheyt, den prijs van geheel *Attica* behouden: die nochtans een peste end' verderf van sijn Vaderlant geweest is. Wel te recht wordt dan de vernuftige sorghe van *Tiberius* gepresen, die

tot sijn Raets-heeren nam *pares negotijs, non que supra essent,* gelijck *Tacitus* spreeckt, die de saken van passe machtich, end' niet te cloeck en waren. Want noyt en wasser groot verstant, sonder mengsel van dwaesheyt: selden subtijle herssens, die geen nieuwicheyt en soecken. De rust is ongedraegelick met de snel-roerige gheesten diens ruste in onruste ghelegen is. God gave dat de verstanden van ons Vader-lant in velen meer geslacht end' gebroken waren. Maer wy verderven ons, door spitsinnicheyt, end verminderen ons, door onse grootheydt. *Mole ruimus nostra.* Waer zijnder nu veerdiger gheesten, als die *Vranckrijck* uyt-levert? maer waer is oock eenich rijcke, dat van binnen meer schuddingen voelt, end' sorghelicker ghedreycht wert? Al soo en waren die van *Athenen, Megaren, Syracusen,* alle over-cloecke verstanden, noyt te vreden, tot dat sy te onvreden ware*n*. Maer siet eens hoogherustelick de Noordersche landen gheregiert werden. De wille van de Prins is daer ee*n* heylige onverbrekelicke wet: 'tis de ondersaten eere genoech, dat sy haren Coninck eeren. Plompe messen en schaerden niet lichtelick: end' vele en conne*n*, door haer botheyt, niet bedrogen werde*n*: ghelijck *Simondes* van die van *Thessalien* seyde. Daerom seght *Cleon* by *Thucydidem,* dat de onwetene, so sy met de wetenste vergeleke*n* werde*n*, gemeenelic de Republijcke beter te regieren. Want dese wille*n* wijser zijn, als de wetten selve, end' in openbare beradinghe, haer ghevoelen staende houden, gelijck of sy in andere grooter saken, de cracht va*n* haer verstant niet genoechsaem thoo-

nen en conden, end' daerom sietmen hun de Republijcken dickwils om-keeren. Maer gene, om dat sy haer wetenschap mistrouwen, bekennen van selfs, dat sy het gevoelen van de ghene, die wel gheoordeelt heeft, niet berispen en connen: end' zijn meer billicke waerdeerders van saken als tsamen-twisters.

En siet dan u bequaemheyt niet aen, vrienden, maer eerst veel eer de wonderbaerlicke wijsheyt des Heeren: die door de minste verstanden, menich-mael de grootste dingen te wege brenght. End' zijt ghy geneghen, om u Vader-landt te dienen, u verborgen keerse op den kandelaer te stellen, ghy gheest al-reede lucht ghenoech aen uwe Ghewisse: den lust die ghy hebt, om de schuldighe plicht aen u Vader-landt te betalen, heeft God al-reede in betalinghe aenghenomen. Ghy zijt ontladen, soo ghy anders door gheen quade eer-giericheyt beladen blijft. Maer 'tis verdrietich, meyndt ghy, versuymt te werden, end' andere (gh'en durvet niet segghen) die verre onder uw' gaven zijn, boven u verheven te sien. Daer laet ghy even dien nijdigen geest uyt-kijcken: en thoont, dat ghy ee*n* goede geest, maer een quaet gemoet hebt; een hooch verstant, maer een leeghe ziele.

Cato seer schijnelick zijnde, om Burgh-meester te werden, is evenwel van dat manhaftich volck verstooten gheweest, die *Vatinium* buyten alle schijn end betamelickheyt voor-gestelt hebben. Wat doet desen grooten Heldt? Vloeckt hy, beert hy, of schelt hy schijne mede-burghers? Niet minder: hy gaet goets moets met den

bal spelen. Veel ghelucx onwinnelicke man, die u selven meest geacht hebt, als ghy minst gheacht waert: die desen val, niet meer als een nietighen bal ghereckent hebt. Weerdich zijt ghy die dese veersen, tot verwijt van uwe landt-genooten, tot-geheylicht werden:

Non consularis denegatus est honos
Magno Catoni, quum levis quiritium
Censura sasces detulit Vatinio:
Sed est negates consulatui Cato.

Dat is:

Swijgt stil, of spreect met reen. De Burghe-meesters eere.
Is Cato niet ontseyt: als Roomen licht en teere,
Vatinio toe-bracht de buffels met gheklap:
Maer Cato is ontseyt aen 't Burghe-meesterschap.

Roomen is daer naer oock wel ghewaer geworden den misslacht die sy hier in begaen hadde, doen *Vatinij* schelm-stucken van *M. Tullio* sijn ontdeckt gheworden. 'Tis seker bevonden, dat den wijsen Predicker ondervonden heeft: *Daer is een quaet,* seght hy, *dat ick onder de sonne ghesien hebbe, volghens de dwalinghe, die van de Prince voort comt: de dwaesheyt is gestelt in groote hoogheyden: end' die rijcke* (verstaet, van deught) *sitten in leegheyt.* Eccles. 10.5. Het was eertijts een ghemeyn end' eerlick ghebruyck te Roomen, dat de grootste staeten niet ghegeven en wierden, als aen die, die daer naer stonden, end' met de dracht van een witten tabbaert, haer begheerte te kennen gaeven. Dit was in't

beghinsel seer nut end' loffelick, soo langhe de deught end' oprechticheyt plaetse hadden: want door dese middel, en dorst niemant hem selven en steken tot het gene hy onweerdich end' onbequaem was, om uyt te voeren. Elck een vreesende die schande van achter-ghelaten of verstooten te werden, becrachtichde hem selven met alle senuwen, om te verdienen, dat hy bedienen soude.

Maer soo haest de deugt end' alle goede zeden uyt-ghebannen sijn, is dit ghebruyck soo schadelick, als van te vooren nuttich gheweest. Want als Roomen heeft beghinnen te suchten end' neder te sijghen onder haer eyghen gewelt: dat sy *Asien, Afrijcken* end' bykans heel Griecken-landt, overwonnen hadde, is sy met eenen overwonnen van alle vremde feyl*en* end' ondeugden. Doen sijn eerst de ampten onversien gebleven, als de menschen, jae veel eer de ghebreken, versien wierden. Niemant en wiert doen onbequaem ghevonden, als die onbequaem was, om onbeschaemt te sijn: niemant sonder hope, als die sonder ghelt of vrienden was. Het was te wonderen van de kramerije end' coop-handel van staet, die daer ghedreven wiert. D'officien waren vergheven, eer sy te vergheven waeren: de menschen leefden noch, end' sy hadden onwetende, een erf-ghenaem van haer staet. Als nu den tijt was, om in dese erffenissen *ab-in-testato* ghevesticht te werden: daer quaemen die witgetabbaerde staet-jagers, met een groote sleyp van vrienden, aen-gestreken, die de gunste end' de keur-stemmen des volcks beliepen, end' uyt-

tochten. Het was gheen cleyne eere, by sijn eygen naem bekent end' gebeden te werden: daertoe wierden aen segghers, ghelijck makelaers gevonden, die sy *Nomenclatores* noemden, welcke belijdenisse deden een yders naem te kennen end' aen te bringen. Daer liept men om end om, tot sweetens toe, om een yders gunste te verbedelen, end de holle handen toe te vollen. Daer kochtmen int gros, datmen naer der hant int cleyn ghinckt uyt-merckten. Soo verdorven was doen Roomen: maer doen sy grondelick verdorven wiert. Daer en is oock niet anders van te verwachten, soo wanneer end' waer oock dit misbruyck sal in-breken. Daer de feylen in de saele sitten, end' de deugden achter afvallen, daer sullen alle goede dinghen vervallen, end' den heelen staet tot den onderganck, neder-sijghen.

Ic en wil daerom niet so straf end' Stoycksch sijn, dat ick alle uytterlicke voor-deelen soude af-keuren end' uytsluyten. Gantschelick niet: den rijckdom, het gheslachte, de vrienden moeten hier oock haer plaetse hebben, doch niet alleen, noch oock voornemelick. Die dese voorrechten hebben, end' evenwel of niet, of weynich andere schuldich blijven, moghen billick end' met goede reden, voor andere ghestelt werden. Want dese dinghen wel ghebruyckt sijnde, geven een majesteyt, een eerlickheyt end luyster aen die aertsche Goden: Den rijckdom verheft, doch alleen de ydele end' winderige zielen. End' hoe sullen anders de Magistraten ghiericheyt end ontrouwe derven, soo sy middelen derven

om weerdelick, naer haren staet te leven? Weynighe sullender gevonden werden:

> [I]a nauwelicx soo veel, als eer de poorten waren
> Van Theben: niet soo veel, als Nilus gaten heeft,
> Waer door hy schip end' vloet van boven neder gheeft.

Doch om dese Goddelicke hooge staeten aen dit blinckende slijck niet vast te binden, end' de deught in allen deele, haer behoorlicke plaetse te gheven,hebben voormaels de Romeynen aen haer Raets-heeren eenige landen of in-commen vergunt, waer op sy haer selven met haer gesin, eerlick end' heerlick ontdraghen conden. Hier mede hebben sy oock voor commen dat snoode gebreck, die vuyle heb-lust, waer door sy mochten becoort werden, om slijncks end' rechts door alle middelen, de ghemeynte te drucken, end' haer eygen sponsien op te doen swellen. Ia, om gheen deure voor de ghiericheyt open te laten, hebben sy een wet verkondight, dat niemant van de Raets-heeren, ter zee een schip mocht hebben, om coopmanschap te verhandelen. Alsoo hadden oock die van Theben een orden ghestelt, dat niemant tot eere of staet soude verheven werden, die niet den tijt van thien jaren, van alle coop-handel op ghehouden hadde. Niet, dat sy dit beroep, als oneerlick verachten, maer de toe-vallende ghiericheyt verfoeyden, die veel-tijts sulcke menschen placht te verselschappen. Maer onsen staet, die midden inde zee swemt, de verscheydenheyt van onse regieringhe, end' de groote ongelijckheyt van zeden,

mach ons hier in matelick veroorloven.

Den rijckdom moet evenwel noch minder in bedenckinghe commen, als het bloet end' de afcomste. De deugt end' de diensten van onse ouders, sijn soo veel panden van onse waer-schijnelicke naer-volghinghe.

Fortes creantur fortibus & bonis:
Est in iuvencis, est in equis partum
Virtus, nec imbellem feroces
Progenerant aquilae columbam.

*De stercke worden veel van kloec end' sterc gebore*n,
*De sterckte van het veul' in d'ouders was te voore*n*:*
Men sal ooc nergens sien den arent sterc gewricht,
Een krijgheloose duyf ons bringhen in het licht.

Men siet oock veel-tijts, datter meer wackerheyt, meer vlijt end' levendicheyt in sulcke naer-commelinghen gespeurt wert, die van dat vierighe volgheestighe bloet gheboren sijnde, dat haer ouders tot heldische daeden uyt-ghedreven, end' door edelen, onvermoeyden arbeyt, groote staeten end' besicheden verdient heeft. End' al zijn sy oock somtijts flauwer van geest, end' slacker van verstant (ghelijcker geen regel sonder uytneminghe is) nochtans den reuck van de loffelicke gheheugenisse, die haer Vaders nalaten, slaet hun de herssens soo sterck, dat sy door dese uytterlicke hitte, haer fluymighe traecheydt verdrijven, of ten minsten seer verminderen. Neemt desen yver-geest oock wech, soo verdient noch evenwel de vaderlicke deucht in de kinderen vereert te werden. God selve

straft de misdaet der vaderen in de kinderen tot in het derde ende vierde lidt, der ghene, die hem haten: ghelijck hy oock barmhertichеydt doet aen die ghene, die hem lief hebben, end' schijne geboden onderhouden. De kinderen zijn een ghedeelte van de ouders, haer eyghen vleesch end' bloedt deelachtich: end' *soo wie lief heeft* (seght de heylighe Schrift) *den ghenen die ghebaert heeft, die heeft oock lief den ghenen, die uyt hem gheboren is.* Hier mede stemmen oock de weereltlicke wetten over een. *Nam pater & filius censentur vna persona:* Vader en sone warden voor een persoon ghehouden.

Het dient ons oock tot een spore, om ons selven meer end' meer te bevlijtigen, end' trouwelicker te quijten, als wy versekert sijn, dat onsen dienst, niet alleen in ons selven, maer oock in onse na-commers sal erkent end' vereert werden. De Philtiades wierden daerom voor de Bajocieners end' Phocieners ghestelt, om een van haer voor-ouders *Dayphantus:* oock voor die van *Lycormé,* dewelcke de eere end' het voordeel van de croone sochten, die, naer de wetten van Griecken-lant, de Heracliders toe-quam: end' wiert vastelick staende gehouden, dat sulc een voor-recht onschendelic moest bewaert werden voor de af-comelinghen van Hercules, tot erkentenisse van de groote diensten, die hy in sijn leven, aen de Griecken ghedaen hadde. Het is oock heel billick end' natuerlick, dat de ouders ende vrienden, de hant ghesamentlick aenhouden, om haer naeste bloedt, door alle behoorlicke middelen, met eenigen staet te versien, end'

in haer leven te voorderen. Maer dit raeckt conscientie end' moet voor al gaen, *ut meliores sem per in officijs preferantur; pessimi autem & minus boni, luce careant dignitatis,* gelijck Apuleus spreeckt. Dat is *De beste moeten altijts in officien voor andere ghestelt werden: de quaetste, of min goede, moeten het licht van eere end' weerdicheyt missen.*

Alexander Magnus in de stadt van Sidon ghecomen sijnde, end' de selve inghenomen hebbende, is van velen ghevleyt end' ghevryt gheweest, om dit verstoorde rijck te bevredighen, end' als een Coninck te beheerschen. Vele hoopten, elck een ghifte, niemant en raede, wat dese groote Prince soude. Wat was het dan? Hy laet sijn vrienden, de rijcke end' machtighe aen d'een sijde staen, end' verkiest Abdolonijmum, een arm, geringh man, die om sijn broot te winnen van noode hadde te spitten end' te graven: maer soo versien van alle deught end' oprechticheyt, dat hy verdient heeft den naem van een goet man, end' den tijtel van een wijs, voorsichtich Prince. Alexander naer der handt ghevraeght sijnde, hoe dat hy sulck een nietich end' veracht persoon tot sulck een weerdicheydt verheven hadde, antwoorde seer treffelick: Op dat niemant dencken en soude, dat ick het rijcke, niet de deught, maer het gheslachte end' de macht ghegeven hebbe, end' dat hy, die het selve ontfanghen heeft, verstaen mach, dat hy het my, end niet sijn voor-ouders schuldich is.

De deught, mijn Heeren, de deught moet altijdts de eerste plaetse hebben. Daer dese niet

erkent end vereert wort, worden alle goede zeden versmoort, end' muyterie end' verstooringe [in]ghebrocht. Wat heeft anders het rijcke van *[L]odovicus den xj.* soo schrickelick verwoest, end soo schandelick vernielt, als dat hy de ghe[ri]nghste end' onbequaemste menschen in hoogheyt op-trock, end de weerdichste mannen van haren staet beroefde? Maer dese *alder Christelijckste Prince* heeft daer naer sijn feylen bekent, end' tot gheluck van sijn persoon ende rijcke, [so]rgvuldelick verbetert. Dat berouw is seer [l]offelick gheweest: maer hoe veel beter is het, [d]aer gheen oorsaecke van sulck berouw ghege[v]en wert? Het exempel van Alexander Seve[r]us is seer merckelic, end van alle overste waer te nemen. Desen Keyser, dewelcke sulck een anghstighe sorge ghedragen heeft, om alle ampten end' staeten weerdelick te versien, dat hy altijts naer de eerlickste end bequaemste mannen, [m]et alle nauw-punticheyt, dede vernemen: end' om noch sekerder te gaen, liet hy over al, by [u]yt-staende billetten, haer naemen aenstellen, vermaenenden het volck, dat soo sy yet teghens dese te seggen hadden, vrymoedelick souden in[b]ringhen, end' met behoorlick bescheyt, de beschuldinghe aen-leggen. Het waer te wenschen, [d]at sulcks over al te verhopen ware, end' dat [a]lle misbruycken gheweert waren, die vele ver[e]rgheren, doch de goede niet en raecken. Maer [h]et ghemeen, wilt hier dickwils, ghelijck oock in vele andere dinghen, de vaene draghen, end' [o]nghegronde berispinghen in-stellen, daer hun alleen de eere van ghehoorsaemheyt gelaten is.

Laet ons haer oock haer ghedeelte gheven, end int rauwe over-loopen,

De plichten, die de onderdaenen haer[e] Overheyden schuldich syn.

Cap. IIII.

Den naem van Onderdaen begrijpt int ghemeen, wat wy zijn, end' wat wy schuldich zijn. Onderdanicheyt end' gehoorsaemheydt [is] ons op de schouderen geleght, een lieffelick en[d'] nuttich jock, soo wy het wel draeghen: en[d'] voornemelick op de sterckte van onse rechte z[ij]de hanghen: maer hart end' verderffelick voor die ghene, die naer het seggen van den hemelschen Sangh-meester, beraden end' aen-spannen, *om de banden te verbreken, end' de zeele[n] wech te werpen?* Een woort can alles segghen[,] dat wy seggen connen: *Eert den Coninck.* Ee[n] woort van cleynen lichame, maer van een groote ziele. De vervullinghe van de heele Wet bestaet in de *liefde, den bandt der volcomenheydt.* Dese wordt hier voor al gheboden, end' onde[r] God, in den hoochsten graet. *Ghy sult uwen naesten lief hebben, als u selven,* seght de Heere. Maer hier lieft ghy niet alleen uwen naesten, maer Gods Stadt-houders, die daerom Goden genaemt werden: niet alleen uwen even-mensche[,] maer uwe vaders (gelijck) sy int vijfde gebodt[,] end' elders meer ghenoemt werden) die menichmael waecken, op dat ghy rusten sout, altijdts sorghen, op dat ghy nimmermeer en soudet te sorghen hebben. Daerom oock *Ammianus Mar-*

cellinus seer wel seght, *dat de heerschappie niet anders en is, als de sorghe van een anders wel-varen.* End' wel te rechte, zijn de Princen, end' Overheyden met de Sonne vergheleken, die de duysternisse van den aertbodem verdrijft, end' de menschen licht end vroyelickheyt toe-bringt: want sy weeren alle mis-orden, verwerringen, end' ghewelt, die onse vreedtsaemheydt end' voorspoet mochte becommeren, of t'eene-mael neder-werpen. *Eerste* dan, niet alleenelick met liefde, maer oock met een nederighe eer-biedinghe, end' onderdanighe vreese. *Weest alle menschelicke creatuere onderdanich,* seght den heylighen *Pieter, om des Heeren wille: het zy den Koninck, als den Oversten; het zy den Stadt-houderen, als de ghene, die van hem gesonden worden, tot wrake der quaet-doenders, end' tot prijs der goedt-doenders.*

Soo zijn wy dan ghehoorsaemheyt schuldich, end' dat niet alleen aen Christelicke Overheyden, maer selfs aen Heydensche end' ongheloovighe: ghelijcker oock sulcke ten tijden van de Apostelen waren: niet alleen aen de rechtveerdighe, maer oock de goddeloose, end' die haer macht verderffelick ghebruycken. Hoort, wat den selven Apostel seght: *Weest met alle vreese, uwe Heeren onderdanich, niet alleen de goede ende redelicke, maer oock de harde ende boose.* De huys-knechten worden hier, by namen, aenghesproken: maer onder die, werden oock alle onderdanen gemeent. God gheeft dickwils Overheyden in sijn gramschap: hy doet somtijts kinderen end' huychelaers regieren, om de son-

den des volcx: even-wel, *dewijle daer geen macht en is, als van God, end' die machten zyn, van Gode gheordineert zyn,* soo moeten sy oock, onder God gehoorsaemt zijn, *niet alleenelick, van weghen de straffe, maer oock van weghen de conscientie, end' om des Heeren wille.* Daerom wert ooc *Sedechie* te laste gheleght, hoe-wel hy selfs een Koninck was, dat hy de Koninck *Nebucadnesar* de trouwe end' ghehoorsaemheydt niet en bewees, die hy desen heyden gesworen hadde, 2 Chron. 36. God noemt soo wel de boose als goede Princen, sijn dienst-knechten, sijn Stadt-houders, end' die door hem heerschen, end' recht spreken. Maer dewijle sy alle van hem ghestelt zijn, soo moeten sy oock in allen deele, sijne wetten erkennen, end' sijnen wille uyt-voeren. Haer macht is van God bepaelt, end onse plicht daer in begrepen. Sy gebieden, maer onder God: sy mogen ons wetten stellen, maer volgens de wetten, die hun van God ghestelt zijn. Soo sy dan ergens in, de Goddelicke wetten over-dweersen willen, laet dat van de Apostelen ghelden: *Men moet Gode meer ghehoorsaem zyn, dan de menschen.* Daerom zijn oock die drie Hebreeusche Vorsten seer hooghelick ghepresen, om dat sy liever alle tormenten hebben uyt-ghestaen, als dat sy, om *Nebucadnesar* te ghehoorsaemen, voor dat goude Beeldt soude gheknielt hebben. *Daniel* en heeft hem oock niet geschroomt, sijnen God drie-mael 'sdaechs te bidden, hoewel het scherpelick van *Dario* verboden was: dorst oock wel opentlick segghen, *dat hy voor God on-schuldich was bevonden, end' teghen*

den Coninck niet misdaen en hadde. Wy moeten dan deser, end' oock Pauli exempel naervolghen, de welcke van de Ioden beschuldicht zijnde, de saecke aen den Keyser gheroepen heeft, hem erkennende voor sijn Opper-Richter: by den welcken te Roomen ghecomen zijnde, heeft hy onbevreest het Evangelium ghepredickt, end' het volck van de Af-goderie af-ghekeert, die nochtans den Keyser toe-stondt end' gheboden hadde. End' om cortelick af te snijden, dat int langhe mochte vervelen, wy zijn de Overheyden in alle dinghen ghehoorsaemheydt schuldich, met dese behoudenisse, soo sy met de Goddelicke, natuerlicke, end' de wetten van alle volckeren niet en strijden. Sy moghen ons dan Leeninghen, Tollen, Schattinghen, end' andere lasten, die ons goedt end' persoonen belanghen op-legghen, sonder dat wy in eenighen deele daer teghen worstelen. *Gheeft een yeghelick,* seght den Apostel, *dat ghy schuldich zijt: Schattinghe, dien ghy Schattinghe schuldich zijt: Tol, dien ghy Tol schuldich zijt: Vreese, dien ghy Vreese schuldich zijt: Eere, dien ghy Eere schuldich zijt.* Christus selve, de Erf-Heere van de gantsche weereldt, heeft hier in den Keyser ghehoorsaemheydt bewesen, end' de Hooft-schattinghe door den heylighen *Pieter* doen betaelen: hoe-wel hy alleen, met goede reden het selve hadde connen weygheren. Soo zijn oock Ioseph end' Maria naer Bethlehem ghereyst, op dat sy, volghens des Keysers ghebodt, aldaer souden beschreven werden.

't Is waer, dat de Overheydt, met een koude voorsichticheyt hier moet te wercke gaen, end' soo veel het moghelick end' oorboor is, de Ghemeynte doen blijcken, de nootsaeckelickheydt end' oorsaecken van dese lasten: maer ten comt evenwel den volcke niet toe, in dese heymenissen van staet, haer sinnen in te dringhen. Sy moeten naer den aerdt der liefde, end' der natuere van onder-werpinghe, voor ghewis houden, dat dese op-stellinghen tot haer behoudenisse, dese beswaringhen tot haer verlichtinghe strecken. De Overheyt en is oock niet comptabel (gelijckmen spreeckt) aen de Ghemeynte: God de Heere moet de rekeninghe op-nemen: voor hem sullen alle die staet-boecken geopent werden, end' een yegelick werck beproeft werden, dat hy in den vleesche gedaen heeft, het zy goet ofte quaet. Gehoorsaemheyt, gehoorsaemheyt is u op de handen geleght, die ghy niet en cont af-leggen, sonder u selven af te legghen. Daer en is oock geen deel, in een gantsche regieringe, soo wenschelick end' soo nootsaeckelick, als een gewillige onder-werpinge. *De gehoorsaemheyt,* seght *Aristoteles, is de moeder van alle voorspoet end' loffelicke daden. Caesar* heeft over-wonnen meer door de veerdige gehoorsaemheyt van sijn soldaten, als door eenige andere konste end' gewelt: daer *Pompejus,* door mis-orden end' onghehoorsaemheyt over-wonnen is. *Cato* heeft meer ghedaen, met weynighe mannen, die hem onderdanich waren, als *Varro, Scypio,* end' *Iuba,* met haer drie geweldige Leghers, die sy niet en conden in ghehoorsaemheydt houden.

S. Gregorius verhandelende dese spreucke, *Dat de ghehoorsaemheyt beter is, als de slacht-beesten,* seght, dat de gehoorsaemheyt de eenige deucht is, die in onse zielen, zaeyt end' plant de reste van alle andere deuchden. Beter is de gehoorsaemheyt als de slacht-beesten: om dat door de slachtingen, een vreemt vleesch geoffert werd: maer, door de ghehoorsaemheydt, ons eyghen vleesch, ja ziele end' al wat ons aen-gaet. *Theopompus,* Koninck van *Lacedemonien,* zijnde seer ghepresen, dat sijn Republijcke soo gheluckelick behoude*n* wiert, als hem geseyt wiert, dat dit gantschelick hingh aen sijn wel-ghebieden: Neen, antwoord' hy, maer veel eer, aen het wel ghehoorsamen van mijn ondersaten. Daerom oock de Romeynen, haren *Iupiter den Behouder* niet met *Iuno* ghetrouwt hebben, gelijck Iupiter den Donderaer, maer met de Goddinne *Pitarchia* (beteeckenende gehoorsaemheyt:) leerende, door dese fabelsche wijsheydt, dat sy all' haer wel-varen de gehoorsaemheydt schuldich waren: end' dat ghelijck God den in-steller van de Machten is, dat hy oock een verghelder is van gehoorsaemheyt. End', om Goddelicke dingen onder menschelicke te mengen, men leeft, dat onder de merckelicke eeren, die aen de helden Davids geschiet zijn, die de meeste prijs ontfanghen hebben, die hem water gingen halen, uyt de putten van Bethlehem. *Adino* den *Hesniter* versloech op een-mael acht hondert mannen. *Eleasar* hadde soo veel Philistijnen om-gebrocht, dat sijn hant, van moetheyt, aen het sweert verstijfde. *Abisai* heeft een menichte van krijghs-

lien neder-ghevelt. *Benaja* doode en Egyptischen Reuse, end' een gheweldighe Leeuw, in de sneeuw-tijt, wanneer dit ghedierte, by ghebreck van spijse, in sijn hittichste verwoedheydt is. Andere Helden hebben oock meer andere cloecke feyten uyt-ghericht: nochtans *geen van allen,* ghelijck de H. Gheest spreeckt, *en zyn tot die drye gecomen,* die het water ghehaelt hebben. Hier van, mijns bedunckens, en can anders geen schijnelicke reden gegeven werden, als de veerdige genegentheyt, end' ghehoorsaemheyt, die dese helden bewesen hebben, om met uyterste perijckel van haer leven, de lust end' de wille hares Heeren naer te comen. *Vervloect is hy dan, die de Richters vloect, end' syn overste niet en vreest te lasteren. Petrus* end' *Iudas,* twee Apostelen Christi, betuygen, datter in haren tijt gheweest zijn, *die de heerschappien versmadeden, stout end' hertneckelick hen selven behaghende, end' die de heerlickheden niet en vreesden te lasteren.* Maer de gheest Gods voecht daer by, *dat sy, tot den dach des oordeels, ten straffe behouden werden.* End' waer souder oock yemant gevonden werden, die dese sorghelicke stort-plaetse soude dorven betreden, dat is, die hem selven belasten soude, op dat hy een ander mochte verlichten, soo hem dese eere end' gehoorsaemheyt onthouden wiert? Iae wie souder connen ghebieden, daer niet ghehoorsaemt en werdt? Dat ware soo onmoghelick, als een vader sonder kindt te versinnen. *Plutarchus* verhaelt, dat *Artabanus,* in ghespreck zijnde met *Themistocles,*

hem onder andere dinghen seyde, dat van alle uyt-nemende wetten van Persien, dese verre de andere over-trefte, die de Koninghen ghebiedt te eeren, end' het beeldt Gods, alle dinghen behoudende, aen te bidden. 'tIs seker, de heerschappie is als een hooghe end' smalle muer, welcken soo ghy niet en onder-stut met vaste pilaren van een eer-biedighe goedt-willicheydt, nootsaeckelick moet ter aerden vallen. 'tIs een eere vol van last end' becommeringhe, end', ghelijck een wel seyde, *een heerlicke ellendicheydt, of edele dienstbaerheyt. Tiberius* noemdese oock *een groot, wildt ghedierte.* End' soo yemant de swaricheydt van te vooren heel wel wiste, daer souden meer heerschappien, als heerschers ghevonden werden. Wie wilt haer dan die eere van onderdanicheydt benijden, end' hem selven verheffen boven het ghene, daer hy, van Gods weghen, onder ghestelt is. Maer wy zijn hier in velen deele ghebreckich, op dat ick niet en segghe, t'eenemael goddeloos. Den eenen vermerckt in hem selven (end dicwils met valsche teekenen) een meerder bequaemheydt, als die hem recht end' wetten stelt. Het zy alsoo, dat veel-tijdts niet en is: maer uwe wijsheyt sal uw' ghemoet doen swellen, end' boven uw' selven verheffen. Bint evenwel uw' oordeel in, op dat ghy van God niet ghebonden en wert. Hy bewaert hem selven de behoudenisse van staet, die ghy door uwe spitsinnige waen-dunckentheyt sout omme-keeren. In allen gevalle moet ghy die bequaem rekene*n*, die de Heere niet onbequaem ghekent en heeft,

om over u te stellen: het zy dan tot uwen besten, of tot uwe straffe. Erkent den hemel, end' sluyt u ooghen voor sijne gheheymenissen. *Wy moeten soo billighlick,* seght Comminaeus, *van de Princen vermoeden, dat wanneer sy selfs hare ondersaten, sonder oordeel, souden hebben doen sterven, wy seggen moeten, sulcx niet sonder oorsaecke geschiet te zyn.* Soo moeten wy oock ghevoelen, dat het ghene ons onbequaemheyt schijnt te wesen, een bequaemheyt, of wel een bequaeme onbequaemheyt is voor sulcke ghelegentheyt van regieringhe, als wy souden moghen beleven. Men segt, dat de eerste in-vallen van vrouwen de alderwijste sijn, als die enckelick, sonder haer toedoen, van den hemel inghestort sijn. Soos iet me oock dickwils de ongheletterde Overheyden, met eel-bloedighe, natuerlicke voor-slaghen, een saecke soo gheluckelick beleyden, die niemant met alle sijn gheploechde wijsheyt, soude connen op-volghen, jae selfs beginnen. Het natuerlick verstant, dat velen is aen-gheboren, is oneyndich mael nuttigher, als alle de geleertheyt, die ghy op de kosten van uwe slaep end' ghesontheyt, naer vele jaren vercreghen hebt. End al waert oock, dat oock dit ontbrack, soo is daer noch de wille Gods, die dese wilt verheffen, end u verleeghen. Stelt de persoone aen d'een sijde; de staet van Overheyt, die hem altijt mede-volcht, verbint u ghenoechsaem, tot gehoorsaemheyt end eerbiedinghe. De oude hebben dese plicht, seer nauwelick bewesen: want so haest als yemant tot Coninck ghesalft was, men liep te hoope, om strijt-wijs, de eerste eere aen te

bieden. In de Crooninghe van Iehu, een van de kinderen der Propheten, ghesonden sijnde, door het gebodt van *Elisaeus,* met een salf-fioole, om den Coninck tot het rijcke in te heylighen, naer dat hy de olye op sijn hooft ghegoten, end' alle feest-plichten uyt-gevoert heeft, is het volc, dat hem volghde, met een noestighen yver toegeloopen, end' haer mantels, onder sijn voeten, werpende, hebben sy het trompet gheslaeghen, end' uyt-geroepen, dat Iesu Coninck was op dat een yeghelijck weten mochte, wie hy soude te eere hebben. Op sulcken wijse hebben oock d'apostelen te wercke ghegaen: de welcke gheloovende dat Christus een weereltsch Coninck was, hebben sy het trompet gheslaeghen, end' uyt-geroepen, dat Iesu Coninck was, op dat een yeghelijck weten mochte, wie hy soude te eeren hebben. Op sulcken wijse hebben oock d'apostelen te wercke ghegaen: de welcke gheloovende dat Christus een weereltsch Coninck was, hebben sy met vele van den volcke, haer cleederen op der aerden ghespreyt, end' met een hoogh-feestighe, eerbiedinghe uyt-gheroepen, *Hosanna, gheseghent sy de Coninck, die daer comt in den naeme des Heeren.*

De eere, daer de Overheyden in-ghestelt sijn, is in plaetse van alle redenen van eere. De cloeckeloosheyt, ghelijck wy gheseght hebben, en verhindert dese plicht niet: soo en doet oock niet de geringheyt van haer af-komste. Ia te meeerder eere, sijn sy weerdich, om dat sy haer Ouders voor-lichten, end' haer nae-commers, tot nae-volghinge verwecken. Herodotus verhaelt een loffelicke voor-sichticheyt van Amasis, Coninck van AEgypten: dewelcke, in het beginsel van sijn regiering, weynich gheacht sijnde, om dat hy uyt de gheringheyt van het ghemeyne volcxken, ghesproten was: heeft een aerdighe middel versint, om sijn achtbaerheyt met sijnen

staet te verghelijcken, end' hem selven in behoorlicke waerdicheyt te stellen. Hy hadde een gout becken, daer in hy, end' sijn ghenoode gasten ghemeenelick, haer handen ghewent waren te wasschen: het welcke ghebroken hebbende, liet hy daer van een statich beelt ghieten, op dat het in de hooghste plaetse der stadt, Gods-dienstelick soude ghe-eert werden. d'Egyptenaers hebben haestelick dit beelt, in groote weerde end' eerbiedinghe, ghehouden, soo dat sy weynich misten, van daghelicx haer heylicheyt daer voor te pleghen. Het welcke van den Coninck vernomen sijnde, heeft hy de hoofden des volcx by hem gheroepen, haer verclarende, dat dit beelt, 'twelck van een yegelick soo hoog-weerdelick ghe-eert wiert, van het voor-ghenoemde becken ghemaeckt was. Daer naer sijn meeninghe ontdeckende, ick ben, seyt hy, ghelijck dat becken: want soo ick van te vooren een van het ghemeyne volck gheweest ben, nu teghenwoordich ben ick Coninck, end' over suclx Koninclicke eere end' aensien weerdich. Het welcke soo levendich end' crachtelick, voor dese lieden gheopent sijnde, hebben sy haer schuldighe plicht met woorden toe-ghestaen, end' naer der hant, met alle haer wercken, beantwoort, end' met sonderlicke gheneghentheyt bewesen. Dit sijn wy schuldich naer te volghen, sonder eenige voorgaende conditien op te soecken, daer in wy misschien onse Magistraten, of haer voor-ouders, in voorgaende tijden souden moghen ghekent hebben. Syn sy on-edel end' ongeboortich van stamme, eert haer te meer, om dat sy door

haer eyghen deught veredelt werden

Ovid.

Non census, nec clarum nomen avorum,
Sed probitas magnos, ingeniumque facit.

Dat is:

Noch goet, noch bloet, noch ouders craeckt:
Want deught end' gheest den eel-man maeckt.

Daerom seyde Bion seer wel tot Antiochum: *O Coninck, soo ghy schutters van doene hebt, ghy en vraeght niet van waer sy syn, maer stelt hun een wit voor, end' kiest de ghene, die het best raecken: ondersoeck oock soo de andere, niet van waer, maer wie sy syn. Vlpianus,* die over al klinckt in onse rechten, was van ghemeene af-comste, in Syrien geboren sijnde, nochtans heeft hy, door sijn deugt end' geleertheyt, verdient te wesen voocht van de Keyser Alexander, end' gelijck als Gouverneur van het gantsche rijcke. Die alle de historien sal neerstelick insien, sal sekerlick bevinden, dat meest de grootste verstanden, uyt gheringhe huysen gesproten sijn. Onse Heere Christus selve was een timmerman, end' wiert oock soo verachtelick genoemt. Sijn beroemste voorvader David was een herder, sijn moeder een arme verworpene dienst-maeckt. Wat waeren oock d'Apostels anders als visschers, end' geringhe arbeyts-lieden? Het wiert oock Ciceroni verweten, dat hy een nieuw, on-edel mensche was, onlanghs uyt de aerde gheboren. Maer wat antwoort hy? *Tis beter,* segt hy tegen Salustium, *door myn eyghen daden te bloeyen, dan*

de luyster end' het gheruchte van de ouders te ghebruycken: end' alsoo te leven, dat ick myn na-comers een beghinsel van adel, end' een exempel van deught ben. Agathocles, Coninck van Syracusen was een pot-backers soon: soo was oock Virgilius, de Prince van de Latijnsche Poëten. Horaty ouders waren vry-ghelatene: *Aeschinis* vader was een beuling-maker. Eumenes Cardianus, een vande nae-volghers van Alexander Magnus, heeft soo armen, veracht vader gehadt, dat hy ghenootsaeckt was, met waghen of slede, de kost te winnen. Met reden, placht Socrates te seggen: *wy en oordeelen niet het beste graen te wesen, dat op het fraeyste lant wast, maer dat best voet: soo en keuren wy oock niet voor een goet bequaem man, of goet-willige vrient, die vermaert is van gheslachte, maer die uyt-nemende van deughden is.*

Lvcan.

Perit omnis in illo
Nobilitas, cujus laus est in origine sola.

Dat is:

Den adel heel in hem vergaet,
Die alleen op syn afcomst staet.

'tIs dan even-eens van waer wy zijn, als wy maer zijn, die wy behooren te zijn. De af-comste is maer een schaduwe, de eyghen deucht is het lichaem, ja lijf end' ziele, end' al wat wy zijn. Is mijn vader duyster gheweest, wel aen dan, ick sal hem licht end' claerheyt gheven: is hy veracht gheweest, hy sal nu in my vereert

werden: is hy schandelick van leven geweest, mijn deucht sal dit verwijt bedecken. Maer wy verloopen ons in desen deele, op het alder uyterste. Onse Eylanden hebben voornemelick dit ongheluck bejeghent, dat meest alle de oude geslachten, door troubel end' verwoestinghe, of verjaecht, of uyt-ghestorven zijn. Soo dat nu de beste huysen, ten meeren-deele, door haer eyghen deucht end' neersticheydt, of wel door de goede diensten end' vlijtighen arbeyt van haer naeste voor-ouders, op-gecomen zijn. Wat can daer loffelicker wesen? Men sal nochtans tot spijt en spot van dese luyden, haer ouders te berde brenghen, haer gheneeringhe verhalen, end' alles voort-bringhen, dat wy meenen tot verachtinghe van dese goede Heeren dienstich te wesen. Rechte kinderen van *Noach,* die haer Vaders schaemte ontdecken, daer sy vol van schande zijn! maer sy ontdecken de eere, end' segenen, met *Bileam,* daer sy meynden te vloecken: immers soo oordelent alle de godsalighe. Let wel op u stuck, vrienden! God, de conscientie, ja u eyghen wel-varen, roepen u tot lof end' eerbiedinghe van die groote onder-Goden. *Wie u ontfangt,* seght Christus tot sijne Apostelen, *die ontfangt my, end' wie my ontfanght, die ontfanght hem, die my ghesonden heeft.* Dit moet hier oock ghelden: Die de Overheyden, met alle beleeftheyt end' eer-biedinghe ontfanghen, die ontfanghen oock Christum, die sulckx bevolen heeft, end' met exempel voor-gegaen: end' in Christo eeren sy God, die hem end' dese gesonden heeft. Maer ghelijck wy over-lastich end' lasterlick

zijn, int verwijten der af-comsten; soo sijn wy oock onrechtveerdighe uyt-legghers van de eyghene daden end' raeden der ghene, die alle haer sorghe end' onruste tot onsen vrede end' wel-varen aen-legghen. Wy willen Richters van onse Richters wesen, end' van alle dinghen bescheyt hebben, daer wy nochtans moeten af-gescheyden sijn. Wy bannen onder ons selven een algemeyne vier-schare, die gheen saecken ter weerelt of mijden, of ontgaen connen. Elck een is daer een Rechts-geleerde in den oppersten trap; niemandt wort hier uyt-ghesloten, als die de zedicheyt in-bint, niemant toe-ghelaten, als die vermeten end' oproerigh is: ghelijck wy meest alle sijn. De punten van beschrijvinghe moeten selfs door den alambijck van onse ydele herssenen over-ghehaelt werden: gheen heymenissen van staet, daer wy niet en willen indringhen. *Alphonsus* een van de Koningen van Spaignen, heeft eertijts durven segghen, dat soo hy in het begin, by de scheppinghe der weerelt gheweest hadde, hy soude veel dingen beter end' geschickter gheordineert hebben. Soo bestaen wy oock te spreken, niet eyghentlijck end' on-middelick van God, maer van onse Overheyden, die ons voor Goden bevolen zijn, ghelijck de Heere des hemels verweerdight heeft sijnen naem haer mede te deylen. Daer en wort niet besloten, dat wy buyten ons oordeel uyt-sluyten; niet bedecktelick beraemt, dat niet openbaerlick ontfaemt wert. Wy sijn Barbiers, end' wy willen van de schoen oordeelen, end' daer wy maer knechten zijn, willen wy de groote Heeren spelen, jae

de selve onder de spiesse jaghen. Het volck, segt yemandt, zijn vreemde beesten, sy slachten de dochters die de geele sieckte hebben: haer mage is dan swack end' vervuylt, end' sy willen dan de scherpste end' onverdouwelickste spijse ghebruycken. Soo doen wy gemeenelick, daer wy ons bysonder leven niet recht en verstaen, end' veel-tijts onbequaem zijn, om ons eyghen huysghesin te regieren, daer setten wy ons in de stoelen van de Over-opperheyt: niet alleenlick ons eygen lant, maer alle rijcken end' heerschappien des weerelts, onder ons ghebiet end' beleydinge stellende. Om wat te seggen, in een groote end' merckelicke saecke: wat heeftmen al gheraest end' ghedwaest van de onlangsche gevangens, die gheen cleyn deel van onse staet waren? Wat glosen, wat besluyten, jae wat vonnissen zijnder gegaen, doen het vonnisse noch in twijffel hing. De Richters selve waren veroordeelt, om dat sy haer oordeel soo langhe op-schorten: de treffelickste van het lant wierden over al betichtet, end' naer de ghevanghenisse versonden, om dat sy dese ghevanghens, niet gepastelick voort en hielpen, wanneer end' met sulck een straffe, als het dese meest-luyden goet dochte. End' noch was het vonnisse onrechtveerdich om dat sy niet alle in de selve straffe ghewentelt wierden. Christus en wiert maer gebeden, dat hy eenich erf-goedt soude helpen verdeelen: maer hy gaf dese vraghe voor antwoorde: *Mensche, wie heeft my een Richter of Deyler over u ghestelt?* Maer hoe cont ghy lieden dit oordeel u aen-draghen, haer sulck een menichte van de treffelickste Hee-

ren mede begaen gheweest zijn? Ten is niet ghenoech, vrienden, dat yemant schuldich end' strafbaer is, de persoonen met alle haere omstanden, den tijdt, het heel begrijp van de regieringhe moet aen-ghemerckt worden, daer in ghy t'eenemael blint zijt, ghelijck het oock nuttich is, dat ghy zijt. Daer vallen somtijts ghelegentheyden voor, dat de *Iustitie* (nochtans met Iustitie) moet naer-gelaten, of oock wel uytgestelt werde*n*. Hoe dat *Augustus* hem meer verhitte, in het straffen der ghene, die naer sijn leven stonden, end' den staet sochten om te keeren, te meer wiessen syn vyanden. Maer wat raede een vrouwe? het was een vrouwe, maer de sijne; een vrouwe, maer een Keyserinne. *Laet ons beproeven,* seyde sy, *contrarie middelen, als wy te voren gebruyckt hebben: in plaetse van te straffen, laet ons vergheven; in plaetse van te ontdecken, laet ons, by oogh-luyckinge, toe-decken.* Sy gelate*n* haer dan dat sy de besweeringen, end' tsamen-rottingen van *Cinna,* de neef-sone van *Pompeus de groote,* niet en gheloofden: end' doen heeft eerst alle de mis-orden end' tsamen-spanninge, beginne*n* op te houden. Daer zijn dick wils sulcke ontstelde, vervuylde lichaemen, die met suyverende ghenees-drancken veel eer souden om-ghebracht, als tot een vaste ghesontheyt gebracht werden. Soo zijn oock somtijdts de lichamen van staet: de quade humeuren werden somtijdts beter van haer selven verteert, als door geweldige crachten uyt-ghedreven. Tis menich-mael veel beter eenighe dinghen in verghetenheyt te begrave*n*, als veelstancks en*de* vuylicheyts op te halen.

Diaeta saepe melior Chirurgia. Men vont, naer de doot van *Lysander,* een Oratie onder sijn papieren, die hy ghemaeckt hadde, om te bewijsen dat Koninghen van *Sparten* door keure, end' niet door recht van gheboorte, behooren te regieren. De *Ephoren* (dit waren gelijck de weereltlicke Bisschoppen van de Koninghen) vonden gheraedsaem den over-ledenen te beschuldighen, end' sijn proces te maken, om dit schadelick ghevoelen uyt te bannen: Maer *Cratides* heeftse wijselick verhindert: want het is, seyd' hy, beter te bedecken, als qualick te verwecken.

Aen d'ander zijde ghebeurt het oock wel, dat het nootsakelick zy, den ghemeenen wech end' maniere van rechten achter rugge stellende, een middel aen te geven, die de natuere, de reden, de billickheyt end' menschelickheyt schijnen t'eenemael te verwerpen. Den blixem wort ghesien, eer den donder ghehoort wert, nochtans weten wy, dat de wolcken eerst moeten scheuren end' gheluyt gheven, al-eer dat kletterighe licht hem selven uyt can werpen: alsoo, seght *Plutarchus,* gaen somtijts de straffen voor de beschuldingen end' vonnissen. Den huydighen Koninck van *Vranckrijck* heeft hier van onlangs, dien hoochweerdighen tijtel van *Louis le Iuste* vercregen. Tis seker, dat desen wech uyt der maten sorgelick is, end' niet dan in de alder-uytterste dinghen en moet ghebrucykt werden: nochtans is hy somtijdts soo noodich, als snijden end' branden, daer eenighe leden of verrot, of ghestorven zijn. Wat seggen de Oude, maer voornemelick *Senecca,* van *Alexander de Groote?* Sy en bestraf-

fen hem niet, dat hy *Parmenicon* heeft doen dooden, sonder hem ghehoort te hebben, maer dat hy oock alsoo *Calisthenem* heeft laten om-bringhen, die anders gheen macht, noch wapenen en hadde, als sijn boecken; gheen anderen aenhanck, als sijn leerlinghen. *Het was doen, dat een yeghelick uyt-riep, Dat is een misdaet in Alexander, die noyt en sal uyt-ghewischt werden, wat deucht end' vromicheydt datter oock in hem zy. Soo men seght, dat hy veel milioenen van Persianen om-gebrocht heeft; men sal segghen, maer hy heeft Calisthenem vermoort. Soo men voor-leght, tot syn lof, dat hy Darium verwonnen end' vernielt heeft, die sulck een machtich rijcke besittede; men sal weder antwoorden, om hem te berispen, maer hy heeft Calisthenem doen dooden. Soo dickwils als men verhalen sal, dat hy alles, tot de groote zee toe, onder-worpen heeft, end' het rijcke van Macedoniers, van den uyttersten hoeck van Thracien, tot de eynden van Oosten uyt-ghestreckt heeft: men sal segghen, maer tegen alle order van Iustitie, heeft hy Calisthenem om-gebracht.* Daer zijn vele, end' verscheyden exempelen, in alle de Outheydt, die dese schijn-wreetheyt bevestighen, end' vele redenen, diese connen rechtveerdighen. Maer wie sal dit de Ghemeente wijs maken, jae wat behoefden sy des wijs te wesen, soo sy met een geruste onderdanicheyt, sonder pleyten, of teghenspreken, haer ghehoorsaemheyt bewesen? Dat voor-recht hebben alle menschen, maer voornemelick de Overheyden, datmen niet en moet vermoeden, dat sy yet, door bedroch, of onrecht-

veerdicheyt, uyt-richten. *De liefde,* seght den Apostel, *en draecht haerniet on-eerlick, sy en wordt niet verbittert, sy en denckt gheen quaedt.* Maer waer is die nu ghebleven, Christenen, soo ghy anders cont Christenen wesen, end' nochtans gheen liefde hebben.

De gheleghentheyt van onse staet, heeft onlangs seer groote schuddinghen gheleden: het kint was nauwelicx geboren, het soude wel soo haest in de wieghe verstickt hebben: wy hadden qualick de lucht gesien, of wy waren haest, door onderlinghe verwerringhe, in onse voorige slavernie weder-ghekeert. End' noch en hebben wy niet ghedaen. Ongemeyne sieckten vereyschen oock ongemeene baet-middelen: tot een harden quast was een harden beytel van noode. De Magistraten zijn dan verandert, de Predicanten uyt-ghesonden de heymelicke vergaderingen verstoort geworden. Hier van zijn al de tranen: dit is de stoffe, die so veel galle end' bitterheyt veroorsaeckt. Ick en weet maer int gros, het uytterlick beleyt van dit noot-schickelick treur-spel, daerom en sal ick hier tot het levendich niet snijden. Maer dit segg' ick, als een uytterlicke doot-reden: Niemant en moet hier dencken datter yets gheschiet is, sonder merckelicke end' dringhende oorsaken van staet, die onse Overheyden daer toe ghelijck geperst end' ghedwonghen hebben. Dese middelen hebben sy hooch-noodich gheacht, tot een gevoechelicke her-stellinghe, end' heylsame behoudenisse van onse regieringhe. Maer laet ons met vriendelicke beleeftheydt malcanderen bejeghenen:

Neemt (maer verre zy het van onse ghedachten) dat yemant onder u lieden eenich onghelijck gedaen zy, dat uwe voor-rechten vertreden, uwe ghewoonelicke vryheyden wech genomen zijn; dit onghelijck, vrienden, is in ghelijck verkeert gheweest, door de onghelijcke feylen die onder ons waren. Ons eyghen wel-varen heeft dit vereyscht, end' *wy souden vergaen hebben, soo wy soo niet vergaen en waren.* Merckt, wat *Quintilianus* seght, maer verstaet het met onderscheyt: *Quis credat ulla jura conditionis ejus effe, ut aliquid non liceat & neceffe fit?* Dat is: *Wie soude ghelooven, datter eenighe rechten sulck een bedingh hebben, datter yets niet en soude gheoorlooft zyn, end' nochtans noodich zyn?* Men moet oock somtijts vergif ghebruycken, om vergif te verdrijven; een wonde maecken, om een wonde te genesen. De ghenees-meesters segghen, dat de vier-daechsche koortse de vallende sieckte gheneest: end' men bevint, dat groote stormen de lucht suyveren, end' de cracht end' jeught van de Elementen verwecken. Soo gaet het oock met de staten end' regieringhen: daer moeten somtijts scherpe end' bijtende winden waeyen: daer moeten oock, als het immers de uytterste noot soo vereyscht, hier end' daer eenige tacken ghesnoeyt, sommighe oock uyt-ghesneden werden, op dat het vier door den heelen boom niet voort en cruype. *Crudelem medicum intemperans aeger facit,* seght *Publius.* Seldsame sieckten begeeren seldsame ghenesinghen.

Tis waer, dat een steen, al is hy selfs qualick gheleght, niet lichtveerdelick en moet ont-leght

werden: so en moeten ooc de Horselen niet gaende gemaect werden, daer sy stillekens neder-sitten. Ick houde de vermaninge van *Augustus,* die hy aen den Raedt dede, seer nuttich end' heylsaem in alle regieringen: *Behout,* segt hy, *standvastelick de wetten, die een-mael ghestelt zyn, sonder eene van de selve te veranderen. Want de dinghen, die in haren staet, end' de selve blijven, hoewel sy wat ergher zyn, nochtans zyn sy nuttigher voor de Republijcke, als die, door vernieuwinghe, al waren sy oock beter, in-ghevoert werden. Non convalescit planta, quae saepus trans-fertur,* Een boom, die blijft, die best beclijft. Want door dese nut-schijnighe veranderinghen, zijnder veel rijcken end' staten om-ghekeert: end' die swack end' onghesont waren, zijn, door ghenees-middelen, uytterlick verdorven. *Cicero* seyde teghen *Antonium: Hoc jus ipse Iupiter sanxit, ut omnia, quae Reipublicae salutaria sunt, legitima & justa habeantur.* Dat is: *Dat recht heeft Iupiter selve gestalt, dat alle dinghen wettelick end' rechtveerdich moeten ghehouden werden, die heylsaem voor de Republijcke zyn.* Dit moet oock heylsamelick verstaen werden: want ten is niet altijts goet, dat op de nutticheydt van de regieringhe siet: want, ghelijck *Augustinus* getuyght, *Mentiri non licere, nec pro Dei laude,* Datmen niet liegen en mach selfs niet ter eeren Gods: soo en mach men oock om geen bedenckinghen ter weerelt, een hayrbreet af-wijcken van die Goddelicke heyr-bane der gherechticheyt. Den hemel vermenghe liever met de aerde, als dat wy de meeninghe van *Iason Thessalus* of toe-staen, of

naer-volghen souden: welcke, niet sonder toestemminghe heeft durven segghen, *dat het nootsaeckelick was, in cleyne dinghen, van de gerechticheyt af te gaen, die de selve in groote dinghen behouden wilde.* De Goddelicke end' natuerlicke gherechticheyt, moet altijt vast end' onbewegelick blijven: *men mach geenderhande quaet doen, op dat daer goet uyt volghen soude,* jae wy moeten selfs alle schijn van quaedt schuwen, willen wy een-mael God schouwen. Het ware beter, dat de heele weerelt, dat onder dat boven ghekeert wierde, als dat een onnoosel, selfs tot behoudenisse van een heel landt, jae van het heele gheschepsel, soude om-ghebracht werden.

Maer dit wil ick seggen: soo lange de grontwetten van een landt, in haer gheheel blijven (end' die moeten, door alle middelen, behouden werden) datter gheen gewelt op de conscientien ghedaen, noch het recht van God end' de natuere gheschonden werden, wy moeten altijdts de ghewilligen hals bieden onder het jock van het weerelts opper-gebiet. Ia al hadden wy selfs onrechtveerdighe Magistraten, wy moetense evenwel rechtveerdelick eeren. Wy mogen haer feylen besuchten, maer wy moeten haer feylen besuchten, maer wy moeten haer ampt gheduchten. Wy moeten selfs seghenen, die ons vervloecke, end' bidden voor de ghene, die ons verdrucken end' vervolgen. *Aristides* onrechtveerdelick, om sijns deuchts wille, in ballingschap verdreven zijnde, heeft sijne Goden ghebeden, dat het de Griecken, sijne landt-ghenooten, altijdts mocht wel gaen, end' dat sy den wensch van hare begeerten vercrijgen mochten.

Ia, dat noch meer is, doen *Xerzes* met die groote Vlote, end' crachtich gewelt van volck, naer Griecken-landt op-trock, om het selve te verwoesten end' uyt te roepen, hoe-wel hy doen noch Ballingh was, heeft *Themistoch* haeren Velt-oversten, met alle hulpe end' raet getrouwelick by-ghestaen, soo dat hy een merckelicke oorsaecke was van die vermaerde victorie, die de Griecken, by *Salamijnen,* soo loffelick vercreghen. End' *Phocion,* dien God-vruchtigen Vader-lander (van welcke men segt, dat hy noyt en is ghesien gheweest te lacchen, of te krijten) en heeft niet alleen soo wel in oorloge als in vrede, alle sijne crachten van ziele end' lichaem aen-geleyt, ten dienste van sijn lieve Vader-lant: maer doen hy, met een goddeloose ondanckbaerheyt, in plaetse van alle vereeringhe, van sijn eyghen mede-burghers, ter doot veroordeelt was, heeft hy, het doodelick fenijn in-drinckende, dat hem tot dien eynde gebrocht was, sijn sone doen aensegghen, dat hy sijn Vader-lant, om sijns vaders doots wille, niet haten en soude, maer, dat hy met alle God-vruchticheyt, de wrake nederlegghende, het selve ten uyttersten verdedighen end' helpen soude. Soo moeten alle ghetrouwe Vader-landers gheaert zijn, end' liever het uytterste verdriet end' onghemack uyt-staen, dan sijn Vader-lant te becladden, end' sijn Overste te onteeren.

Ick bidde u dan (een van uwe gheringste mede-landers, doch niet de gheringste in trou-hertighe gheneghentheyt) u, segg' ick, die ergens in meent ghequetst of vercort te wesen, ontgevet u

selven, end' denckt dat u niet bejeghent is, dat ghy niet weerdich waert, ten minsten dat uwe sonden niet verdient en hebben. Hoe can u dat mis-commen? Want zijt ghy schuldich (daer van ick aen uw' Gewisse beroepe) ghy brengt u eyghen oordeel mede: zijt ghy oock bewust van niet misdaen te hebben (maer let wel neerstelick op u stuck, al-eer ghy den eerste*n* steen op-neemt) verblijt u dan met de Apostelen, dat ghy weerdich zijt, in onschult, versmaetheydt te lijden. *Vreest God,* seght *Petrus, eert den Coninck, weest met alder vreese, de heeren onderdanich, niet alleenelick den goeden ende redelicken, maer oock den harden. Want dat is ghenade, ist dat yemant om der goddelicker conscientie wille, swaricheyt verdraegt, lijdende t'onrechte.* Gheeft dit aen u Vader-lant, dat ghy goet end' bloedt, jae heel u selven schuldich zijt. Hoort, hoe *Fabius* sijn sone, by *Silium Italicum,* aen-spreeckt.

Iamque hoc, ne dubites, longaeui nate parentis,
Accipe, & aeterno fixum sub pectore serva:
Succensere nefas patriae, nec foedior ulla
Culpa sub extremas fertur mortalibus umbras.

Dat is:

*Ontfangt dit, ô myn soon! van my, nu out van jare*n*,*
End' legghet by u wech, om eeuwlick te bewaren:
'T is schendich op syn lant verstoort end' gramt te syn,
Geen meerder vleck' of sond' en comt in d'helsche
Nullus est casus pro dignitate & libertate patriae non ferendus.

Daer en is gheen geval, dat wy voor de weerdicheyt end' vryheyt des Vaderlandts niet dragen en moeten: seght *M. Tullius,* de vader van sijn Vaderlant. Maer siet wel toe mannen, dat ghy u selven niet te seer, noch te vroeg en rechtveerdicht. Ick laete nu de leer-pointen, end' staet-regelen aen d'een sijde staen (ick gheloove, naer den aert der liefde, dat vele van u de selve, met een goede conscientie, heel anders als andere verstaen moogh:) maer wie can die oneerbiedighe hevicheyt verschoonen, die sommighe van u met handen end' tanden met spreken end' schrijven, soo onrustelick bewesen hebt. Dan 'tis beter een gordijne hier voor te schuyven, end' de roove niet af te krabben, die onse wonde begint te overdecken. 'Tis tijt end' meer als tijt, dat wy ernstich overdencken, hoe wy de schade Iosephs in haer gheheel sullen stellen, end' de breucke Zions van nieuws uyt haren val sullen op-richten. Laet ons dan met de werck-lieden van Esdras end' Nehemia, het trouweel in d'eene hant, end' het sweert in d'ander nemen. Laet ons Ierusalem op bouwen, end' met eenen op onse hoede sijn, dat wy van onse vyant niet verrascht en werden. maer gelijck int op-trecken van den eersten tempel, noch hamer, noch beytel, noch eenich yser wercktuygh ghehoort en wiert, laet ons oock in alle stilheyt by een commen, end' alle bitterheyt end' afgunste neder-legghende, malcanderen in vrede end' eenicheyt omhelsen: om alsoo onse dierghekochte vryheyt gesamentlick te beschermen, ind' een gheluckich leven te leyden, in alle God-

salicheyt end' eerbaerheyt.

Hiertoe dient ghy dan, die van ons lichaem end' staet, door plaetse of gheneghentheyt, nu wat vervremdet zijt, met den alder-eersten een middel te beraemen, om u selven heylichlick met uw' Overheyden end' even-naesten te versoenen. Biet maer uw' gheneghentheyt aen, met alle Goddelicke wijsheyt, u selven bewijsende vreedsaem, redelick, gheseggelick, ongeveynst end' vol van goede vruchten: ick en twijffele niet, of ghy sult by ons Alexanders, Cesars Scipiones, end' dierghelijcke helden meer vinden, die haer grootste eere end' triumphe in verghevinghe end' ghenaede ghestelt hebben. Daer sijn veel Godvruchtighe zielen, die dat van herten wenschen, die oock, naer alle hope, haer gedachten daer in oeffenen, of sy eenighen wech daer toe conden bereyden: maer het begin moet van u commen, wilt ghy tot u selven commen: ghy moet de moedicheyt af-legghen, wilt ghy sachtmoedicheyt bejeghenen: end' met alle beleeftheyt kloppen, wilt ghy ingelaeten werden. Den tijt is nu ten uyttersten, de stilstant van wapenen schijnt ons weder tot de uytterlicke wapenen te leyden, die ons, hoop ick innerlick onder den anderen ontwapenen sullen. Hier toe waere seer nuttich het loffelick ghebruyck van die van Athenen: dewelcke naer dat sy uyt haer Vaderlant verdreven waren, end' ellendelick in ballinckschap haer leven om-brochten: hebben sy, door *Thrasybulum* in haer voorighe vryheyt herstelt zijnde, een openbaer verbot gestemt end' vercondicht, dat niemant eenich ghewagh van

voorgaende saecken soude op halen, of eenichsins gedencken: het welcke oock, naer der hant, van de Romeynen end' andere volckeren seer gheluckelick is ghebruyckt gheweest.

Het is dan van noode, dat wy beginnen die sect-naemen uyt onse monden te bannen: dat wy malcanderen soo over-dweersch niet meer aen en sien. 'Tis seker, datter veel bittere moetwillighe gheesten selfs aen beyde zijden, ghevonden werden, maer wat vermogen dat de goede, die oock haer billick ghetal maecken? End' hoe vele sijnder, die uyt een middel-maetich segh-woort, in quade na-denckinghe ghecommen sijn? Hoe vele, die haer aen d'ander sijde verpant hebben, sonder dat sy de gront, of eenich recht bescheyt ghesien hebben? End' hoe vele noch, die in eenvoudicheydt des herten, niet anders van die Goddelicke leer-pointen ghevoelen en connen, end' die nochtans goet end' bloet souden by-setten, om haer Vaderlant tot den uyttersten noot te beschermen? Willen wy die alle ghelijckelick voor het hooft stooten, sonder onderscheyt, sonder mede-lijden? *Broeders,* seght den Apostel, *spreeckt niet qualick van malcanderen: wie van synen broeder qualick spreeckt, end' synen broeder oordeelt, die spreeckt qualick van de wet, end' oordeelt de wet. Ende ist dat ghy de wet oordeelt, soo en syt ghy gee*n *dader der wet, maer een oordeelder.* Hoe deerlick soudet met ons ghegaen hebben, so Christus onse voet-stappen, end' niet wy de sijne hadden moeten naer-volgen? Hy is voor ons ghestorven, als wy ongoddelick, als wy sondaers, als wy sijne vyanden waren. Ick laete

elck een de teghen-stellinge bedencken: men siet ooghschijnelick, hoe verre wy aen d'ander sijde van dese volcomentheyt af-wijcken.

'Tis verloren, mannen, wy moeten ons pijlbusselken wel te samen houden, willen wy niet te samen vergaen. De eenicheyt heeft onse staet gemaeckt, de selve can die ooc alleen behouden. *Concordiâ res parvae crescunt: discordiâ maximae dilabuntur.* Eendracht maeckt macht: Dat is ons devijs, end' de gront van onse regieringhe. 'Tis seker, dat *Vegecius* seght, *Nulla quamvis fit minima natio, cito potest ab adversarijs deleri, nisi proptijs simultatibus seipsam confecerit.* Verstaet: *Daer en can gheene, selfs niet de minste natie, lichtelick vande vyanden uyt-gheroeyt werden, ten sy dat sy haer selven, door eygene oneenicheyt, in verderffenisse brenge.* Sy weten wel onse vyanden, dat wy hier door alleenelick, naer menschelicke ghissinghe, connen verswackt end' om-ghekeert werden. Wy hebben oock alreede ghesien, ghelijck wy noch daghelicx vernemen tot ons jammerlick leet-wesen, wat consten wat treken, end' allerley list-wercken, daer toe aen-gheleyt werden. Wy mogent op dese ende op gene schuyven, die misschien oock somtijts niet even reyn en sijn, het meeste quaet comt ons van dat Loyolitische gebroetsel, *die zeer end' lant om-loopen, om een Paus-ghenoot te maecken, end' als hyt geworden is, soo maecken sy hem een sone der hellen, tweemael meer dan sy syn.* Seer wel can op haer ghepast worden de aenspraecke, daer mede *Iuno* een helsche Goddinne te hulpe roept:

Tu potes unanimes armare in proelia fratres,
At que odijs versare domos: tu verbera tectis,
Funereasque inferre faces, tibi nomina mille,
Mille nocendi artes.

Dat is:

Ghy cont der broeders vreed' tot krijgh end' onrust keeren,
Ghy cont, door haet end' nijt, de huysen gantsch verteeren:
Ghy brengt veel plagen in, door helsch end' droevich vier,
Om schaeden end' te doon een duysent-constich dier.

Dit sijn de spijen, die, op belofte van groote verdiensten, over al uyt-ghelaten werden, om onse swackheyden op te soecken, end' dat doodelick twist-saet onder ons te werpen. Sy hebben geleert met een ergherlicke naevolghinghe, dat de vorst der vrede seght: *een yeghelick Koninckrijck, dat teghen hem selven ghedeylt is, wort verwoest: end' een yeghelick stadt of huys, dat teghen hem selven ghedeylt is, en sal niet langhe staen.* Dit is ghewisselick over al, end' in alle tijden ghebleken, ghelijck het van het beghinsel der weerelt is versint gheweest. Door dese schaedelicke peste, sijn de Ioden eertijts van den anderen gescheurt, end' een smaedelicke proye van de heydenen gheworden. Iae noyt en isser eenich rijcke om ghekeert, noyt eenighe volckeren uytgeroeyt, daer de eenicheyt, end onderlicke verbintenisse vast ghebleven is. Doen *Scipio* den Africaen die krijghbare stadt van Numantien, naer

veel-vuldige neerlagen van het Roomsche volc, nu eyndelick overwonnen hadde, vraeghde hy *Tyresium,* een Prince van Celten, door wat oorsaecke Numantien, van te vooren onwinbaer, nu op het laetste t'onder ghebracht was: *de eenicheyt* verdef gebaert. Wat behoeven wy elders exempelen te soecken? De hoof-stadt end de pracht van het Boheemsche rijcke, dat wy noch met versche tranen besuchten, can ons in plaetse van allen wesen.

Maer de hant van dit seer, end met eenen van dit panneel. Ick hope, gelijck ick oock vierichlich bidde van God de Heere, dat wy ons, tot onsen besten, in sulcke droevighe voor-daden, heylichlick end' heylsaemelick sullen spieghelen: end' dat wy alle in liefde, vrede, end' eenicheyt met den anderen verknocht sijnde, God end' onse Overheyden sullen erkennen, onse schuldighe onderdanicheyt bewijsen, end' hier in hope, hier naemaels met der daet, die oneyndelicke onsterffelickheyt beerven, die vreught ghenieten sullen, die ons gelijck in soeticheyt verswelgen, end' in alle eeuwicheyt met een onveranderlicke gelucksalicheyt sal becroonen. *Feliciter, Feliciter.*

FINIS